

tidsskrift.dk

Studier over Sakses historiske kilder

Historisk Tidsskrift, Bind 10. række, 2 (1932)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_10rk_0002-PDF/hto_10rk_0002_80385.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80385>

pdf genereret den : 28/5-2008

Studier over Saksess historiske kilder.

Af

JØRGEN OLRİK.¹

Medens spørgsmålet om kilderne til Saksess oldhistorie i 1892 —94 toges op til ny og grundlæggende behandling af Axel Olrik, i hvis fodspor en hel lille litteratur om disse æmner er fremkommet, har det sideordnede spørgsmål om kilderne til de i snævrere forstand historiske afsnit af Saksess værk (væsentlig omfattende 10.—16. bog) egentlig ikke været underkastet nogen samlet behandling, siden P. E. Müllers afhandling »Critisk Undersøgelse af Saxos Histories syv sidste Bøger« i 1830 fremkom i Videnskabernes Selskabs Skrifter som fortsættelse af hans syv år tidligere udgivne undersøgelser af kilderne til Saksess ni første bøger, selv om mange enkelte punkter, delvis af stor vigtighed, har været drøftet i den siden da fremkomne historiske litteratur. Det tør da måske siges ikke at være ubetimeligt i tilslutning til dr. H. Ræders og min ny Sakseudgave at gøre et forsøg på at udrede nogle af de ofte vanskelige spørgsmål om Saksess historiske kilder, særlig om forholdet mellem hans mundtlige og skriftlige kilder og den værdi han selv tillægger disse forskellige kildegrupper, samt om den måde hvorpå han benytter og sammenarbejder dem. Medens nemlig spørgsmålet om Saksess skrevne kilder ingen væsentlig betydning har for oldtidshistorien, hvor hans genfortællinger af såvel danske sagn som islandske sagaer ifølge sagens natur væsentlig må bygge på mundtlig overlevering

¹ Afhandlingen er skrevet inden Ellen Jørgensens »Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800« udkom.

— kun enkelte afsnit, såsom fortællingen om Vermund og Uffe, der i stor udstrækning må hvile på Sven Aggesøns udførlige udarbejdelse af sagnet, danner en undtagelse herfra — er det af største vigtighed at få dette spørgsmål belyst for den egentlige historiske tids vedkommende, navnlig for 10.—13. bog; jo længere man kommer ned i tiden, des mere bygger Sakse øjensynligt atter overvejende på mundtlige meddelelser, hvis ophavsmand sikkert i et meget stort antal tilfælde tør antages for identisk med Absalon selv, medens de skriftlige kilder atter træder i baggrunden; dette gælder om det meste af 14. samt 15. og 16. bog. — Derimod er det ikke hensigten at give en gennemført drøftelse af spørgsmålet om den objektive sandhed af Sakses meddelelser, selv om det på adskillige steder næppe kan undgås at komme ind på herhenhørende overvejelser. Endvidere vil der ifølge sagens natur ved adskillige af enkeltundersøgelserne falde visse strejflys over Sakses ejendommelige arbejdsmåde, der i så liden grad falder sammen med den mere objektive moderne historieskrivnings. Ligeledes vil undersøgelserne muligvis også på enkelte punkter kaste lys over spørgsmålet om den rækkefølge, hvori de enkelte partier af Sakses Danmarkshistorie er udarbejdet, men nogen samlet behandling af dette æmne vil dog ikke blive forsøgt. At meget af det i det følgende fremsatte beroer på forfatterens subjektive skøn, følger af selve æmnets art.

Sakse anfører i begyndelsen af første bog, at Dudo i sin Frankrigeshistorie vil vide, at Danerne stammer fra Danaerne og har navn efter dem (*quamquam Dudo rerum Aquitanicarum scriptor Danos a Danais ortos nuncupatosque recenset*)¹. Citatet er dog, som Sofus Larsen har gjort opmærksom på,² ikke helt rigtigt; hos Dudo står der blot: *Daci nuncupantur a suis Danai vel Dani*, og Dudo fortsætter med at meddele, at de gør sig til af at nedstamme fra Antenor — altså en

¹ Med *res Aquitanicæ* mener Sakse sikkert kun begivenhederne i Frankrige; han har antagelig opfattet Aquitania som et finere og lærdere navn på Frankrige, ligesom han et par steder i første bog bruger *Allemanni* og *Allemannia* for *Theutones* og *Theutonia*.

² Aarb. f. nord. Oldkdh. og Hist. 1925, s. 236.

Trojaner, ikke en Danaer! — Stedet hos Dudo er håbløst forvrøvlet, men Saksers benyttelse deraf giver på den anden side ikke på forhånd nogen høj forestilling om hans omhu ved brugen af skriftlige kilder; det synes at fremgå deraf, at han enten har stolet for meget på sin hukommelse eller måske snarere bygget på andres mundtlige meddelelser om hvad der stod hos Dudo, uden noget førstehånds kendskab til dennes værk. —

Endnu mere påfaldende er dog et sted i begyndelsen af 6. bog, hvor det om Danernes valg af Hjarne skjald til konge som løn for hans mindekvad over Frode hedder: »Slig storslået løn for et stakket kvad overtraf endog det ry der går af Cæsars gave. Ti den højlovlige Julius nøjedes dog med at skænke borgerret til den mand, der optegnede og kundgjorde alle de sejre, han havde vundet trindt om land; men her skænkede en ødsel almue nok så rundhåndet kronen bort til en bonde. End ikke Africanus kunde ved den måde, hvorpå han gengældte minde-skriftet over hans egen id, måle sig med Danerne i gavmildhed; ti i hint tilfælde bestod lønnen for velgjort værk ene og alene i guld, men her vandt en bonde sig land og rige med nogle få enfoldige vers«. — Der kan næppe være nogen tvivl om, at Sakse her har benyttet Valerius Maximus, hans store stilistiske forbillede, hvis værk *Facta et dicta memorabilia* han må have kunnet halvt udenad efter det store antal fraser at dømme, som han har hentet derfra; men ikke desmindre er begge historierne mindre rigtigt gengivne og synes altså at måtte være citerede efter hukommelsen. Valerius Maximus beretter nemlig (8, 14, 3), at Pompeius (ikke Cæsar) lønnede sin historieskriver Theofanes fra Mitylene med romersk borgerskab; om Scipio Africanus fortæller han (8, 14, 1), at han opstillede digteren Ennius' billedstøtte blandt den Corneliske slægts mindesmærker (gravmæler), og der er altså slet ikke tale om at lønne ham med guld; om Sakse har tænkt sig, at støtten var af guld, er ikke godt at afgøre. Det er unægtelig højst ejendommeligt, at det eneste sted, hvor Sakse anfører realiteter hentede fra Valerius Maximus' værk, er disse mindre rigtigt citerede.

Måske kan denne skødesløshed i gengivelsen af Valerius

Maximus' historier tænkes at have sin grund i, at vedkommende afsnit er skrevet efter at Sakse (i henhold til bestemmelsen i Absalons testamente) havde tilbageleveret de to ham af Absalon lånte manuskripter (Valerius Maximus og Justinus) til Soro kloster, så at han ikke havde dem ved hånden, da han affattede vedkommende sætninger; men tilfældet er dog i mange måder typisk for Saksess arbejdsmåde med hensyn til sine historiske kilder; han har her ikke anvendt samme omhu som på den sproglige udarbejdelse, der i en vis forstand var ham hovedsagen; ofte har han sikkert nøjedes med at gengive hvad han kunde huske fra en enkelt gennemlæsning af det af ham benyttede værk, stundom måske også med andres referater deraf. At anlægge en moderne kildekritisk målestok på denne hans fremgangsmåde vilde afgjort være en uretfærdighed mod den gamle historieskriver; hans formål var ingenlunde at give den objektive historiske sandhed i moderne kritisk forstand, men derimod at samle så mange og betydningsfulde (helst berømmelige) minder om sine landsmænds færd i svundne tider, som han kunde overkomme, fra sådanne hjemmelsmænd, som han anså for kyndige i historien, og give disse fortællinger en vel afrundet og flydende latinsk iklædning, der kunde tjæne til at udbrede hans fædrelands ry blandt fremmede folkefærd. Hovedvægten ligger ikke hos ham som hos nutidens historieskrivere på indholdet og realiteterne, men på den litterære side af værket, på at tilvejebringe en virkelig interessant og fængslende fremstilling af Danmarks gamle historie. Hvis man ikke stadig holder sig disse af Sakse selv i hans fortælle med stor varme forfægtede synsmåder for øje, fælder man en uretfærdig dom over hele hans arbejde som historisk forfatter.

Man vil ved studiet af Saksess værk hurtigt opdage, at den samme skødesløshed overfor skriftlige kilder, som han i de to ovenfor anførte eksempler har lagt for dagen, genfindes på adskillige andre steder i hans Danmarkshistorie. Således er det med rette blevet fremhævet, at Saksess redegørelse i hans fortælle for de af ham benyttede kilder er meget mangelfuld; Sakse vedkender sig overhovedet ikke sine forgængere i dansk historie-

skrivning: forfatterne af de forskellige helgenlevneder, Roskildekrøniken, Sven Aggesøn, skønt en række steder i hans Danmarks-historie viser, at han direkte eller indirekte bygger på deres værker, ligesom også Adam af Bremens arbejde ligger til grund for adskillige af hans efterretninger. Tillige må man nærmest opfatte hans ord i fortalen således, at han fejlagtigt søger at give det udseende af, at han har oversat de af ham gengivne oldkvad efter de med runer ristede indskrifter, som oldtiden havde efterladt sig¹. At dette — hvis stedet virkelig skal forstås således — er en fiktion, kan ikke benægtes. Det samme kan man derimod på ingen måde gøre gældende om hans angivelse af sine to andre hovedkilder, nemlig dels fortællinger af islandske sagamænd, dels Absalons meddelelser såvel om egne som om andres bedrifter; den står så meget mere til troende, som det selv ved en flygtig gennemlæsning af værket tydeligt fremgår, at virkelig meget store partier af dette må bygge på disse to grupper af kilder². Medens hans brug af de islandske kilder aldeles overvejende tilhører oldhistorien, tilhører hans benyttelse af Absalons meddelelser i ligeså udpræget grad de egentlige historiske afsnit af værket. Man kommer her uvilkårligt til at opkaste det spørgsmål, om ikke den skødesløshed i benyttelsen af forgængernes skrifter, der, som det af det følgende vil ses, på mange steder præger disse afsnit af værket, i nogen grad kan føres tilbage til det forhold, at han har haft større tillid til Absalons og muligvis andre oldkyndige hjemmelsmænds meddelelser end til sine forgængeres fortællinger, og at adskillige af disse derfor kan være tilflydt ham i en ved fejlhuskning forvansket skikkelse gennem Absalon eller andre som mellemmand. Hermed skal dog ikke benægtes, at såvel skødesløsheden ved benyttelsen af de historiske kilder som de ofte vilkårlige kombinationer i mange tilfælde kan skyldes Saksen egen, efter nutidens målestok såre mangelfulde historiske arbejds måde.

¹ Sofus Larsen l. c. p. 279 f.

² Det undrer en derfor noget at se Sofus Larsen på det anførte sted udtale, at Saksens angivelse af sine kilder har så godt som intet med virkeligheden at gøre.

Vi skal nu gå over til en kortfattet gennemgang af enkelthederne i Saksers historiske skildringer, idet vi begynder med de første rent historiske efterretninger, der findes i slutningen af 8. bog¹.

I. Saksers ældste historiske efterretninger (8.—9. bog).

Det første sted i Saksers Danmarkshistorie, hvor man har fastere historisk grund under fødderne, er ved hans omtale af Gudfreds regering i slutningen af 8. bog. Identifikationen af kong Gøtrik (Gautrek) fra Gave-Rævs saga (kap. XVI § 1—2) med kong Gudfred af Danmark (XVI 3) er åbenbart en af Saksers egne vilkårlige historiske kombinationer. Hvad han beretter om Gudfreds fjendtlige forhold til Karl den store (XVI 5), bygger i det hele på Adam af Bremen (I 14), omend med noget nærmere udmaling end hos Adam. At kejser Karl blev kaldt til Rom af pave Leo og derfor overlod kommandoen mod Gudfred til sønnen Pippin, kender Adam intet til; det ser nærmest ud som en af Saksers egne vilkårlige kombinationer; det eneste korn af historisk sandhed, disse efterretninger indeholder, er at kejser Karl satte sin søn Karl (ikke Pippin) i spidsen for hæren imod Gudfred, og at han ved en anden lejlighed sendte Pippin i sit sted mod Avarerne; disse efterretninger fra de franske årbøger må på en eller anden måde ad omveje og i forvansket skikkelse være kommet Sakse ihænde; det samme gælder om kejserens tog til Rom på foranledning af pave Leo; kombinationen af alt dette er sikkert Saksers egen. — Ejendommelig for Sakse er historien om den lensafgift af 100 hvide heste ved hvert hertugskifte, som Gudfred aftvang Sakserne (XVI 3); det danske sagn, som Sakse her gengiver, må ifølge sagens natur være meget ungt og ses i lys af de Danskes ønsker om overherredømme i Nordtyskland, der realiseredes under Valdemar Sej. — Et langt ældre og oprindeligere præg synes sagnet om Friserskatten at have (XVI 6—7); men om dets tilknytning til Gudfred er mere end Saksers

¹ De vedføjede kapitel- og paragraftal henviser til J. Olriks og H. Ræders ny udgave af Saksers *Gesta Danorum*.

egen kombination, synes tvivlsomt; tilknytningen kan være foranlediget af Adam af Bremens ord om Gudfreds undertvingelse af Friserne, som Sakse åbenbart refererer XVI 6.

Efterretningen om Gudfreds endeligt (XVI 8) har Sakse ikke fra Adam, men snarere ad omveje fra Einhard.

Sakses niende bog begynder (kap. I) med Olaf, Gudfreds søn, om hvem Sakse åbenbart ikke har vidst andet positivt end at han var gravsat i en høj ved Lejre; han bygger altså her på lokal overlevering. I skriftlige kilder er han ukendt; i disse følges Gudfred umiddelbart af sin brodersøn Hemming. Efterretningen om denne og hans fredsslutning med kejseren (kap. II) har Sakse utvivlsomt fra Adam af Bremen (I 14), men da han har indskudt Olaf lige efter Gudfred, ændrer han uden videre kejser Karls navn til Ludvig — et nyt bevis på den noget letsindige måde, hvorpå Sakse omgås sine kilder¹.

Om Regner Lodbrogs saga (kap. III—IV og V 1—6), der i følge hele sin art må regnes til eventyrsagaerne og således snarere vedkommer sagnforskningen end den historiske kritik, skal der ikke anstilles nogen egentlig undersøgelse, så meget mindre som Axel Olrik² har behandlet dette æmne ret udførligt. Jeg skal her kun henvise til, at Axel Olrik ikke alene har påvist, at Sakses fortælling om Regner er sammenarbejdet af en fyldigere norrøn overlevering med spredte danske sagn, men også i tilslutning til Gustav Storms anførte undersøgelser godtgjort, at Sakse i disse mundtlige fortællinger har indarbejdet efterretninger, der må stamme fra Adam af Bremen. Den tyske Sakseforsker Paul Herrmann (i sin kommentar 1921) er i og for sig ikke uenig heri, men tillægger Sakse en betydeligere andel i fortællingens (ret ufuldkomne) komposition end man hidtil har været tilbøjelig til³. Derimod skal der kortelig gøres rede for de sandsynlige

¹ Jfr. om alt dette Gustav Storms grundlæggende undersøgelser i *Kritiske Bidrag t. Vikingetidens Hist.* 1878.

² *Kilderne til Saksens oldhistorie* II (1894) s. 94—133.

³ Overfor Saksens mangelfulde behandling af hele dette afsnit af Danmarkshistorien er der grund til at minde om, at så godt som alle forskere er enige om at det hører til de sidst skrevne partier af værket og også i adskillige henseender bærer præg af at være et alderdomsarbejde.

kilder til hvad Sakse har at berette om de følgende konger i Danmark.

Sivard, Regner Lodbrogs søn, som enekonge i Danmark (kap. V § 7) har været Sakse bekendt fra Sven Aggesøns Danmarkshistorie. Derimod synes det at være Saksens egen kombination at gøre Erik (forvanskning af Hårek) den yngre til en søn af Sivard (V 8). Beretningen om kampen mellem Erik (3: Hårek) den ældre og Gudorm, hvori alle kongætlinger på nær Erik den yngre faldt (V 8), har han hentet fra Adam af Bremen I 28; ligeså den tendentiøse beretning (kap. VI) om Erik (3: Hårek) den yngres kristenforfølgelse og påfølgende omvendelse ved Ansgar (Adam I, 28—29). Når Sakse gør Erik den ældre til en broder af Harald, der døbt 826, har han hentet dette urigtige træk fra Roskildekrøniken, ligesom Lundeårbøgerne begår samme fejl (ved en sammenblanding af Hårek med Haralds virkelige broder Rørek). Fra Lundeårbøgerne eller disses kilde har Sakse antagelig også den fejl, at den ovennævnte Gudorm gøres til søn af Harald.

Beretningen om Enni-Gnups formynderskab for den unge kong Knud (kap. VII) har Sakse fra Sven Aggesøns krønike. Derimod synes det at være Saksens egen kombination at gøre Knud til søn af Erik den yngre; hos Sven er han søn af Sivard Regnersøn. At hans moder var en datter af den ovennævnte Gudorm, er antagelig også et af Saksens egne påhit; hans udgangspunkt har måske været Sven Aggesøns ord om at Knud var den eneste konge (efter Frode), der var runden af kongelig æt (nemlig både på fædrene og mødrene side). Ejendommelig er hans hæftige polemik mod de lidet historiekyndige (*parum annalium periti*), der sætter Enni-Gnup ind i den danske kongerække; der kan næppe sigtes til andet end Adam af Bremens ord (I 50) om Chnob og Gurd, som fulgte deres fader Olaf, der kom fra Sverige, på den danske trone; denne Adams beretning kan naturligvis også have fundet optagelse i danske kongerækker og årbøger, som Sakse kan have benyttet.

Den følgende konge Frode (kap. VIII) må Sakse derimod have sit kendskab til fra Roskildekrøniken; efterretningen om hans

dåb i England stemmer dog ikke med denne, der lader ham blive døbt af ærkebisp Unwan af Bremen; måske har Saksens uvilje mod Bremersædet ført ham til at ændre denne opgivelse. Fortællingen om Frodes henvendelse til pave Agapitus II (946—955) om missionsarbejdet i Danmark er uden tvivl Saksens eget påhit; han har fra Adam af Bremen (II 3) kendt Agapitus' bulle af 948 som grundlaget for missionen i Danmark, og det har ud fra hans nationale synspunkter forekommet ham utænkeligt, at dette pavebrev ikke skulde have været udslaget af en henvendelse fra en dansk konge.

De to følgende konger, Gorm og hans søn Harald (kap. IX—X), der i virkeligheden kun er dobbeltgængere af Gorm (den gamle) og hans søn Harald (Blåtand), kender Sakse åbenbart fra Roskildekroniken, der har den tvivlsomme ære at have indført dem i historien; om Harald har Sakse åbenbart aldeles intet vidst (*regiarum opum servator magis quam propagator exstitit*); om Gorm har han kun en yderst tynd overlevering, der går ud på, at han havde tilnavnet *Anglicus*, fordi han stammede fra England (også Roskildekroniken taler om denne Gorms engelske herkomst), og at Englænderne gjorde oprør mod ham, da han var draget til Danmark for at vinde dette rige — en efterretning, der næppe bygger på nogen virkelig historisk overlevering, men nærmest ser ud som en efterklang af forholdene på Knud den stores og hans sønners tid. Historisk set er det hele lige så værdiløst som Roskildekronikens beretninger om denne konge; muligvis gemmer der sig dog i hans tilnavn et svagt og tilsløret minde om en dansk konge af dette navn i England.

Nu følger (XI, 1—7) Saksens fortælling om den rigtige kong Gorm (den gamle). Hvad Sakse beretter om hans kristenforfølgelse (XI 1), er i hovedtrækkene hentet fra Adam af Bremen (I 55); Gorms ødelæggelse af kirken i Slesvig genfindes dog ikke hos denne; Sakse har måske gættet sig til den ud fra en (uheldig) sætning i Roskildekroniken om nedrivningen og genopførelsen af kirkerne i Slesvig og Ribe. Saksens ord om Gorms mangel på foretagsomhed (*ut servata potius quam aucta maiestate gauderet*) viser, at han ikke har kendt beretninger om kriger-

ske foretagender af denne konge og derfor samstemmer med Sven Aggesøn (dog i en mere mådeholden form) i hans karakteristik af Gorm Løge.

Sagnet om Gorms giftermål med den engelske kong Edelråds datter Thyre og om hvordan hun ikke vilde tage ham i favn, før end hun ved hans drømme havde fået varsel om at hun i ægteskabet skulde få afkom (XI 2—4), opfattes almindeligt som værende af dansk oprindelse; H. Ussing¹ antager det opstået i Danmark eller England under Sven Tjageskæg eller Knud den store. Jeg skal ikke modsige dette, men kun pege på, at adskilligt kunde tale for, at Sakse kan have fået dette sagn fra en norrøn sagamand, snarest vel en Islænding; beretningen om drømmevarslerne har efter min mening for stor en lighed med typisk islandsk sagakunst (Ragnhilds og Halvdan Svartes drømme hos Snorre, Thorstens drøm i Gunløg Ormstunges saga o. s. fr.) til at det kan anses for en tilfældighed. Det samme gælder også i høj grad om fortællingen om sønnen Knuds fald ved Dublin (XI 6), som danner fortsættelsen af sagnet om drømmevarslet; den hjemlige danske overlevering om Vikingetogene mod Vest var, som det tydeligt fremgår af Saksens 10. bog, så svag på Valdemarernes tid, at der ikke er spor af sandsynlighed for at den skulde have opbevaret mindet om et så fjært sted som Dublin; på alle de steder, hvor denne by forekommer i Saksens oldhistorie, bygger han udelukkende på norrøn overlevering. Den skønne fortælling (XI 7) om hvordan Gorm modtog efterretningen om Knuds fald, der danner afslutningen på sagnet om drømmevarslerne, forekommer mig også at være aldeles i sagastil, sat op med langt stærkere effekt end det jævne danske sagn ellers hæver sig op til; det tyder ligeledes absolut på en norrøn, sagtens islandsk, hjemmelsmand, selv om selve sagnmotivet kan være dansk; det svarer i realiteten meget nøje til sagnet om hvordan Snjo berettede hundekongens død for Adisl (i den i Lundeårbøgerne indflettede »Lejrekrønike«).

Derimod kan man næppe give sagamanden skylden for den højst urimelige historiske ramme, som Sakse har indflettet sagnet

¹ Sagnet om Thyre Danebod (1928).

i. Måske har Thyre virkelig i sagnet været af engelsk byrd; men indførelsen af kong Edelråd af England som hendes fader skyldes dog vist snarest en gætning af Sakse selv, måske foranlediget af den yderst forvirrede fremstilling i Roskildekroniken, hvori den fra Adam af Bremen kendte stamfader til Knytlingerne, Sven, »Nortmannorum transfuga«, sammenblandes med Sven Tjugeskæg og derfor siges at erobre England fra Edelred¹. Den aldeles urimelige fortælling (XI 5) om hvordan Edelråd blev så glad over sin datter Thyres sønners, Knuds og Haralds, hærgetog mod England, at han testamenterede dem dette rige, må også skyldes Saksens egen uhistoriske kombination, måske foranlediget ved Adam af Bremens urigtige efterretning (II 22) om at Harald Blåtand udstrakte sit scepter både over Nordmænd og over Angler.

Med fortællingen om Gorm slutter Saksens 9. bog.

II. Kilderne til Saksens tiende bog.

Saksens efterretninger om Harald Blåtand bærer præg af den vilkårlighed, hvormed han har søgt at kombinere forskellige overleveringer, ofte, som det synes, ved hasarderede gætninger. Til disse sidste må sikkert regnes det første stykke (kap. I § 1), som i tilslutning til beretningen i 9. bog XI 5 handler om, hvordan Edelråds søn Adelsten (hvem Sakse kendte fra norrøn overlevering, se nedenfor) slog en streg over faderens testamente til fordel for dattersønnerne og selv bemægtigede sig Englands trone, medens Harald Blåtand var på vikingetog i Østersøen. At Sakse skulde bygge på nogen virkelig historisk kilde, være sig skriftlig eller mundtlig, ved fortællingen af dette helt igennem uhistoriske tøjeri, er ganske utænkeligt; hans uvidenhed om

¹ At Sakse, som af Laur. Weibull antaget (Hist. Tidskr. f. Skåneland IV 387) skulde have kendt engelske efterretninger om dronning Æthelfled og overført disse på Thyre, forekommer mig ikke sandsynligt i betragtning af hans minimale kundskaber i engelsk kongerække og engelsk historie, der overalt, særlig i 10. bog, lægger sig for dagen.

den angelsaksiske kongerække gør sig både her og i det følgende stærkt gældende.

Derimod har han åbenbart haft en bestemt norrøn overlevering at bygge på ved fortællingen (I 2) om hvordan Adelsten opfostrede den norske kongesøn Håkon, hvad der i overensstemmelse med norsk opfattelse tages som tegn på at han underordnede sig den norske konge. Man kan med ret stor sikkerhed gå ud fra, at den magre danske overlevering fra Vikingetiden overhovedet ingen kundskab har haft om Håkon Adelstensfostre. Men Sakse indarbejder denne norrøne overlevering i sin egen selvavede historisk-politiske forestillingskreds ved at berette, at Adelsten kun handlede således for at skaffe sig norsk hjælp mod Harald Blåtand (om hvis engelske herredømme han fra Adam af Bremen II 22 har en urigtig forestilling), samt at han lovede at testamentere Håkon England (for at blive i de urimelige borttestamenteringer af den engelske krone, som han havde begyndt på i Gormsagnet).

Det næste lille stykke (I 3), der handler om Håkons afrejse fra England til Norge efter faderens død og om Adelstens afskedsråd til ham, ser ud som en norrøn sagastump, der er kommet Sakse for øre; den spiller ikke ringeste rolle i handlingen og tør nærmest betegnes som et stykke fyldekalk, der af Sakse er indføjet i hans fremstilling. Straks efter falder han tilbage til sin egen konstruerede forestillingskreds ved at meddele (I 4), at Adelsten døde kort efter og derved åbnede Håkon vejen til Englands trone, og at det var for at hindre dette, at Harald (Gormsøn) forbandt sig med Håkons fjende Harald Gunildsøn og hjalp denne med våbenmagt mod Håkon.

Selve beretningen (I 4) om dette forbund og om Harald Gunildsøns tog mod Håkon med dansk hjælp, bestående af 60 skibe og de danske kæmper Evind og Karlhøfde, må nødvendigvis gå tilbage til norrøn kilde; det er utænkeligt, at den spinkle danske overlevering fra disse tider overhovedet skulde have fastholdt mindet om disse personer og tildragelser, der jo kun var af væsentlig interesse for den norske historie. Det samme gælder om skildringen af den afgørende kamp (I 5—6): hvordan Håkon fældede Evind, og hans mand Thoralfv Karlhøfde; disse

norske sejrvinger over Danske har ifølge sagens natur holdt sig i norsk, ikke i dansk overlevering. Ikke mindre er dette tilfældet med skildringen af Håkons død for det af Gunild fra skyerne sendte forheksede spyd (I 7); her møder man ydermere det fra Saksens norrøne sagaer så velkendte overnaturlige element, der i det hele er fremmed for hans danske sagn. Om nogen samlet sagafortælling er her dog ikke tale således som på mange steder i hans oldhistorie; Sakse har benyttet og sammenarbejdet forskellige norrøne sagabrudstykker, og man tør vistnok snarest antage, at Sakse har disse fra norsk, ikke fra islandsk kilde, da en islandsk sagamand sagtens vilde have udarbejdet fortællingen i en mere kunstfærdig stil; Saksens skildringer viser fortællingerne på et adskilligt primitivere trin end de senere kongesagaer. Man kommer her som andensteds i Saksens historiske bøger snarest til at tænke på de af Sverre fordrevne norske prælater, der i deres landflygtighed opholdt sig hos Absalon i Lund; det synes ikke urimeligt, at han for en stor del kan have hentet sine norske efterretninger i deres kreds, selv om han naturligvis også kan have fået dem andenstedsfra.

Også den påfølgende fortælling (II 1) om hvorledes den svenske kongesøn Styrbjørn, fordreven fra Sverige af Erik Sejrsæl, tyede til Harald Blåtand og bortgiftede sin søster Gyrid til denne samt af Harald blev indsat til jarl i Jomsborg, med den tilhørende opregning af Jomsvikinger, må uden tvivl i det væsentlige stamme fra norrøn kilde; Styrbjørn og Jomsvikingerne har næppe været kendt af den magre danske overlevering, men findes derimod omtalte i norske og islandske kilder¹. At Sakse, der med så stor omhu har gengivet Bråvallakvadets lange kæmperækker, finder opregningen af Jomsvikingerne kedelig og derfor nøjes med at nævne fire af dem, har man, næppe uden føje, skrevet på hans begyndende alderdomssvækkelses regning². — Af samme kilde har Sakse naturligvis øst fortæl-

¹ Jfr. Laur. Weibulls kritiska undersökningar (1911) s. 85, hvor det formodes at sammenstillingen af Styrbjørn og Harald hos Sakse er afhængig af islandsk opfattelse.

² Pal.-Müller. Bidrag t. Kritik af Saxos Historieværk. Hist. Tidsskr. 4. R. V.

lingen (II 3) om Styrbjørns tog mod Erik med danske hjælpetropper og om hans fald i kampen mod denne (på Fyrisvoldene); men ind i denne fremstilling har han (II 2) flettet en skildring af kejser Ottos angreb på Danmark, idet han lader Harald Blåtand være nået til Halland på sit tog til Sverige for at hjælpe Styrbjørn, men blive kaldt tilbage ved efterretningen om kejserens indfald; årsagen til Styrbjørns nederlag udleder han derfor af, at denne ikke oppebiede Haralds tilbagekomst. Den aldeles vilkårlige kombination af de to tildragelser skyldes sikkert Sakse personlig. — Selve sin beretning om kejser Ottos indfald i Jylland og fremtrængen til Oddesund i Limfjorden bygger Sakse på Adam af Bremen (II 3); at Adams fremstilling er aldeles uhistorisk, kunde han jo ikke vide. For at fremstille sagen mindre ydmygende for Danmark lader han dog Harald Blåtand slå kejserens bagtrop under Eppos anførsel; hans udgangspunkt er åbenbart her hvad Adam beretter om at Harald angreb kejseren på hans tilbagetog ved Slesvig; men udfaldet af kampen er rigtignok det modsatte hos Adam. Hvorfra Sakse har navnet Eppo, ved jeg ikke.

På dette sted indfører Sakse sin ganske kortfattede fortælling om Thyres opførelse af Danevirke (kap. III). Med hensyn til selve faktum stemmer hans opgivelse med Sven Aggesøns; men han har, sikkert med velberåd hu, udskudt hele Svens sagnagtigt udpyntede beretning om hvordan Thyre narrede kejseren, og har henlagt opførelsen af virket til tiden efter Gorms død, idet han vilkårligt har opfattet virkets opførelse som en følge af den tyske kejsers indfald¹. Som følge heraf er Sakses fremstilling af Thyres værk temmelig mager; måske er det for at bøde herpå, at Sakse tilføjer nogle ord om Valdemars og Absalons opførelse af teglstensmuren på Danevirke; muligvis har han kendt denne af selvsyn. Hertil knytter han en sætning om at Thyre også udfriede Skåne fra skatskyldighed til Sverige; denne sidste efterretning kan muligvis bygge på folkelig dansk overlevering.

¹ Jfr. Laur. Weibull, *Gotfreds och Thyre Danebods Danevirke*, i *Hist. Tidskr. f. Skåneland* IV.

Sakse vender nu (IV 1) tilbage til de norske forhold, hvorom han må have kendt en norrøn overlevering. At denne (eller hans kendskab til den) har været ret mangelfuld, viser den grove fejl, at han gør Håkon (jarl) til søn af Harald Gunildsøn. Iøvrigt vedbliver han med vilkårligt at sammenflette forholdet til Norge og til Tyskland, idet han lader Håkon rejse oprørsfanen mod Harald Blåtand, fordi han tænkte sig, at Harald i lang tid vilde være indviklet i kampene med Tyskland. Sakse fremstiller dernæst efter Adam af Bremen (II 3), hvorledes Harald forligte sig med den tyske kejser og antog kristendommen, hvorved han altså atter fik tid til at tænke på de norske forhold. Denne sammenkæden af forholdet til de nordlige og de sydlige naboer går igen på flere steder længere henne i værket, således i Erik Emunes og i Valdemar den stores historie, hvor den synes bedre underbygget end i Harald Blåtands historie.

Nu følger (IV 2—6) Saksens beretning om Jomsvikingerne Norgestog og nederlag mod Håkon (i Hjørungavåg). Om disse tildragelser, der væsentlig vedrører Norges historie, har der sikkert ikke eksisteret nogen dansk overlevering; Sakse må her uden tvivl bygge på norrøne, snarest norske fortællinger, der dog ikke synes at have udgjort nogen sammenhængende saga, men snarere en mere folkesagnsagtig beretning om enkelte episoder. Han beretter først (IV 2) om Håkons sønneoffer (der her omfatter ikke mindre end to sønner) for at skaffe sig overnaturlig hjælp i kampen; netop denne interesse for hedensk gudsyndelse og trolddomskunster tyder afgjort på norrøn hjemmelsmand¹. Han fortæller dernæst (IV 3) om den ved trølddom fremkaldte haglbyge der afgjorde slaget til ugunst for Danerne, og går så over til (IV 4—6) at berette om den manddomsprøve, Håkon anstillede på de fangne Jomsvikinger. Denne fremstilles i adskillige enkeltheder noget anderledes end i de norske kongesagaer, selv om helhedsindtrykket er et lignende; bl. a. spiller Sivald, i modsætning til hvad der er tilfældet i disse, en ærefuld rolle; Karlsefnis optræden svarer nærmest til Vagn Ågesøns i sagaerne. Episoden ender begge steder med Håkons benådning

¹ Axel Olrik, *Kilderne til Saksens oldhistorie I* (1892) s. 26 ff.

af dem, der har udmærket sig mest. — Med Jomsvikingernes nederlag i Norge slutter det afsnit af Harald Blåtands historie, hvor Sakse utvivlsomt må bygge på norrøne kilder, antagelig snarest mundtlige meddelelser fra Nordmænd. Disse har et noget spredt og tilfældigt præg og er meget langt fra den bevidste fortællekunst og sagastil, som karakteriserer en række af de i hans oldhistorie indflettede »fornaldersagaer«; de røber derimod som nævnt delvis et vist slægtskab med folkesagnet i dettes forkærlighed for den enkelte episode. At disse skildringer, der væsentlig vedrører den norske historie, ikke kan stamme fra dansk kilde, må dels under hensyn til hele deres åndspræg, dels som følge af magerheden af den øvrige danske overlevering fra Vikingetiden, anses for givet.

Det næste stykke (kap. V) handler om Harald Blåtands ældste søn Håkons erobringer i Samland. Sakse ved ikke ret meget om dem at berette; den ret magre overlevering, han her bygger på, er vel snarest af dansk oprindelse, da episoden er ukendt i de norrøne sagaer.

Derefter følger (kap. VI) den kortfattede beretning om Thyres død og jordfæstelse i Jellinge; Saksess fremstilling stemmer med Sven Aggesøns i hans Danmarkshistorie og bygger vel snarest på denne.

Sakse går nu over til (VII 1—4) at fortælle om Toke og hans konflikter med Harald Blåtand. Hvad han beretter om Tokes berømte bueskydning: hvordan han nødtvungen skød æblet af sin søns hoved; fremdeles om hans påtvungne skiløb ned ad Kullen og påfølgende åbenlyse overgang til Haralds søn Sven, bærer aldeles folkesagnets typiske præg med dettes udmaling af de enkelte episoder og må uden tvivl bygge på folkelig dansk overlevering; stedfæstelsen til Kullen kunde måske snarest tyde på skånske folkesagn. Episoderne kendes ikke i den norrøne overlevering om Palnatoke, og Saksess fremstilling afviger også aldeles fra Sven Aggesøns skildring af dennes bedrifter.

Den påfølgende beretning (VIII 1—3) om den store sten, som Harald bød Danerne drage til hans moders gravhøj, og om det som følge heraf udbrydende oprør mod ham, har han i ho-

vedtrækkene hentet fra Sven Aggesøns Danmarkshistorie; han har forøget fremstillingen med den morsomme folkelige anekdote (VIII 3) om hvordan Harald spurgte den af ham udsendte spejder, om han nogensinde havde set en større vægt flyttet af mennesker, hvortil spejderen svarede, at han lige havde overværet, hvordan Danmarks rige droges fra Harald over til Sven. Sagnet har iøvrigt i sin pointe en vis (måske ikke helt tilfældig) lighed med det navnkundige ordskifte mellem Olaf Tryggvesøn og Einar Thambeskælver under slaget ved Svold¹. — Fortællingen om Haralds flugt til Jomsborg (VIII 3) stemmer både med Sven Aggesøn og med Adam af Bremen (II 27).

I sin dom over og karakteristik af Haralds og hans søn Svens kongegerning fjærner Sakse sig derimod afgjort fra Sven Aggesøn, der omfatter Sven (Tjugeskæg) med stor sympati og endog går så vidt, at han gør Harald til renegat i hans landflygtighed og lader sønnen antage den tro, som hans fader havde forkastet. Sakse holder sig (VIII 4) derimod i alt væsentligt til Adam af Bremens af Sven Estridsøn inspirerede fremstilling (II 27—28) og opfatter ligesom denne aldeles urigtigt kong Sven som en arg hedning, der udryddede kristendommen i Danmark; man har med rette gjort opmærksom på, at Adams (og Sven Estridsøns) dom over ham hænger sammen med hans (og hans søns) ringe ærbødighed for det bremiske ærkesædes kirkelige overhøjhed over Danmark. — Om kampen mellem fader og søn ved Helgenæs og om Tokes påfølgende dræbende pileskud mod Harald, da denne var gået af sides, har han dog haft et særskilt dansk folkesagn at bygge på, hvis tendens ligesom Sven Aggesøns fortællinger er Harald fjendtlig: det lader ham falde for et hæderløst sår i bagen. I skildringen af Haralds påfølgende død i Jomsborg og jordfæstelse i den af ham selv opførte trefoldighedskirke i Roskilde følger Sakse derimod atter nøje Adam af Bremen.

Vi går nu over til at undersøge kilderne til Sakses fremstilling af kong Sven Tjugeskægs regering. Som allerede bemærket,

¹ Jfr. Laur. Weibull, *Kritiska undersökningar* (1911) s. 51.

har Sakse væsentlig hentet sin bedømmelse af Svens kongegering (IX 1) fra Adam af Bremen (II 27—29). Men i en række enkeltheder bygger Sakse dog ikke alene på Bremerklerkens fremstilling; han supplerer den med beretninger, som delvis er hentede fra hans danske forgængere, væsentlig Roskildekrøniken og Sven Aggesøn, uanset at den sidste nærede helt modsatte synspunkter for bedømmelsen af Svens karakter og livsskæbne; og han indfletter desuden selvstændige overleveringer i sin fremstilling og supplerer denne med sine egne slutninger og kombinationer.

Hans udførlige beretning om Svens tre gange gentagne tilfangetagelse ved Jomsvikingerne (IX 1—6) slutter sig således, hvad tretallet angår, til Roskildekrønikens fremstilling; Adam af Bremen har kun to tilfangetagelser (sikkert også den ene for meget). Tretallet er jo i de for al folkeoverlevering gældende episke love det særlig klassiske tal. Den meget udførlige skildring af Svens tilfangetagelse i Grønsund bygger derimod i alle enkeltheder på Sven Aggesøns krønike; dog udelader Sakse selvfølgelig Palnatokes navn i denne sammenhæng, da hans opfattelse af denne er den stik modsatte af Sven Aggesøns: han opfatter ham som Harald Blåtands avindsmand, ikke som hans rådgiver. Det af Sven Aggesøn skildrede møde ved Vinding å mellem Venderne og Harald på den ene side og de Danske på den anden side, hvor der forhandlede om vilkårene for kong Svens løsladelse, véd Sakse derfor heller intet om, hvad der hænger sammen med, at han i overensstemmelse med Adam af Bremen (II 29) lader Svens tilfangetagelse finde sted efter Haralds død, ikke som Sven Aggesøn inden denne. — Fra Sven Aggesøn har han også hentet den overvejende del af de retshistoriske bemærkninger, han knytter til sin skildring af Svens udløsning af fangenskabets hos Venderne ved Danernes sammenskud. Direkte hentet fra Svens krønike er beretningen (IX 5) om at kvinderne fik (halv) arveret til tak for at de ofrede deres smykker til hans løskøbelse; derimod er Svens skildring af, hvordan Danerne ved denne lejlighed fik ret til at bruge almindingerne i skove og lunde, af Sakse blevet ændret derhen, at kongen solgte skovene

og lundene og derved skaffede løsesummen tilveje ved den første løskøbelse (IX 1); Skåninger og Sællandsfarer købte dem til fælleseje, medens de hos Jyderne gik over i slægternes eje. Her synes Sakse altså at have haft en fra Sven afvigende overlevering at bygge på, som han dog synes i nogen grad at have bearbejdet for at indpasse den i sit fra Roskildekroniken overtagne system med de tre løskøbelse.

Den følgende beretning (X 1) om Sven Tjugeskægs nederlag overfor Erik Sejrsæl af Sverige og om hans påfølgende landflygtighed er lige taget ud af Adam af Bremen (II 30). Det samme gælder om fortællingen om Svens forgæves henvendelser om hjælp i Norge og England (X 2—3), der ligeledes bygger på Adams skildringer (II 34). Kun har Sakse ændret Adams navn på den norske konge og erstattet Tryggve med Olaf Tryggvesøn, som han af norrøn overlevering vidste var Sven Tjugeskægs samtidige; også den engelske konges navn er ændret, idet Adams Edelred er erstattet med Edvard, hvad der ingenlunde er en forbedring; Saksens engelske kongerække er i det hele højst besynderlig. Fra Adam (II 34) stammer også efterretningen om, hvordan Sven efter disse forgæves henvendelser omsider fandt venlig modtagelse hos kongen af Skotland. — Saksens lange udviklinger om, hvordan Sven som følge af al denne modgang opgav hedenskabet og vendte sig til kristendom, er, som ovenfor antydet, trods deres ordrigdom i det væsentlige en vidtløftig omskrivning af Adam af Bremens (urigtige) tankegang (II 39). Landflygtighedens varighed af syv år synes også at gå tilbage til Adam af Bremen (II 34), men med en huskefejl eller en forsætlig omdannelse af dennes beretning; det hedder hos Adam: *bis septem annos exsulavit*. Syvtallet har jo ligesom tretallet en særlig betydning i de for den folkelige overlevering gældende love.

Saksens vidtløftige betragtninger (XI 1—2) over kong Svens vaklende holdning efter omvendelsen og hans angst for at støde hedningerne fra sig ved myndig kristen optræden må stå for hans egen regning som psykologisk udredningsforsøg; de har ingen hjemmel i kilderne og danner hos ham nærmest kun en indledning eller en overgang til fortællingen (XI 3—4) om kri-

stendommens afgørende sejr ved Poppo's jærnbjrd, der også hos Adam af Bremen fortælles netop på dette sted i sammenhængen, men rigtignok henføres til den tid, da Erik Sejrsæl herskede i Danmark; Sakse følger Roskildekronikens beretning ved at lade jærnbjrden foregå under kong Sven. Når jærtegnet stik imod Adam af Bremens udsagn henføres til Isøretinet, er dette uidentivl Saksens egen gætning på grundlag af Roskildekronikens beretning om at jærnbjrden foregik på en »almindelig forsamling, hvor konge og folk mødte«; en så afgørende historisk tildragelse som kristendommens officielle indførelse i Danmark måtte naturligvis efter hele hans nationale og statslige synsmåde have fundet sted på en virkelig rigsforsamling (hvad jo også Roskildekroniken antyder), og den eneste ældre form for en sådan, der var ham bekendt, var netop Isøretinet.

Saksens påfølgende bemærkninger (XI 5—6) om de kirkelige forhold i Norden på kong Svens tid går sikkert i hovedtrækkene tilbage til Adam af Bremen (II 26. 35. 55. 57), men åbenbart med adskillige ændringer og forvanskninger. Således gør han Poppo til biskop i Århus i steden for i Slesvig; biskop Gerbrand i Roskilde, som nævnes her, hører først til i Knud den stores tid. Helt forvirret er beretningen om bisp Bernhard af Lunds missionsprædiken hos kong Olaf Tryggvesøn og senere hos kong Olaf af Sverige; det er dog ikke Sakse alene, der har skyld i dette, idet forvirringen for en del har sin rod i Roskildekronikens fremstilling. Saksens tvivl om hvorvidt Olaf Skotkonge af Sverige er blevet omvendt af denne Bernhard eller af bisp Unni af Bremen, viser at han forveksler Unni (918—36) med Unwan (1013—1029). Sakse må da enten have stolet for meget på sin hukommelse ved de bispenavne, han opregnede efter Adam, eller også støtte sig på mundtlige meddelelser af en hjemmelsmand, der gengav Adams efterretninger i en fejlhusket skikkelse; det sidste er måske det sandsynligste. I hvert fald har han ikke slået efter hos Adam, da han affattede det her omtalte afsnit. — Saksens beretning (XI 6) om Olaf Tryggvesøns halvhedenske væsen og forkærlighed for fuglevarsler er direkte hentet fra Adam af Bremens tendentiose meddelelser om denne konge (II 40).

Den påfølgende beretning (XII 1—2) om Olaf Tryggvesøns bejlen til Sigrid (Storråde) og om hans opgivelse af frieriet, da Sven stillede ham sin datter i udsigt, samt om hans brudd med Sigrid og om hans mænds hånlige behandling af denne ved deres møde, må derimod uden tvivl gå tilbage til en sammenhængende norrøn tradition om disse forhold, som den magre danske overlevering fra disse tider sikkert ikke har kendt det mindste til; Saksers fremstilling viser også i hovedtrækkene overensstemmelse med sagaernes, men ligger ganske vist ligesom hans fortælling om Håkon Adelstensfostre i et noget lavere plan og viser den norrøne tradition på et adskilligt primitivere trin end disse. Det ligger her som ved Saksers norske efterretninger fra Harald Blåtands tid nær at tænke sig som hjemmelmænd de norske prælater, der opholdt sig i landflygtighed hos Absalon, hvad enten han nu har fået fortællingen direkte fra disse eller gennem Absalon som mellemmand. Den meget skarpe dom om Nordmændenes uhøflighed og utaknemlighed, som Sakse her fælder, kan da også med nogen grund snarere henføres til den bitterhed, de landflygtige norske prælater nærede overfor deres landsmænd, end tages som udtryk for Nordmændenes almindelige omdømme blandt Danerne. — Fra norsk kilde stammer selvfølgelig også beretningen (XII 3—5) om Einar Thambeskælv's optræden i slaget ved Svold med det berømte ordskifte mellem ham og kongen om Norges rige, der brast ud af Olafs hånd; den viser meget nær overensstemmelse med sagaernes beretninger og hører ved selve æmnets art hjemme i norsk, ikke i dansk overlevering.

Påfaldende fejlfulde er de to linjer (XII 6), hvori Sakse meddeler kong Svens erhvervelse af England; han lader den ikke alene finde sted ved fredelig overenskomst med den engelske konge, men giver tilmed denne et galt navn (Adelsten). Denne efterretning har han ikke fra Adam, og den indeholder ifølge sagens natur heller ikke nogen folkelig overlevering; om den danske erobring af England véd Sakse overhovedet påfaldende ringe besked; kun et dunkelt minde om det store Danemord i 1002 synes at forekomme i hans værk, men rigtignok indflettet

på et helt galt sted (se nedenfor s. 181). I det hele røber Saksen engelske kongerække en besynderlig skødesløshed, der vel i nogen grad kan formodes at hænge sammen med den formentlig sene affattelsestid af 9. og 10. bog; man har til en vis grad det indtryk, at han især som ældre mand har stolet for meget på sin hukommelse, og at derfor erindringsforskydninger herved har spillet ham slemme puds og givet hans vilkårlige kombinationer ret frit råderum.

Hvad Sakse i slutkapitlet af kong Svens regering beretter (XIII 1) om de kirkelige forhold og bisperne, er overvejende hentet fra Adam af Bremen (II 4. 26. 36), dog med adskillige vilkårlige ændringer, hvis forekomst sikkert må forklares på samme måde som de tilsvarende fænomener i det foregående kirkelige stykke (XI 5—6, se ovenfor s. 168). Om Odinkar den yngre (hvem han iøvrigt sammenblander med Odinkar den ældre) og hans gavmildhed mod kirkerne i Jylland synes Sakse dog at have haft en spinkel kirkelig tradition at bygge på, men hans ordrige beretning om denne biskop siger iøvrigt ikke meget mere end hvad Adam fortæller om ham. Det er ikke udelukket, at Sakse delvis har fået sine efterretninger om de ældste danske bisper fra samme mundtlige kilde, som han selv fremhæver i sit forord som sin ypperste hjemmelsmand (Absalon); hvis Adams efterretninger er tilgået ham ad denne omvej, er det ikke underligt, om de undervejs er blevet stærkt forvanskede.

Med nogle slutord (XIII 2) om Svens religiøsitet på sine gamle dage — en retorisk udmaling af Adam af Bremens udtalelser II 39 — og om hans yderst omskiftelige skæbne — en række sætninger, som direkte er afskrevet efter Valerius Maximus — ender Sakse sin skildring af Sven Tjugeskægs kongetid.

I sin fremstilling af tildragelserne under Knud den stores regering viser Sakse om muligt endnu større uefterrettelighed og vilkårlighed i kombinationer end i de foregående afsnit, stundom i så høj grad, at det kan være meget vanskeligt at afgøre, hvorfra han egentlig har hentet sine efterretninger. Dette hindrer dog naturligvis ikke, at der findes enkelte afsnit af

større historisk værdi end det øvrige; men de er kun få i forhold til de mange urigtigheder, hans fremstilling indeholder. — I sin fortælling (XIV 1) om, hvordan Norge og England efter Svens død kårer sig egne konger, følger han nogenlunde Adam af Bremens (II 51—53); dog kalder han atter her fejlagtigt Edelred for Edvard. Men når han dernæst (XIV 1) fortæller, at Knud ikke straks gik i lag med Englands (og Norges) erobring, men først opøvede sig ved mindre sejre over Vender og Sember, så er tidsfæstelsen af disse kampe sikkert hans egen opfindelse; Knuds sejre over disse folkeslag kendte han fra Sven Aggesøns krønike (og har næppe vidst mere om dem end denne), og det er forekommet ham rimeligst, at disse sejre over mindre betydelige folk i tiden er gået forud for Englands erobring.

Sakses påfølgende beretning (XIV 2) om Knuds forbund med kong Olaf af Norge for i fællesskab at underkue England må vistnok bero på en hukommelsesforvanskning af Adam af Bremens efterretning (II 52) om Knuds forbund med kong Olaf (Skotkonge) af Sverige med samme formål; denne fejlhuskning kan have fået nogen støtte dels i Adams fortælling (II 52) om at Sven Tjugeskæg havde Knud og Olaf af Norge med på sit erobringstog til England, dels i Roskildekrønikens urigtige fortælling om hvordan Edmund (Jærnside) tog Knud og Olaf af Norge til fange samt om hvordan de flygtede ud af fængslet og lod sig døbe i Bremen.

Sakses skildring (XIV 3) af Tymme Sællandsfars død i kampen med Englænderne kendes ikke andenstedsfra og bærer ved hele fortællingens egenart uomtvisteligt præg af at bygge på et dansk folkesagn.

Hvorfra Sakse har den (bortset fra den engelske konges urigtige navn Edvard) temmelig pålidelige efterretning om delingen af England mellem den engelske og den danske konge (XIV 4), er ikke let at afgøre; om noget folkesagn kan her ikke godt være tale, snarere om en litterær efterretning, der ad mundtlig omvej er kommet til hans kundskab. Det er også vanskeligt at dømme om, hvorfra han har fået den idé, at Alviva først var Olafs frille, men blev lokket af Knud, hvad der — i forbindelse

med at Olaf folte sig sveget af Knud for sejrens løn — førte til åbent brudd mellem de to konger (XIV 5); man føler sig her nærmest fristet til at gætte på en norsk hjemmelsmand, da sympatien afgjort er på Olafs side, men i sagalitteraturen findes ganske vist ikke noget tilsvarende træk.

Nu følger (XIV 6) Saksens beretning om, hvordan nogle mænd 7 år senere kom til Knud og hilsende ham som hele Englands konge, fordi de havde dræbt kong Edvard (der her altså repræsenterer ikke Edelred, men Edmund Jærnside), og hvordan Knud så langt fra at lønne dem lod dem hænge til straf for drabet; »dog beretter andre, at Edvard blev dræbt efter Knuds lønlige befaling«. Med disse »andre« må sigtes til Adam af Bremen (II 53), der beretter, at Edmund til glæde for sejrherren blev ryddet af vejen med gift. Derefter skulde man vente, at Sakse havde sin hovedfortælling om drabet fra en anden kilde end Adam; det hele optrin med mændene, der hilser Knud som hele Englands konge, har en vis effektiv sagamæssig iscenesættelse, der nok kunde lede tanken hen på norrøn hjemmelsmand; om syvtallets rolle i den folkelige forestillingskreds er talt ovenfor s. 167.

Saksens beretning (XIV 7) om Knuds ægteskab med Imma og hans søster Estrids med hertug Rikard af Normandiet stammer fra Adam af Bremen (II 54), dog ikke direkte, men gennem Roskildekrøniken, hvis urigtige efterretning om at Imma var datter af Robert (hvad Adam ikke kender noget til) går igen hos Sakse.

Med nogle ord om den stærke tilstrømning af krigere til Knuds hird, der sikkert bygger på Sven Aggesøns Vederlovstekst, går Sakse (XV 1) over til at berette, at Ulf jarl tog tjeneste hos kongen. Om Ulfs herkomst fortæller han (XV 2—4) et aldeles æventyrligt folkesagn, der går ud på, at Ulfs farfader Bjørn var frugten af en forbindelse mellem en virkelig bjørn og en svensk kvinde; hans søn var Thrugils Sprakeleg, Ulfs fader. Fortællingen viser, at den senere danske kongeslægts stamfaders ættetavle ikke gik ret langt tilbage i tiden, og at derfor fantasien havde frit spillerum for æventyrlige folkelige forestillinger om dens oprindelse. Til trods for at sagnets skueplads er Sverige, må det

dog sikkert tilhøre dansk folkelig overlevering; Sverige spiller her kun rollen som æventyrlandet, hvortil slige utrolige tildragelser kunde henlægges.

Sakse vender nu tilbage til Danmarkshistorien og fortæller (XVI 1) at Knud tvang Olaf af Norge til at gå i landflygtighed til kong Jarislav (hvis navn han giver den underlige form Geridaslav) i Rusland, og at Knud fordrev sin svoger Rikard, fordi han mishandlede Estrid; denne sidste indsatte han til regentinde i Danmark. Hertil føjer Sakse den meddelelse, at i Sverige døde Olaf og efterfulgtes af Ømund den gamle, med hvis hjælp Olaf genvandt Norge. — Fortællingen om Knuds fordrivelse af Rikard er sikkert en fri gengivelse eller vilkårlig omdannelse af Adams ord (II 54, schol. 40) om hvordan hertug Rikard, for at afvende Knuds vrede over at han havde forstødt hans søster, drog på pilgrimsfærd til Jerusalem. Beretningen om Olaf den helliges landflygtighed i Rusland, som urigtigt er indsat inden skildringen af fejden mellem Knud og Olaf og af slaget i Helgeå, har Sakse vel snarest fra norsk kilde; i hvert fald indeholder hverken Adam af Bremen eller de ældre danske kilder noget herom, og forholdet vedkom jo heller ikke Danmarks historie. Fortællingen om Estrid som regentinde i Danmark hænger sammen med Saksens senere skildring (XVI 4) af, hvordan Ulf på bedragerisk vis opnåede ægteskab med hende, hvortil vi nedenfor kommer tilbage. Sammenblandingen af de svenske konger Anund (Jakob) og hans broder Ømund må stå for Saksens egen regning; Adam har han den ikke fra; den skyldes vel en af de sædvanlige fejlhuskninger.

Saksens anerkendende ord om Olaf den hellige og den i forbindelse hermed fortalte legende om, hvordan han til straf for sit tankeløse helgbrud brændte de af ham på en Søndag snittede spåner i sin hule hånd (XVI 2—3), må stamme fra norsk kirkelig overlevering, som bl. a. kan være meddelt ham af de landflygtige norske prælater, der opholdt sig hos Absalon; fortællingen er iøvrigt spækket med talemåder fra Valerius Maximus.

Den følgende fortælling (XVI 4) om, hvorledes Ulf af kong Knud opnår et brev, hvori Estrid opfordres til at rette sig efter

hans befalinger, og benytter sig heraf til at kræve hende til ægte, er en videre udførelse af Roskildekronikens efterretning om at ægteskabet mellem hende og Ulf fandt sted mod Knuds ønske (hvad der strider mod Adam af Bremen II 54). At Sakse her skulde bygge på et virkeligt folkesagn, forekommer mig efter hele fortællingens art noget tvivlsomt¹. — Hans påfølgende fortælling om, hvordan Ulf og Estrid drog i landflygtighed til Sverige, er ligeledes en videre udførelse af Roskildekronikens beretning om at Knud jog dem i landflygtighed. Når han dernæst lader Ulf indgå et formeligt forbund med Olaf og Ømund (ǫ: Anund), er det jo ikke helt udelukket, at han bygger på en virkelig folkelig overlevering herom; noget afgørende herom lader sig vanskeligt sige; spørgsmålet må dog ses noget i sammenhæng med, hvilke kilder han har haft til sin påfølgende fyldige skildring af Helgeåslaget, hvorom mere nedenfor.

Nu følger den mærkeligt fyldige tradition (XVI 5—10) om Knuds hjemkaldelse til det i fare stedte fædreland ved Skåningen Håkon af Stangby, om Olaf den helliges ting med Sæl-landsfarerne, om Knuds ankomst til Danmark i spidsen for en flåde, om hans sejr over Ømund (ǫ: Anund) ved Stangebjærg og om den samtidige kamp i Helgeå. Disse fortællinger, der intet tilsvarende har hos Adam af Bremen eller i Saksens danske kilder, og som også afviger ret stærkt fra hvad de norrøne kilder har at berette om disse tildragelser (særlig om slaget i Helgeå), må åbenbart stamme fra en særlig tradition, der har stået til Saksens rådighed. At denne har været af lokal skånsk oprindelse, skønnes af dens mange skånske stedfæstelser: Håkon af Stangby og hans belønning med 2 bol skånsk jord; Stangebjærg; slaget i Helgeå med den nøjagtige og med de virkelige lokaliteter ganske godt stemmende skildring af de topografiske forhold vedrørende kampen. At denne tradition om Helgeåslaget har stærke lokale rødder, ses bl. a. af efterretningen om at de i slaget faldne jordfæstedes i Åsum kirke; herom må en stedlig overlevering have berettet. Det tør vel næppe opfattes som helt tilfældigt, at Ab-

¹ Jfr. dog Laur. Weibull, Knut den storas skånska krig, i Hist. Tidskr. f. Skåneland IV.

salon netop havde en særlig tilknytning til denne kirke, idet han sammen med sin frænde Esbern Mule havde opført den ny kirkebygning dér på stedet, hvad en ved kirken oprejst runesten endnu vidner om. Det er derfor fristende at tænke sig Absalon som den mellemmand, der har tilført Sakse den fyldige skånske tradition om disse kampe. — Ind i denne lokal-skånske overlevering, der — bortset fra den rolle Sakse lader Ulf spille som Knuds modstander — ikke synes blottet for historisk værdi, er indføjet et stykke (XVI 6) om Olaf den helliges mislykkede ting med Sællandsfarerne, der hos Sakse har fået en i danske folkesagn sjældnere forekommende, udpræget dramatisk udformning, som kan minde noget om sagastilen; dog stammer fortællingen med dens udprægede sympati for Knud og uvilje mod Olaf næppe fra norrøn kilde, men må siges at høre sammen med den øvrige skånsk-prægede overlevering om fejden; muligvis er det Sakse selv eller måske hans hjemmelsmand, der har givet den dens dramatisk udformede pointe (den gamle mands ord om købmændene, der kom for at købslå om Danmarks rige, 3: Knud og hans mænd, der nærmede sig på havet). — Til denne skildring følger Sakse (XVI 11) nogle få ord om Olafs død for sine landsmænds hånd og om hans broder Haralds flugt til Byzants; de skyldes sikkert ikke norrøn kilde, men Adam af Bremen (II 61), hvad der tydeligt fremgår af Saksens opfattelse af Knud som anstifter af oprøret mod og drabet af Olaf.

Sakse beretter nu (XVII 1) om, hvordan Knud i sin magtfulde bortgiftede sin datter til den romerske kejser og derefter hjalp sin svigersøn mod de oprørske Italienere — en røverhistorie, som han har hentet fra Sven Aggesøns krønike, hvor den fortælles i en endnu mere udpyntet skikkelse; Sakse har dog fjernet nogle af de værste urimeligheder hos Sven Aggesøn. Historien er sikkert opspunden på grundlag af Adam af Bremens ord (II 65), idet denne efter at have fortalt om Knuds datters ægteskab med kejser Konrads søn Henrik tilføjer: »Sammen med dem drog han (kejser Konrad) straks med kongelig pragt til Italien for at skaffe riget ret og havde til rejsefælle kong Knud, der ved sit herredømme over tre riger forekom de barbariske

folk såre frygtindgydende»¹. Men det er altså ikke Sakse, der har skylden for denne forvanskning af Adams i sig selv mindre rigtige efterretning. — Til denne fortælling føjer Sakse en fra samme kapitel i Adams krønike hentet meddelelse om Knuds fordeling af rigerne mellem sine tre sønner.

Sakse fortæller dernæst (XVII 2), at Knud atter udsonede sig med Estrid og hendes mand, da hun havde født sønnen Sven til verden — en notits, der for en væsentlig del synes at bygge på Roskildekronikens ord om at Knud på skrømt udsonede sig med dem. — Han føjer dertil en fra Adam af Bremen (II 54) hentet beretning om det af Knud anstiftede giftermål mellem Ulfs søster og den engelske jarl Godvin og opregner (ligeledes efter Adam) deres tre sønner Harald, Bjørn og Toste. — Dertil føjer han en aldeles apokryf notits om en søn af kejser Henrik (III) og Knuds datter Gunild ved navn Magnus, fra hvem store tyske ætter siges at stamme. Hvorfra Sakse har hentet denne aldeles opdigtede person, er ikke godt at afgøre.

Nu følger (XVII 3) en beretning om Venderfyrsten Gudskalk, der var sat i kloster for at uddanne sig til lærd mand, men brød ud deraf for at hævne sin fader Pribignevs død og siden tog tjeneste hos Knud. Det er næsten altsammen hentet fra Adam af Bremen (II 66); dog lader Adam ham være søn af Uto og taler om dennes brødre Gneus og Anatrog. Navneformen Gneus er næppe rigtig, medens Saksens navneform Pribigneus ser sandsynligere ud; måske har den stået således i det af Sakse benyttede manuskript af Adam, men han kan jo også have fået den ad anden vej; han afviger jo ihvertfald fra Adam ved at gøre ham til Gudskalks fader og kan have haft et vist kendskab til Venderfyrsternes stamtavler fra sine forbindelser i det danske kongehus. — Hertil føjer Sakse (XVII 4) et par fra Adam af Bremen (II 36. 46. 64) hentede notitser om biskopsskifter i Knuds

¹ Medens Adam med de barbariske folk naturligvis mener Nordboerne, er der grund til at tro, at Sven Aggeson og Sakse har forstået ordet om Tyskerne (og Italienerne); Sakse betegner et enkelt sted udtrykkeligt Tyskerne som »barbarer« (15. bog V 7). Hos en mand med så stærk national selvfølelse som Sakse kan dette i og for sig ikke undre.

kongetid, der dog ligesom tidligere efterretninger af samme art ikke er fejlfri, idet Odinkar den yngre, som nævnes her, allerede på Sven Tjugeskægs tid blev biskop i Ribe.

Derefter kommer (XVII 5) en kort notits om antallet af Knuds hirdmænd: 6000, fordelte på 60 skibe; han beretter, at de lå ude på søen om sommeren, men i vinterkvartér om vinteren. Dette stemmer ikke med Sven Aggesøn, der kun sætter hirdens tal til 3000 og overhovedet ikke taler om disses anbringelse på skibe. Sakse må da således her bygge på en fra Sven Aggesøns afvigende (men næppe rigtigere) overlevering indenfor hirden.

Nu følger (XVII 6) Sakses beretning om Ulf jarls drab i Roskilde. Han skyder her Roskildekronikens beretning, hvorefter drabet fandt sted i selve domkirken, til side og giver en anden version, hvorefter drabet fandt sted i kongsgården, efter at Knud ved det foregående drikkelag havde følt sig såret ved nogle spottende ytringer af Ulf om nederlaget ved Helgeå. Dette sidste træk går igen i den islandske overlevering, der iøvrigt ligesom Roskildekroniken lader drabet foregå i selve kirken. Sakse tilføjer, at Knud gav sin søster to herreder i mandebod, som hun senere overlod som »hovedtiende« til Trefoldighedskirken i Roskilde. Dette giver et fingerpeg om, at Sakse her bygger på lokal Roskildetradition, der dog naturligvis næppe står til troende på det punkt, hvor den strider mod Roskildekroniken. — Når Lauritz Weibull¹ har villet gøre gældende, at beretningen hos Sakse og i de norske kongesagaer om Ulfs drab hovedsagelig er inspireret af Plutarks fortælling om Alexander den store og Kleitos, forekommer dette mig at passe mindre godt på Sakses fremstilling, hvor det afgørende ordskifte (i modsætning til hos Snorre) aldeles savnes, ligesom baggrunden for skildringen er en anden, idet Ulf efter Sakses skildring ikke har hjulpet Knud i slaget i Helgeå, men tværtimod optrådt som hans bitre fjende. I det hele forekommer den slags teorier om at Sakse direkte har indført uvedkommende motiver fra klassisk læsning

¹ Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid, Hist. Tidskr. f. Skåneland IV.

i selve sin fremstilling, mig som forfejlede; man kan ikke fra hans stærke benyttelse af klassikerne som stilistiske forbilleder slutte sig til, at han også bevidst har brugt motiver fra dem som kilder for sin fremstilling.

Derefter følger (XVIII 1—16) Saksess meget udførlige gengivelse af kong Knuds hirdlove, der i det store og hele slutter sig meget nøje til de i 1180'erne udarbejdede optegnelser af disse: dels den på foranledning af kong Knud Valdemarsøn og ærkebisp Absalon i pennen førte danske tekst af »Vederloven«, dels og fornemmelig Sven Aggesøns latinske bearbejdelse af loven. Saksess tekst kan derfor bruges til at supplere det hul, som findes i den overleverede tekst af Sven Aggesøns optegnelse af »Vederloven«. Også den dertil knyttede fortælling om kong Knuds egen overtrædelse af hirdlovene og om hans sonebod derfor giver Sakse i hovedtrækkene i overensstemmelse med Sven Aggesøn, men afviger dog fra ham i beretningen om den nidobbelte mandebod, som Knud udredede; han har åbenbart på dette punkt haft en fra Sven Aggesøns noget forskellig hirdtradition at bygge på. Når Sakse til slut (XVIII 19) klager over, at eftertiden ikke overholdt lovenes strænghed, men lod dem forfalde, bygger han dog ikke på Sven Aggesøn, men snarere på den danske Vederlovsteksts beretning om de Vederlovsbrud, der fandt sted under kong Nils' regering og senere, og som alle sonedes med bøder.

Sakse går nu (kap. XIX—XX) over til at berette om kong Knuds død. Så godt som alle enkeltheder i hans fortælling er i en påfaldende grad urigtige. For det første deler han med Sven Aggesøn den vildfarelse, at begge Knuds sønner Harald og Sven døde før faderen (kap. XIX), hvad der giver ham anledning til nogle pyntelige stilistiske vendinger (efter Valerius Maximus) om hvor uanfægtet Knud forblev heraf. Dernæst henlægger han (kap. XIX) vilkårligt Knuds forbitrelse mod hertug Rikard af Normandiet fordi denne havde forskudt hans søster (som han kendte fra Adam af Bremen II 54) til Knuds sidste leveår og udspinder heraf en beretning om et hævntog til Normandiet fra Knuds side, som Adam intet kender til. Endvidere lader han Richard flygte til Sicilien, hvad der måske kan bero på en fejl-

huskning af Adam af Bremens i og for sig urigtige efterretning (II 54), at Richard drog til Jerusalem for at afvende Knuds vrede og døde dér; i scholie 40 til Adam tilføjes yderligere, at hans rejsefæller på hjemvejen slog sig ned i Apulien. Hvis Sakse har stolet på sin hukommelse ved gengivelsen af disse efterretninger, kan de nok tænkes at være blevet forvanskede til, at Richard flygtede til Sicilien. Endelig fortæller Sakse (XX 1—2) en besynderlig historie om at Knud følte sig syg, da han lå udenfor Rouens porte; han spåede da på sit dødsleje sine landsmænd, at det vilde lykkes dem at indtage byen, hvis de bar hans lig forrest i fylkingen, og bad dem jorde hans lig i staden; alt skete også således som han havde forudsagt: hans mænd vandt sejr og lovede atter at drage bort, hvis det forundtes dem at jordrede deres døde høvding dér i byen. — Dette sagn har en så mærkelig lighed med hvad Sakse fortæller om Knud Gormsøns død foran Dublin, at den næppe kan anses for tilfældig. Det synes som Sakse har kendt et sagn om en Danekonge ved navn Knud, der faldt på tog i Vesterleden, og hvis mænd trods høvdringens død indtog den by, han netop belejrede; efter at have benyttet det i Knud Gormsøns historie (hvor begivenheden, sagtens under islandsk påvirkning, henføres til Dublin) giver han en ny og aldeles uhistorisk variant af sagnet til bedste som afslutning på Knud den stores liv. At han stedfæster tildragelsen til Rouen kan hænge sammen med Sven Aggesøns (ligeså uhistoriske) beretning om, at Knud ganske særligt elskede byen Rouen og førte St. Martins helgenlevninger fra Tours til denne by. — Således må man vel nærmest forklare det mærkværdigt uhistoriske sammensurium, som Sakse giver til bedste om Knuds død.

Sakse går nu (XX 3) over til at tale om Knuds eftermæle; man kan læse mellem linjerne, at han næsten finder Knuds store berømmelse lidt overdreven, hvad der ikke kan synes mærkeligt efter det ringe kendskab til Knuds virkelige bedrifter, han lægger for dagen. Han slutter af med nogle ord om Knuds kirkelige iver, som delvis er en videre udførelse af nogle ytringer hos Sven Aggesøn herom, men dog også synes at indeholde en ret mager

kirkelig tradition om Knuds oprettelse af sognekald og forkærlighed for munkestanden.

Også det følgende afsnit, om Hardeknuds og Magnus den godes historie, vrimler af historiske urigtigheder og røber en betydelig mangel på viden om de virkelige tildragelser. Da Sakse nærer den urigtige forestilling, at Harald (Harefod) var død før faderen, lader han (XXI 1) Sven Estridsøn sikre England for Hardeknud ved at lægge besætning i borgene; dette beror vel snarest på en urigtig tidsfæstelse af Svens Englandsophold, som han kan have kendt fra Adam af Bremen (II 75), måske kombineret med Sven Aggesøns urigtige efterretning om at Sven Estridsøn overtog kongemagten efter Knud den store. Endvidere henlægger han urigtigt med Adam af Bremen (II 77) Magnus den godes valg til Norges konge til tiden efter Knud den stores død. Dernæst lader han (XX 2) Hardeknud for at sikre sig mod angreb fra Magnus slutte den pagt med denne, at den længstlevende af dem skulde arve den andens rige; denne mod Adams fortælling aldeles stridende efterretning kendte han nemlig fra Roskildekroniken. De politisk orienterende bemærkninger til disse tildragelser er naturligvis Saksens egne.

Dernæst fortæller Sakse (XXI 3) om Hardeknuds Englands-tog og om at han tog sin halvbroder Edvard (Confessor) til medregent; han bygger her antagelig på Adam af Bremens efterretning (II 78) ved omtalen af Hardeknuds død: »I hans sted havde Anglerne allerede tidligere valgt hans broder Edvard«. Endelig fortæller han om Hardeknuds død efter to års regering; tallet på hans regeringsår har han ikke fra Adam (II 77).

Også om tildragelserne efter Hardeknuds død bringer Sakse (XXI 4—7) en række vilkårlige og urigtige kombinationer. Han følger ganske vist i de groveste hovedtræk Adam af Bremen (II 77—78), men laver dog meget om på begivenhedernes rækkefølge. Han lader (XXI 4) Sven Estridsøn opholde sig i England ved Hardeknuds død, hvad der ikke uden videre fremgår af Adams fortælling; han lader Svens tog mod Danmark for at bekrige Magnus først finde sted efter Hardeknuds død, hvad der

udtrykkeligt strider mod Adams ord (II 77), men åbenbart hænger sammen med den ovennævnte fortælling om den gensidige pagt mellem Hardeknud og Magnus, som han har fra Roskildekrøniken. Sakse henfalder dernæst (XXI 4—5) til en udførlig retorisk udmaling af de Danskes ordholdenhed, der var så stor, at de hellere vilde have en udlænding end en landsmand til konge over sig. Disse betragtninger må naturligvis stå for hans egen regning; hans positive viden synes at indskrænke sig til, at Sven trak det korteste strå i kampen om den danske krone.

For at forklare ophøret af Danevælden i England, hvor dog Sven efter hans mening havde sikret det danske herredømme, tager Sakse nu (XXI 6) sin tilflugt til en kolossal anakronisme. Han lader nemlig den danske hær i England falde som offer for et natligt snigmord og lader Harald Godvinson være hovedmanden for sammensværgelsen. Det er øjensynligt, at han fra en eller anden kant har haft en efterretning om det store Danemord, som fandt sted 1002, men vilkårligt har henført det til Danevældens ophør i England og gjort det til dettes egentlige årsag. Hans urigtige fremstilling beror åbenbart på en misforståelse eller forvanskning af Adam af Bremens efterretning (III 14), hvorefter ophavsmændene til Anglernes »oprør« mod Danerne var Godvins sønner, der dannede en sammensværgelse og myrdede Svens broder Bjørn, medens hans anden broder Asbjørn måtte flygte. — Adam tilføjer (XXI 7): »De havde så hele England i deres magt, medens Edvard måtte nøjes med livet og det tomme kongenavn«. Sakse gentager ikke alene denne skildring, men udfører den videre ved at tilføje, at Harald til slut end ikke kunde finde sig i denne skyggekonge, men ryddede ham af vejen og selv tog kongenavn. Måske hænger disse hårde beskyldninger mod Harald Godvinson i nogen grad sammen med Adam af Bremens bedømmelse af ham som en højst ugudelig person (III 52).

Om Svens kampe med Magnus om den danske krone (XXII 1) véd Sakse ikke meget at berette; han kombinerer Roskildekrønikens efterretning om Svens nederlag både til lands og til vands med Sven Aggesøns fortælling om kampen ved Helge-

næs og med Adam af Bremens beretning (II 78) om de mange kampe mellem Sven og Magnus og om Svens flugt til Sverige.

Nu følger (XXII 2—3) Saksens beretning om Magnus' sejr over Venderne i Sydslesvig. Den er i hovedtrækkene bygget på Adam af Bremens fremstilling (II 79), dog med forskellige omannelser og forvanskninger; Ratibors 8 sønner er blevet til 12, hvad der episk set er et mere tilfredsstillende tal, og Sakse lader Ratibor selv hævne sønnernes død på Danerne, hvad der også episk set er mere tilfredsstillende end Adams beretning, hvorefter Ratibor var dræbt inden sønnernes død. — Ejendommeligt for Sakse er egentlig kun fortællingen om Magnus' drøm om natten før slaget; den har han rimeligvis fra mundtlig kilde, vel snarest norrøn. — De følgende ord om Magnus' popularitet (XXII 4) må naturligvis væsentlig ses som Saksens eget raisonnement, men har iøvrigt en vis tilknytning til Adam af Bremen (II 79 og scholie 56).

Saksens påfølgende fremstilling (XXII 5) af Venderfyrsten Gudskalks optræden i Vendland bygger også i det væsentlige på Adam af Bremen (II 79. III 19), der dog lader ham komme direkte fra England, ikke, som hos Sakse, fra Sven Estridsøns hird; Saksens ord om hans hærgninger i Saksland har heller ingen hjemmel hos Adam.

Magnus' tilnavn „den gode“ (XXII 6) kender Sakse vel snarest fra mundtlig norrøn kilde. — Ved sin fortælling om Magnus' død (XXII 6) kombinerer Sakse atter Roskildekronikens beretning med Sven Aggesøns: han benytter både Roskildekronikens fortælling om Svens flugt til Skåne for derfra at drage videre til Sverige, da han fik nys om Magnus' død, og tillige Sven Aggesøns fremstilling af, hvordan Magnus på Sælland ved et fald med sin stejlede gang blev slynget mod et træ og derved fik et slag, der havde døden til følge; denne sidste fortælling er yderligere udstyret med et malende træk (at hesten blev kyst af en opspringende hare) og en stedfæstelse til Alsted ved Sorø, der synes at vise, at Sakse her tillige bygger på mundtlig overlevering (lokal midtsællandsk tradition, som med en vis rimelighed kan antages at være meddelt ham af Absalon, der havde hjemme

i disse egne). — De tilføjede ord om Magnus' jordfæstelse i Throndhjems domkirke bygger vel derimod snarest på mundtlig norrøn overlevering.

III. Kilderne til Saksess ellefte bog.

Sakse indleder sin skildring af Sven Estridsøn som enekonge¹, der danner en umiddelbar fortsættelse af 10. bogs slutning, med nogle almindelige overgangsbetragtninger (kap. I) om årsagerne til Svens usikre stilling som følge af manglende tilslutning fra hans landsmænd. Disse overvejelser er ifølge sagens natur ikke hentet fra nogen historisk kilde eller overlevering, men er kun et udslag af Saksess (eller måske hans hjemmelsmands) trang til at forklare og undskylde Svens vanheld overfor de norske konger Magnus og Harald².

Derefter følger et stykke (II 1) om Roskilde stifts deling efter Avocos død og om Vilhelms indvielse til bisp i Roskilde, Henriks og Egin til bisper i Lund og Dalby; endvidere (II 2) om hvorledes Egin, efterat Henrik var død af drukkenskab, forenede de to skånske bispedømmer til ét med sæde i Lund. Disse efterretninger går i deres helhed tilbage til Adam af Bremen (IV, 8 og 3), men de indeholder dog visse enkeltheder, der tydeligt viser, at de ikke direkte kan være skrevet ud af hans krønike. Sakse opfatter nemlig i modsætning til Adam³ Henrik som bisp i Dalby, Egin som bisp i Lund, og fremstiller forholdet således, at Henriks død af drukkenskab (som han i de kraftigste retoriske vendinger bryder staven over) havde til følge, at det uskyldige Dalby degraderedes fra sin rang som bispesæde. Dette viser tydeligt, at Sakse ikke har skrevet direkte ud af Adam, men fremsætter en ved hukommelsesfejl forvansket gengivelse af Adams frem-

¹ Jfr. om denne Jørgen Olrik i Hist. Tidsskr. 8. R. II 223 f.

² Jfr. P. E. Müller, Critisk Undersøgelse etc. s. 87.

³ Sakse må sikkert have kendt en af de yngre redaktioner af Adams tekst, hvor de to bisperesidenser udtrykkeligt nævnes (Henrik i Lund, Egin i Dalby), medens bispesæderne overspringes i den ældste tekstform. Jfr. nedenfor s. 187.

stilling. Han eller hans hjemmelsmand vidste fra læsning i Adams værk, at Henriks død i drukkenskab blev anledning til at hele Skåne samledes under Ekins bispedømme, og det lå da nær at ombytte de to bispers sæde og tænke sig, at grunden til at Dalby holdt op med at være bispesæde var den, at det var i denne by, den fordrukne biskop havde resideret. — Der falder herved også et mindre heldigt lys over en anden enkelthed i Saksens fremstilling; når han nemlig lader Vilhelm have været skriver og præst hos Knud den store, får man en stærk mistanke om, at der ligeledes her foreligger en hukommelsesforvanskning, idet det ifølge Adam var den fordrukne Henrik, der havde været Knuds kapellan; denne ærefulde stilling er ganske naturligt i så fald overført fra den fordrukne bisp til Vilhelm, som Sakse (og hans eventuelle hjemmelsmand) har næret en særlig forkærlighed for¹.

Derefter følger hos Sakse (kap. III) beretningen om Harald Hårdrådes dragekamp i Byzants — et sagn, der på det nøjeste er knyttet til en kniv, som kong Valdemar ejede, og som netop var den, hvormed kong Harald havde dræbt dragen. Dette sagn må således gå tilbage til en mundtlig fortælling af kong Valdemar selv, der atter må have modtaget det (sammen med kniven) fra en uden tvivl norrøn hjemmelsmand; sagnet tilhører jo udelukkende den norske historie, og dets overnaturlige indhold (dragekamp) henviser det yderligere til fornalderssagaernes æmnekrede. Man kan her f. eks. tænke på Arnald Islænding, der en tid lang opholdt sig hos Absalon, og hvis sagafortællinger kong Valdemar yndede at høre (14. bog, kap. XXXVI); Sakse kan have fået fortællingerne enten direkte fra denne eller snarere gennem Absalons mund. — At Sakse iøvrigt ikke har kendt eller benyttet norrøn overlevering om kong Harald, ses tydeligt af hans andre efterretninger om denne.

Saksens påfølgende skildringer af Svens kampe med Harald i Djurså og i Niså er ikke hentede fra Adam af Bremen, men bygger på selvstændig dansk overlevering. Beretningen om Djursåslaget er temmelig kort og indeholder meget lidt positivt

¹ Jfr. Laur. Weibull i Hist. Tidskr. f. Skåneland V 116.

udover selve stedfæstelsen og kampens for Sven uheldige udfald; ti hvad Sakse fortæller om, hvordan mange af Jyderne sprang overbord af frygt for fjenden — hvad der giver ham anledning til en vidtløftig retorisk udmaling af det dilemma, de befandt sig i — tør vist næppe antages for virkelig historisk overlevering; en ganske lignende, men endnu udførligere udmaling af det samme tilfælde findes i Frodesagaen i 2. bog (I 6), og en beslægtet udmaling af et noget lignende dilemma i Erik den målspages saga i 5. bog (II 12—13); det hele gør nærmest indtryk af et stykke retorik. — Noget anderledes er forholdet med fortællingen om Nisåslaget; her rummer beretningen flere positive enkeltheder, bl. a. om Danernes sammenkæden af deres skibe og om Skåningernes stiltiende natlige flugt; men navnlig må i denne sammenhæng fremhæves stykket om Skjalm Hvides tilfangetagelse og flugt fra fangenskabet (med tilhørende stedfæstelse til Gedesø) samt den som et retorisk pragtstykke udmalede skildring af Skjalms mand Aslaks heltebedrifter. Hvem der er Sakses hjemmelsmand for hele denne skildring, hvor Skjalm Hvide og hans kæmpe Aslak træder aldeles i forgrunden, følger af sig selv; det er det første sted i Sakses Danmarkshistorie, hvor en slægtoverlevering indenfor Skjalm Hvides æt aldeles tydeligt gør sig gældende; til overflod udtaler Sakse selv efter sin skildring af Aslaks forbavsende bedrifter i slaget, at sagen vilde synes utrolig, hvis det ikke var Absalons egen mund, at fortællingen skyldtes¹. Denne overleverings objektive historiske værd er der her ingen grund til at drøfte.

Derefter fortæller Sakse, i hovedtrækkene i tilslutning til Adam af Bremen (III 52), men uden ringeste verbaloverensstemmelse, om Harald Hårdrådes fald i England og om Vilhelm Erobrerens straks derefter følgende sejr over Harald Godvinson

¹ Når jeg tidligere (Hist. Tidsskr. 8. R. II 227) har udtalt, at man af disse ord snarest må slutte, at Sakses øvrige efterretninger om kong Sven ikke skyldes Absalon, må jeg tage nogen afstand fra denne ytring. Sakse har sikkert på dette punkt kun af den grund særskilt påberåbt sig Absalon som hjemmelsmand, fordi fortællingen om Aslak efter hans mening — rationalist som han i mange måder var — grænsede til det utrolige.

(VI 1—2). Visse småtræk røber atter her, at beretningen næppe kan være direkte excerperet af Adams krønike, men snarest må være gået igennem en mellemmand, der har foretaget nogle ændringer og tilføjelser (hvis disse da ikke skyldes Sakse selv). Således tales der kun i al almindelighed om de yngre Godvin-sønner, ikke om Toste jarl, som Adam udtrykkelig nævner; det omtales, ligeledes uden støtte i Adams krønike, at Nordmændene overmodigt og uforsigtigt kastede sig over byttet og derfor blev overrumplede af Englænderne, og det berettes om Harald Godvinson, at efter nederlaget mod Vilhelm vilde der ej have været ringeste spor af den slagne konge, hvis ikke nogle bønder havde opdaget ham i en afsides vrå. — Bortset fra disse mindre væsentlige enkeltheder støtter Saksens fremstilling på dette punkt sig væsentlig til Adam. — Hertil føjer Sakse (VI 3) en kortfattet beretning om, hvordan Harald Godvinsøns børn flygtede til Danmark, hvor kong Sven tog sig venligt af dem og fæstede datteren bort til Russernes fyrste, hvorved hun blev stammoder til kong Valdemar den første¹. Dette stykke, hvis indhold ikke genfindes i andre kilder, må skyldes selvstændig dansk overlevering; Sakse må åbenbart — til trods for at Valdemars stamtavle ikke er helt i orden — have fået efterretningen fra en mand, der stod kongehuset, særlig Valdemar den store, nær, og atter her ligger det da nærmest at tænke på Absalon. Saksens selvstændige tilføjelser til Adams efterretninger om begivenhederne i England kan da muligvis skyldes samme kilde, men her er selvfølgelig også andre muligheder.

Med en stilistisk vending om, at efter Harald den ondes død (karakteristikken af Harald Hårdråde som en ond tyrann stammer fra Adam af Bremen III 17) blev Sven Estridsøns kongedømme mere stabiliseret, går Sakse (VII 1) over til en karakteristik af kongen og en opregning af hans sønner. Saksens almindelige redegørelse for kongens hovedegenskaber: hans kirkelige iver og hans løsgtighed i sædelig henseende, kan nok i hovedtrækkene være hentet fra Adam af Bremen (III 21. 54); derimod

¹ Om betydningen af *nostri temporis dux* henvises til min afhandling i *Hist. Tidsskr.* 8. R. II 228 ff.

skyldes hans opregning af Svens sønner, der ikke genfindes i andre kilder, åbenbart en selvstændig dansk overlevering, som han uden tvivl må have modtaget fra en kongehuset nærstående mand; atter her føler man sig nærmest fristet til at gætte på Absalon.

Fra opregningen af Svens mange frillesønner går Sakse (VII 2—5) over til at berette om hans giftermål med sin frænke Gyda og om kirkens indsigelse herimod. I de groveste hovedtræk bygger denne hans beretning på Adam af Bremen (III 11. 16), men i enkeltheder afviger den stærkt fra dennes fremstilling. Navnet Gyda (Guda) er i de yngre håndskriftgrupper indsat i Adams tekst i stedet for Svens frænke Gunhild, og der er også tilføjet et par skolier om hende. Det var i virkeligheden giftermålet med Gunhild, der vakte så stærkt kirkeligt misnøje; Gyda er vistnok kun navnet på en af kong Svens talrige medhustruer eller friller. I indsættelsen af det urigtige navn Gyda for Gunhild er Sakse, der må have benyttet en af de yngre redaktioner af Adams tekst, altså uskyldig; men der er andre omdannelser af Adams efterretninger, hvorom dette ikke gælder.

Af betydning i denne sammenhæng er det navnlig, at der forud for omtalen af ærkebisp Adalberts påtale af kongens ægteskabelige forhold er indsat en irettesættelse, som bisperne Egin og Vilhelm siges at have givet kongen for hans ulydighed mod kirkens bud; først da dette ikke frugter, appellerer de til ærkebisen af Bremen. Denne fortælling, som Adam intet kender til, hænger åbenbart sammen med, at Sakse eller hans hjemmelsmand har fundet det lidet stemmende med den nationale kirkes værdighed, at den udenlandske ærkebisp skulde have været ene om at påtale kongens synder; en sådan hævvelse af den nationale indsats på det kirkelige område passer unægtelig udmærket med Absalons tankegang. Hermed skal ikke være sagt, at fremstillingen er helt grebet ud af luften; der kan nok være nogen grund til at antage, at Vilhelm virkelig kan have spillet en vis rolle ved den lejlighed; det ligger ialfald ikke fjærnt at opfatte den korkåbe, som Gyda (Gunhild) ifølge Sakse skæn-

kede Roskilde domkirke, som en erkendtlighedsgave for bispens medvirkning ved hendes skilsmisse¹.

En lignende »forbedring« af Adams efterretninger finder vi i Sakses beretning om kong Svens trusler mod ærkebispem, der foranledigede denne til at flytte ærkesædet fra Hamborg til Bremen. Svens trusler om at ødelægge Hamborg genfindes ganske vist hos Adam af Bremen, men om flytningen af ærkesædet har han af gode grunde intet at melde; Sakse eller hans hjemmelsmand har uden tvivl fundet det utænkeligt, at en dansk konges trusler ikke skulde have haft direkte følger. — Endelig er det efter Sakses fremstilling Vilhelm, der ved sin fasthed får kongen til at give efter, hvad der ligeså lidt har hjemmel i Adams krønike som flytningen af ærkesædet; denne substitueret af Vilhelm i Adalberts sted må åbenbart ligeledes skyldes Sakses (af Absalonisk tankegang inspireret) nationale selvhævdelses-trang. — Sakse slutter (VI 5) sin beretning om Gyda med en skildring af hendes gudfrygtige enkestand (efter Adam af Bremen III 15) og nævner specielt en korkåbe i Roskilde domkirke, som hun med sine møer siges at have tilvirket. Denne sidste overlevering, som ikke kendes fra Adam, må åbenbart have været knyttet til den nævnte, i Roskilde domkirke opbevarede kåbe, og har således uden tvivl været fortalt blandt Roskildeskannikerne; om Sakse har hørt den i disses kreds eller gennem Absalon personlig, er et spørgsmål af mindre væsentlig betydning.

Sakse, hvis skildring af Svens regering i det hele er mosaikagtigt sammensat af større og mindre stykker, der har lidet eller intet med hinanden at gøre, går nu over til at behandle Svens forhold til bisperne Sven Nordmand og Vilhelm, efter at have forudskikkert nogle almindelige ord (VII 6) om kongens venskabelige forhold til præstestanden, som kan være hentede fra Ælnods Knudslevned. — Beretningen om Sven Nordmand krydres med den også andenstedsfra kendte anekdote om ordene *famulus dei*, der af Svens avindsmænd rettedes til *mulus dei*; »den tør vel karakteriseres som en klerkemorsomhed, der har

¹ Jfr. Erik Arups betragtninger over Gunhilds skilsmisseg i *Scandia* IV (1931) s. 77—78.

hjemme allevegne og ingensteds¹. Anekdoten må jo være blevet fortalt blandt kannikerne ved Roskilde domkirke; om Sakse har fået den fra disse eller fra Absalon selv, er forsåvidt lidet magtpåliggende; den vægt, som Sakse lægger på Svens påfølgende uddannelse i udlandet, kunde måske nærmest tyde på det sidste; Absalon havde jo selv studeret i Paris.

Med et par indledende ord (VII 10) om det ubrødelige venskabsforhold mellem kong Sven og bisp Vilhelm går Sakse dernæst (VII 11—20) over til at berette den navnkundige og skønne historie om kongens helligbrøde, om bispens fasthed overfor ham, om kongens anger og om deres påfølgende udsoning. Der skal her ikke gøres noget forsøg på at udrede denne omtvistede fortællings historiske pålidelighed; den findes som bekendt kun i Sakses værk og må altså bedømmes ud fra indre kriterier. Den må åbenbart ligesom den foregående beretning om Sven Nordmand være tilflydt Sakse fra en lokal Roskildetradition; hvor langt denne går tilbage i tiden, er vanskeligt at afgøre, men det forekommer mig dog, at de ord hvormed Roskildekroniken karakteriserer Vilhelm: *vir strenuus viribus et fortis, impetuosus et qui sola virtute corporis debellaret potentes, sed et animi virtute, nullique parcens iratus*, i nogen grad taler for, at en fortælling om kongens ydmygelse overfor bispen har verseret blandt Roskildekannikerne allerede ved den tid, da kroniken affattedes (c. 1140); ti ved *potentes* forstår kroniken magthaverne, kongerne, jfr. dens ord om Harald Hén: *Hic silvas a solis potentibus obsessas communes fieri iussit*². Der er dog naturligvis også den mulighed, at Roskildekroniken her kunde hentyde til Vilhelms indblanding i kongens skilsmissesag, men dette forekommer mig dog af forskellige grunde mindre sandsynligt. — Hvorvidt Sakse har hørt fortællingen i Roskildekannikernes kreds eller muligvis har fået den direkte af Absalon personlig, er ikke let at afgøre; for det sidste kunde til en vis grad tale den afgjort Absaloniske ånd, der præger hele fortællingen, idet man tydeligt føler venskabet

¹ Kr. Erslev i Hist. Tidsskr. 6. R. III.

² Jfr. Jhs. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 8. R. I (1907).

mellem Absalon og Valdemar som dens egentlige baggrund; men på den anden side må det fremholdes, at fortællingen er kunstfærdigt udarbejdet af Sakse i en ordrig og overlæst stil, aldeles spækket med fraser fra Valerius Maximus — en stil, der lidet stemmer med de partier af værket, der om jeg så må sige mere er udarbejdet efter Absalons »diktat«, men derimod findes i 9. og 10. bog samt i adskillige afsnit af oldhistorien. Adskilligt kunde da tyde på, at skildringen af sammenstødet og udsoningen mellem de to venner hører til de sidst udarbejdede partier af Sakses værk og derfor kan antages nedskrevet en rum tid efter Absalons død, og at Sakses minder om venskabet mellem Absalon og Valdemar på en ualmindelig smuk måde genspejler sig i hans med kunstnerhånd udførte skildring af det til døden trofaste venskab mellem kong Sven og bisp Vilhelm. Dermed skal dog ikke være sagt, at Sakse selv har komponeret historien enten på grundlag af beretningerne om biskop Ambrosius' optræden overfor kejser Theodosius¹ eller som en slags dublet til Ulf jarls drab i Roskilde²; slige sagndannelser kan næppe opfattes som enkeltmandsværk, men forudsætter en kreds af ligesindede (i dette tilfælde formentlig Roskildekannikerne), blandt hvilke sagnet kan gå fra mund til mund og stadig blive »forbedret« undervejs, indtil det endelig havner hos en fortæller, der som Sakse forstod at give stoffet en fuld kunstnerisk udformning³.

Efter denne fortælling indskyder Sakse et stykke (kap. VIII) om Knud den helliges ungdom og hans vikingetog mod Sember og Ester, der snarere hører sammen med den påfølgende skildring af valgkampen på Isøre ting mellem brødrene Harald og Knud efter Sven Estridsøns død. Der tegnes her et idealbillede af en ung dådrig konge (i modsætning til Haralds dvaskhed), der

¹ Erslev i Hist. Tidsskr. 6. R. III.

² Laur. Weibull i Hist. Tidsskr. f. Skåneland IV.

³ Når Laur. Weibull vil gøre gældende, at Sakse i høj grad har benyttet Decretum Gratiani ved udformningen af fortællingens enkeltheder, er dette naturligvis ikke i og for sig umuligt, men lader sig dog ret vanskeligt forene med den her som sandsynlig antagne successive udformning af sagnet.

ikke mindst er bemærkelsesværdigt ved at have en række træk tilfælles med flere af de første oldtidskonger, som Sakse nævner. Det hedder således om Knud: *propitiæ fortunæ beneficio summis naturæ dotibus cumulatus, magno cum indolis experimento ætatem animo præcucurrit*; hertil svarer Sakses ord om Gram: *Corporis animique præstantissimis dotibus præditam adolescentiam ad summum gloriæ statum provexit* (Angersfragmentet: *cumulum perduxit*) samt om Skjold: *Præcurrebat igitur Skioldus virium complementum animi maturitate*; endnu nærmere ligger Angersfragmentets variant: *qui cum ætatis stabilimentum clarissimis indolis experimentis (vel: animi vigore) præcurreret*. Fremdeles hedder det om Knud: *rerumque quarum ob infirmam adhuc ætatem vix spectator esse potuit, auctor haberi præsumpsit*; hertil svarer Sakses ord om Skjold: *conflictusque gessit, quorum vix spectator ob teneritudinem esse poterat* (Angersfragmentet: *quorum eum vix spectatorem ætas esse patiebatur*). En anden parallel findes mellem Sakses skildring af den unge Knud og af Absalon som nyvalgt bisp; det hedder om Knud: *Pro amplificanda tuendaque patria iuges excubias gessit*; om Absalon: *quo patriam firmioribus vallaret excubiis, maritimam assidue stationem peragens*. Det er åbenbart Sakses hensigt her at tegne et idealbillede af den kraftige og krigerske fyrste, der gør sin kongemagt stærkt gældende til rigets gavn, i modsætning til den fredsommelige og lidet foretagsomme bondekonge (Harald Hén), og man kan vel næppe være i tvivl om, at det her er Absalons røst, som taler igennem ham, så han på grundlag af en simpel hjemlig overlevering om Knuds ungdomskampe i Østersøen maler et helt karakterbillede af den unge konge.

Det afsluttende stykke om Sven Estridsøns kongetid handler først om kongens død (IX 1) og bringer dernæst (IX 2—4) den skønne fortælling om, hvorledes bisp Vilhelm mødte ligtoget ved Topshøj i nærheden af Sorø og selv døde af sindsbevægelse ved mødet. Denne beretning kan dog ingenlunde som fremstil-

lingen af sammenstødet mellem de to venner støtte sig til ord eller vendinger i Roskildekroniken, der tværtimod udtrykkeligt udtaler, at kong Sven selv indsatte Sven Nordmand til Vilhelms efterfølger. At kong Sven døde i Suddatorp i Sønderjylland, genfindes hos Ælnod, af hvis Knudslevned Sakse antagelig har øst sin viden herom. Derimod kunde stedfæstelsen af bispens møde med det kongelige ligtog til Topshøj ved Sorø nok siges at henhøre fortællingen til den gruppe af stedsagn fra Midtsælland, som det er fristende at antage meddelt Sakse af den i disse egne hjemmehørende Absalon.

Medens Sven Estridsøns historie, som nævnt, gør et broget og mosaikagtigt indtryk, kommer man med Sakses skildring af valgkampen efter hans død og det påfølgende kongevalg ind i et helt andet luftlag (X 1—8). Fra nu af former hans Danmarks-historie sig i det store og hele — fraregnet enkelte indskud — som en udpræget rigskronike, der udførligt dvæler ved kongernes styresæt og forhold til stormændene og til almuen, alt set ud fra et bestemt politisk synspunkt, der i høj grad præges af Valdemarstidens idealer. Dette hænger antagelig sammen med det af mig i sin tid påpegede forhold¹, at Sakse kan formodes at have påbegyndt sin samlede Danmarkshistorie på dette sted, således som Sven Aggesøns ord om Svenssønnerne må forstås: *Quorum gesta plenarie superfluum duxi recolere, ne crebrius idem repetitum fastidium pariat audientibus, cum, illustri archipræsule Absalone referente, contubernalis meus Saxo elegantiori stilo omnium gesta exsecuturus prolixius insudabat*². Disse ord giver et be-

¹ Jfr. Hist. Tidsskr. 8. R. II.

² Gertz, Script. min. I 124. Jfr. Hist. Tidsskr. 8. R. II 215 ff. — Hvor vidt den absolute ablativ Absalone referente skal betyde: med Absalon som hjemmelsmand, hvad jeg har gjort gældende i overensstemmelse med Paludan-Müller, eller: som Absalon meddeler mig (s: Sven Aggesøn), som Gertz hævder, er i og for sig ikke så magtpåliggende; dog mener jeg, at den første fortolkning er den mest naturlige, og finder heri støtte hos Sofus Larsen (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1925, 255 ff.) Hvis dette er rigtigt, har man her en samtidig kildes vidnesbyrd om at Absalon (i det væsent-

stemt samtidigt vidnesbyrd om at Sakse ved den tid, da Sven skrev — midt i 1180'erne — var ifærd med en udførlig fremstilling af Svenssønnernes historie, hvoraf man atter med en vis sandsynlighed kan slutte, at hans sammenhængende Danmarks-kronike tager sin begyndelse her¹; endvidere er der gode grunde for at antage, at Svens ord skal forstås således, at Sakses skildring af Svenssønnernes historie bygger på Absalons meddelelser, hvad også indre grunde sandsynliggør. Overfor det idealbillede af en ung, foretagsom og våbendjærv konge, som Sakse giver os i Knudsskikkelsen, opstiller han — med udgangspunkt i Ælnods skildring af brødrene — et politisk modstykke i broderen Harald, hvis manglende styreævine punkt for punkt gennemgås og sammenstilles med Valdemarstidens ideale kongeskikkelse i Knuds person, der kraftigt optræder som landfredens værg og rettens strænge håndhæver. Også i dommen over Haralds love hører man efterdønningen af den gamle, men ingenlunde glemte, partistrid mellem det jævne bondekongedømme og den kraftige fyrstemagt. At det her er Absalons stemme, der taler gennem Sakse, synes næsten umiddelbart indlysende². — Kuriøst nok har også denne valgkamp efterladt en genlyd i oldhistorien; til ordene om Harald: *impias se leges abrogaturum, blandas placidasque pro eorum arbitrio latuum promittit* svarer beretningen om Skjold: *impias leges abrogavit, salutaes tulit*. — At rigsforsamlingen på Isøre for Absalon og Sakse har stået som et enhedsmærke midt i al den indre splid og ufred, der prægede årene inden Valdemars-tiden, kan man ikke tvivle om (jfr. Ole Stams tale ved Sven

lige) er hjemmelsmand for Sakses fremstilling af Svenssønnernes historie — et resultat, som man vistnok også ved indre kriterier vil nå til. — Sofus Larsens teori om at ordene *prolixius insudabat* er senere tilføjede i det til grund for Lyschanders afskrift liggende manuskript af Sven Aggesøn og hans deraf følgende fastholden af Lyschanders *executus* for Gertz' *executurus* forekommer mig ikke særlig sandsynlig; den er noget præget af samme vilkårlighed som mange andre af denne forfatters tekstforbedringer.

¹ Jfr. i det hele min udførligere begrundelse i Hist. Tidsskr. 8. R. II.

² Jfr. i det hele herom min udførligere begrundelse i Hist. Tidsskr. 8. R. II 233 ff.

Eriksøns kongevalg), og det er ingen tilfældighed, at Sven Aggesøns ord om Isørettinget og dets betydning står i hans krønike lige efter den ovenanførte bemærkning om hans kortfattede omtale af Svenssønnerne og hans dermed sammenhængende henvisning til Saksess kommande udførlige behandling af æmnet¹; han giver sikkert hermed udtryk for den opfattelse (som han antagelig havde modtaget fra Valdemars og Absalons kredse), at med kongevalget på Isøre efter Sven Estridsøns død begyndte så at sige den nyere politiske historie i Danmark.

Enkelthederne i valgkampen genfindes ikke i nogen af de ældre kilder og må således helt stå for Saksess og hans hjemmelsmands regning; en noget beslægtet, men dog i enkeltheder stærkt afvigende tradition findes i den i Knytlingasaga indflettede Knudssaga. Efterretningen om at Knud ikke gjorde væbnet modstand mod sin broder (men fornyede sine vikingetog i Østersøen) kan Sakse eller hans hjemmelsmand have fra det kortere Knudslevned (Passio) eller fra Ælnod, hvis kirkelige idealiseren af Knudsskikkelsen på dette punkt muligvis ikke helt stemmer med sandheden, da et pavebrev til den norske konge Olaf Kyrre bebrejder ham hans understøttelse af Haralds brødre mod denne. — Om Haralds love henvises i det hele til min egen tidligere behandling af æmnet²; der er en ikke ringe sandsynlighed for, at det er Absalons uvilje mod partseden som forsvarsmiddel for den anklagede, der her taler igennem Saksess mund. — Det af Sakse opgivne tal på Haralds regeringsår stemmer ikke med de ældre kilders og stammer vel derfor ligeledes fra mundtlig overlevering.

Medens Saksess efterretninger om valgkampen på Isøre ting og om Haralds påfølgende lovgivning er ejendommelige for ham og ikke har noget modsvarende i de ældre kilder, viser hans almindelige skildring af Knud den helliges kongestyre (XI 1—6) i nogen grad tilbage til helgenlevnederne om denne; men den samlede fremstilling og hele dennes tendens er dog så afvigende

¹ Jfr. Anna Hude, *Danehoffet* s. 17 ff.

² *Hist. Tidsskr.* 7. R. II 191 ff.

fra disse, at selv de træk, Sakse kan have hentet fra dem, snarest kunde synes at være tilflydt ham gennem en mellemmand, der helt har ompræget forgængernes skildringer — hvis man da ikke med Curt Weibull¹ vil tillægge Sakse selv den stærke og tendentiose omdannelse af helgenlevnedernes (i sig selv ligeså tendentiose) kongebillede i det Absaloniske kongeideals ånd.

Efterretningen om Knuds giftermål med Edele (XI 2) genfindes hos Ælnod og er vel fra hans Knudslevned gået over i Saksess værk. Fortællingerne om Knuds forkærlighed for prætestanden (XI 4—5) kan ganske vist i al almindelighed gå tilbage til helgenlevnedernes beretninger, men er dog i enkeltheder udformede på en helt anden måde end i disse; det er væsentlig bispernes rang og sociale stilling og prætestandens retslige privilegier, som beskæftiger Sakse, i modsætning til helgenlevnedernes fremdragelse af de rent religiøse momenter. Hertil føjer Sakse (XI 3) en udmaling af Knuds strænge håndhævelse af lov og ret overfor stormændenes overgreb — et træk, der i beslægtede vendinger berettes om Erik Egode og Erik Emune og åbenbart har hørt med til det Absaloniske kongeideal. Fremstillingen af Knuds iver for at indføre tiende kan Sakse derimod have hentet direkte fra det ældre-Knudslevned (Passio). — Den samlede opfattelse af Knuds kongegerning synes ihvertfald ikke at stride mod den antagelse, at det atter her er Absalon, som i hovedtrækkene har præget Saksess fremstilling.

Nu følger der et stykke af rent kirkeligt indhold ((XII 1—8), som netop ved sit æmnevalg er ret enestående hos Sakse og antagelig må opfattes som et af ham selv senere foretaget indskud². Hovedparten af dette formentlige indskud udgøres af en fortælling om, hvordan biskop Vilhelms genfærd efter døden værner om hans gravfred ved at omstyrte en del af Sven Nordmands kirkebygning (XII 1—2), samt i fortsættelse heraf en beretning (XII 3—5) om, hvordan hans ben alligevel blev flyttede, da bisp Asser, Absalons formand, skulde begraves — en helligbrøde, som dens ophavsmænd ved forskellige tilskikkelser kom

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915).

² Se mine bemærkninger herom i Hist. Tidsskr. 8. R. II 236 ff.

til at sone. Disse fortællinger, der ikke kendes andenstedsfra, er nøje knyttede til Roskilde domkapitel og må uden tvivl have verseret blandt kannikerne dér; de er prægede af en for Sakse ellers aldeles uvant kirkelig legendeluft, der er himmelvidt forskellig fra den ånd, der ellers præger hans værk, og må sikkert være tilflydt Sakse fra Roskildekannikernes kreds. Om dette er sket direkte eller gennem Absalon som hjemmelsmand, er ikke helt let at afgøre; for Absalon som Saksens kilde taler i nogen grad den omstændighed, at Sakse påberåber sig ærkebispens vidnesbyrd vedrørende den ene af gravflytternes, læsemester Arnfasts, sygdom og død; men i så fald er det rigtignok et helt andet ansigt, Absalon her viser, end ellers overalt i Saksens Danmarks-historie — uden at man dog på nogen måde tør nægte, at også denne rent kirkelige tendens hørte med til Absalons personlighed. — Hertil er knyttet nogle efterretninger (XII 6) om Sven Nordmands store byggearbejder på Roskilde domkirke og om den kostbare krone, han smykkede den med — efterretninger, der øjensynlig går tilbage til Roskildekroniken og sikkert er hentet direkte fra denne.

Herfra går Sakse ret naturligt over til at skildre de tilsvarende byggearbejder ved Lunds domkirke samt kongens gavmildhed mod denne. Disse efterretninger går vel delvis tilbage til det korte Knudslevned (Passio), men fremtræder dog i en noget udvidet skikkelse, der måske kan tilskrives Absalon selv. Karakteristisk for Saksens skødesløse omgang med kilderne er hans urigtige opfattelse af bisp Egin i Lund som samtidig med Knud den hellige; den virkelige Lundebisp på Knuds tid, Rikvald, omtales kun i en indskudt sætning længere fremme (12. bog I 5), der næppe hidrører fra Sakse selv. — Hertil slutter sig et referat af Knuds store gavebrev til Lunds domkirke. Referatet er langt fra korrekt i alle enkeltheder og tyder ingenlunde på at Sakse har udskrevet selve dokumentet; det synes snarere refereret ham efter hukommelsen af en hjemmelsmand, der kendte brevet; det ligger også her nær at tænke på Absalon selv; når referatet er mindre nøjagtigt, kan dette bl. a. hidrøre fra, at Sakse her må opfattes som talerør for ærkebiskoppelig poli-

tik overfor kongemagten¹; man kan også tænke sig muligheden af at der er gået en vis tid mellem meddelelsen og nedskrivningen, hvorved hukommelsesforvanskninger let kunde finde sted.

Efter dette indskud af væsentlig kirkeligt indhold fortsætter Sakse med sin almindelige skildring af Knuds regering. Han beretter først (XIII 1), at Knud optog sine mange brødre i sin hird, for at de ikke skulde ligge landet til byrde — med undtagelse af Olaf, der var jarl i Slesvig — og går efter denne underretning, der ikke kendes fra andre kilder og vel snarest må henføres til en tradition indenfor kongsmændenes kreds, over til at skildre hovedbegivenheden i Knuds kongetid: det strandede Englandstog (XIII 2—8). I stærk modsætning til legende-forfatterne, men i nøje tilslutning til Sven Aggesøn skildrer han Englandstoget som et rent og skært erobringsforetagende, hvorved kongen vilde tage arven op efter sin berømmelige navne Knud den store. Denne utvivlsomt rigtigere opfattelse af Knuds hensigter kan Sakse naturligvis, som Curt Weibull² mener, have fået fra Sven Aggesøn; nærmere ligger det dog måske at tænke sig begge forfatterne inspirerede af den omvurdering af fortidens begivenheder, der udgik fra Absalon og hans kreds og medførte et nyt syn på Danmarks historie.

Hvad enkelthederne angår, skyder Sakse straks (XIII 3—4) Olaf stærkt i forgrunden som den troløse broder, hvem Knud betroede sine planer, og som kun på skrømt støttede disse for at puste til den ulmende misfornøjelse hos folket; han synes her at bygge på det kortere Knudslevned (*Passio*), men udfører tanken langt mere i detaljer. Han går dernæst (XIII 5) over til at skildre flådesamlingen i Limfjorden og udmaler i nær overensstemmelse med Sven Aggesøn, hvorledes Olaf stadig lader vente på sig og trækker tiden ud, for at ledingen skal gå overstyr, og (XIII 6—8) hvorledes kongen omsider taber tålmodigheden og drager til Slesvig, hvor han fængsler sin troløse broder og sender ham i forvaring til Flandern; Sakse har her det ejendommelige

¹ Jfr. Laur. Weibull, Knut d. heliges gävobrev, *Hist. Tidsskr.* 9. R. III. 142.

² *Hist. Tidsskr. f. Skåneland* VI (1915—16).

træk, at ingen af Knuds mænd vilde lægge hånd på Olaf, for hans broder Erik trådte til og udførte kongens bud; dette lille træk kan skyldes overlevering indenfor kongehuset eller hirden. — I Knuds fravær skilles så ledingsflåden ad, og folkene drager hjem, hver til sit.

Saksens beretning, der slutter sig så nær til Sven Aggesøns, strider her afgjort mod helgenlevnederne, især mod Ælnoðs Knudslevned, ifølge hvilket det var kongen der opholdt sig i Slesvig og trak tiden ud med sit komme, fordi han var optaget af forholdene hernede på sydgrænsen; ledingsmandskabet sendte så Olaf til ham som ordfører for den opståede misfornøjelse, men kongen fængsler Olaf som oprører og — giver dernæst ledingen hjemlov. Denne legendariske fremstilling kan ikke være rigtig i alle enkeltheder. Hvorvidt det var Knud selv eller Olaf, der opholdt sig i Slesvig og trak tiden ud med at komme til ledingsstævnet, er endda et forholdsvis underordnet spørgsmål; de fleste vil vel her være tilbøjelige til at give de mere samtidige kilder (hvormed iøvrigt også Knudssagaen stemmer) fortrinet. Det er især den tanke, at der overhovedet intet ledingsbrudd fandt sted, som passer så slet med de umiddelbart påfølgende begivenheder, at der er grund til at tro, at den senere overlevering, som Sven Aggesøn og Sakse repræsenterer, her kommer sandheden nærmere¹. At ledingsbruddet har været et hovedpunkt i overleveringen fra Valdemarstiden, ses også af den måde hvorpå det had, som Knud pådrog sig ved at inddrive bøderne for ledingsbrudd, bruges som advarende eksempel i slutningen af Saksens 15. bog, hvor høvdingerne (hvoriblandt Absalon) vedtager at give ledingen hjemlov netop for at undgå, at ledingsbrudd finder sted: *quæ (sc. expeditio) si in præripiendo redditu propriæ voluntatis motum ducis arbitrio prætulisset, evenire posse, quod divo Kanuto solutæ classis poenas a patria exigenti contigisse prodatur*. — At man også her snarest står overfor Absalon som den egentlige hjemmelsmand for denne i sig selv fornuftige opfattelse af situationen, synes da efter omstændighederne ingenlunde urimeligt.

¹ Jfr. Gertz, Knud den helliges Martyrhistorie (1907) s. 87 ff.

Sakse fortsætter nu sin skildring af ledingsbruddet og de deraf følgende bøder (XIV 1) med at udmale, hvorledes kongen tilbyder almuen at eftergive disse, hvis den vil vedtage at give kirken tiende; men bønderne afslår stivsindede hans tilbud for ikke at binde efterkommerne til evig tid, og kongen beslutter nu at gå frem mod ledingsbryderne efter lovens fulde strænghed (XIV 2—3). Denne skildring har intet tilsvarende hos Ælnod eller hos Sven Aggesøn; derimod opfatter det ældre Knudslevned (*Passio*) kongens krav om tiende som den egentlige årsag til udbruddet af oprøret mod ham; og at denne opfattelse ligeledes har været udbredt i Absalons og Valdemars kreds, ses af at Valdemar ifølge Saksess 15. bog ved slutningen af det skånske oprør påberåber sig Knud den helliges skæbne som motiv for sin uvilje mod at støtte Absalons tiendekrav overfor Skåningerne: *summopere cavendum dicenti (sc. Waldemaro), ne sibi forte, quod olim Kanuto Othoniensi decimarum iura propagare nitenti acciderat, eveniret*. Også her har vi da et tydeligt indtryk af, at Saksess beretning går tilbage til den i Valdemars og Absalons kreds herskende opfattelse; interessant er det, at Knuds skæbne på to steder i Saksess værk bruges som afskrækkende eksempel (ligesom Fotevigslaget et par steder bruges til at motivere Jydernes uvilje overfor Skåningerne). Hvad realiteten angår, er det et spørgsmål, om ikke Sakse, der her stemmer med den ældste kilde, har ret på dette punkt; ialfald synes Roskildekronikens ord: *populum quadam nova lege et inaudita ad tributum quod nostrates nefgiald vocant, coegit*, nok at kunne opfattes således, at Knud har gjort et alvorligt forsøg på at påtvinge folket tiende. Om dette i enkeltheder er forløbet som af Sakse skildret, er et andet spørgsmål; kombinationen af de to spørgsmål: ledingsbøder og tiende, kan tænkes at være Saksess egen.

Nu går Sakse over til (XIV 4—6) at skildre de kongelige ombudsmænds hårde fremfærd overfor Vendelboerne og disses påfølgende oprør, i ret nøje tilslutning til helgenlevnederne, men uden Ælnods mange karakteristiske enkeltheder. De kongelige ombudsmænds voldsfærd personificeres på folkesagnets vis (lige-

som i Knudssagaen) i to enkelte skatteopkrævere: Toste med det karakteristiske tilnavn *peculator* og hans stalbroder Horte; Sakse bygger åbenbart på dette punkt på mundtlig folkelig overlevering. — Kongens flugt til Slesvig skildres kort, og det fortælles (uden egentlig hjemmel i helgenlevnederne), at han her efterlod sin hustru og sin lille søn og bød dem flygte til Flandern, hvis det gik ham galt; Sakse vidste fra Ælnod, at hun virkelig drog til Flandern efter Knuds død, og har vel heraf sluttet, at dette skete efter kongens egen anordning. Endelig skildres hans flugt til Fyn og oprørernes forfølgelse af ham til Odense, alt i ret nær overensstemmelse med helgenlevnederne.

Derefter følger (XIV 7—11) et længere afsnit, hvori kongens onde rådgiver, der forrådte ham til hans fjender, spiller hovedrollen. Saksens fremstilling viser i realiteten nær tilknytning til Ælnod (medens denne forræders Judasskikkelse ikke kendes i det ældre Knudslevned, *Passio*); men at han dog tillige bygger på en af Ælnod uafhængig overlevering, viser forræderens navn Blakke, der mere ser ud som et folkeligt tilnavn end som et virkeligt egennavn; hos Ælnod hedder han Piper (hvormed Knudssagaens Eyvind Bifra delvis stemmer overens).

Nu følger (XIV 12—15) skildringen af selve kampen i Albanskirken i Odense, der åbenbart i hovedtrækkene går tilbage til Ælnods fremstilling, men på en række punkter bærer præg af at være suppleret med en yngre overlevering, der har omdannet Ælnods skildring og forøget den med en række småtræk. Saksens fremstilling af, hvorledes hirdmændene samt Knuds broder Benedikt trofast fulgte Knud til den sidste kamp i Albanskirken, stemmer vel i hovedsagen med Ælnod; men hans udtrykkelige omtale af, at Erik (Egode) banede sig vej gennem fjendernes klynger og således undveg, genfindes ikke hos Ælnod, der kun i al almindelighed taler om, at de andre søgte skjul som de kunde bedst; Saksens underretning om Eriks optræden bygger vel snarest på overlevering indenfor kongehuset.

Derefter læses hos Sakse en skildring af, hvorledes forræderen Blakke i spidsen for den væbnede almue søger at tiltvinge sig adgang til kirken; det kommer til en voldsom kamp i kirkedøren,

hvorunder Blakke falder, men først efter at have tilføjet Benedikt ulivssår. Grundlaget for denne fortælling er åbenbart Ælnods udmaling af den samme kamp i kirkedøren; ifølge Ælnod falder Piper (Blakke) dog ikke, men tager efter kampen sig selv af dage i afsind; denne helt legendeagtige afslutning er åbenbart ikke faldet i Saks (og hans hjemmelsmands) smag, der mere går i retning af det heroiske (tvekamp, hvori begge falder). Betydningsfuldere er det dog, at ifølge Ælnod var det slet ikke Benedikt, men kongens bryde, som Piper fældede ved indgangen til kirken; kongesønnen har således fortrængt kongsbryden fra hans helterolle i kirkedøren. Ifølge Ælnod stod Benedikt ved Knuds side, da denne opgav ånden, og blev senere fundet, hårdt såret, af bønderne i et herberg, hvor han blev sønderslidt led for led af oprørerne; denne for en kongesøn lidet værdige døds måde har åbenbart ikke tiltalt den senere overlevering fra Valdemars-tiden; både Sakse og Knudssagaen lader ham falde i kirkedøren. — Selve drabet på Knud skildres derimod ikke meget afvigende fra Ælnods fremstilling. — At det atter her snarest er den i Absalons kreds rådende tankegang, der har sat sit præg på denne for kongehuset mere sømmelige udgave af helgenlegenden, melder sig så at sige af sig selv.

Hertil føjer Sakse (XIV 6) en meddelelse om at dronningen flygtede med sin unge søn, hvad der stemmer med Ælnod; men når han dertil lægger, at hun efterlod to døtre i Danmark, og gør rede for disses giftermål og efterkommere, sporer vi atter den for kongehusets genealogi interesserede hjemmelsmand, der med nogen grund kan antages for identisk med Absalon. At Sakse i denne sammenhæng kalder datteren Ingrid's barnebarn Birgerus qui et nune exstat Suetiæ dux, er af betydelig interesse, fordi det er en af de få sikre tidsbestemmelser for affattelsen af et bestemt parti af hans værk, der rummes i dette; Birger Brosa døde nemlig i året 1202.

Slutningen af 11. bog (XV 1—3) optages af et stykke om Knuds eftermæle hos folket og om dettes sene og langsomme erkendelse af hans hellighed. Der tales her bl. a. om de jærtegn, der skete ved Knuds grav; men i overensstemmelse med Saks

sædvanlige, ret rationalistiske tankegang gøres disse ikke til genstand for nærmere omtale, men nævnes kun i al almindelighed. Af særlig interesse er Sakses udtalelse om, at en stor del af folket, da de ikke længere kunde nægte Knuds øjensynlige helighed, vel indrømmede denne, men påstod, at den ikke skyldtes hans færd i levende live, men kun hans anger i dødsstunden: ti der kan ikke godt være tvivl om, at Sakse her polemiserer direkte mod den til grund for Roskildekronikens ord om Knud liggende tankegang, aldeles svarende til Sven Aggesøns ord om Knud i begyndelsen af det kapitel, der omhandler ham: *non, ut quidam arbitrantur, propter nimiam crudelitatis sævitiam vel iugum intolerabile, quod plebi crudelis irrogaverat, necatum*. At det atter her væsentlig er den Absaloniske tankegang, der står bagved denne vurdering af Knuds eftermæle, synes ret umiddelbart indlysende.

IV. Kilderne til Sakses tolvte bog.

Sakses 12. bog begynder (I 1) med at skildre, hvorledes Jyderne satte Olafs valg til konge igennem med forbigåelse af de andre brødre, hvem de mistænkte for at holde med Knud. De aftalte derfor en indløsningssum og sendte Nils som gidsel til Flandern i Olafs sted; Nils' broderkærlighed fremhæves stærkt i den anledning. Såsnart Olaf kom hjem, viste sig himlens straf for oprøret mod Knud i form af uår og misvækst. — Disse efterretninger stemmer delvis med helgenlevnederne; dog synes fremhævelsen af Jydernes rolle ved kongevalget og af brødrenes forbigåelse snarest at skyldes Sakses eget raisonnement. Medens Roskildekroniken (og til en vis grad Sven Aggesøn) stiller sig skeptisk til den tanke, at Olaf var skyld i misvæksten, fremstiller Sakse (i overensstemmelse med Ælnod) denne som himlens straf for Olafs holdning overfor Knud. Efterretningen om Nils' indtræden som gidsel i Olafs sted er ejendommelig for Sakse og må sikkert skyldes overlevering indenfor kongehuset; den stadfæstes af Radulfus Nigers af sønnesønssønnen bisp Valdemar af Slesvig

inspirerede krønike¹. — Ind i dette afsnit er senere (af Sakse selv?) skudt et par sætninger, hvori meddeles, dels at hans broder Erik med sin hustru Bodil af frygt for Olafs hævn flygtede til Sverige, dels at Danerne skød den til Nils' indløsning nødvendige sum sammen. At dette må være et senere indskud, fremgår deraf, at ordene: *Quem Flandrensi custodia liberatum infesta parricidis fortuna veluti cladem aliquam agrorum nostrorum abundantiae ac fertilitati iniecit*, således som ordene nu står, må gælde Nils, ikke Olaf, hvad der jo ikke kan være den oprindelige mening. Kilden til disse efterretninger, særlig den om Eriks flugt sammen med sin hustru, hvis stamtræ opregnes, må være overlevering indenfor kongehuset.

Derefter følger (I 2—4) en sagnagtig skildring af hungersnøden på Olafs tid, der vel i hovedtrækkene bygger på Knudslegenderne og Roskildekrøniken, men dog indeholder adskillige småtræk, der næppe kan anses for retorisk udmaling af Sakse, men efter hele deres art må hvile på folkelig overlevering (bønderne, der i både roer rundt på de oversvømmede agre og høster de smuler, der stikker op over vandet, tørrer dem i ovnene og koger grød deraf; kongen, der må sælge sit gods for at skaffe brød i huset). Sakse fremhæver yderligere (ikke just helt i overensstemmelse med den historiske sandhed), at disse uår kun herskede i Danmark og ikke i dets nabolande.

Nu følger (I 5) et stykke, der næsten helt igennem går tilbage til Roskildekrønikens skildringer. Det fortælles, at bisp Sven (Nordmand) havde forudsagt denne landeplage, hvad også Roskildekrøniken beretter, og der gives en karakteristik af ham, der i realiteten ikke afviger stærkt fra Roskildekrønikens (der atter er udskrevet efter Adam af Bremens ord om ærkebisp Bescelin Alebrand af Hamborg). Videre berettes, stadig i overensstemmelse med Roskildekrøniken, at han byggede Roskilde domkirke færdig og opførte korsgangen ved den (Sakse taler om *ambitus*, Roskildekrøniken om *claustrum*, men der menes åbenbart det samme). Endvidere fremhæves det, ganske som i Roskildekrøniken, at han byggede Fruekirker i Ringsted og

¹ Jfr. Jørgen Olrik i Hist. Tidsskr. 7. R. II 203. 211.

Slagelse, og endelig fortælles efter samme kilde om hans pilgrimsfærd til det hellige land og død på Rhodos. Det eneste træk, som ikke findes i Roskildekroniken, er, at han samlede relikvier i Byzants og sendte dem hjem til de ham underlagte kirker; Sakse bygger her antagelig på lokal overlevering blandt klerkene i Roskilde.

Efter en retorisk bemærkning om, at de lykkeligere stillede naboer så ned på Olaf for hans usseldoms skyld, går Sakse over til at fortælle om hans død (II 1—3). Hans omhyggeligt udarbejdede skildring, der er spækket med vendinger fra Valerius Maximus, går ud på, at Olaf ikke havde mad nok at sætte på bordet til julegildet; sønderknust herover bad han Gud vende den vrede, han bar mod folket, mod ham personlig og udfri hans undersåtter af nøden. Herren hørte også hans bøn og lod ham dø som sonoffer for folket, og med hans død hørte hungersnøden op. — Denne skildring af, hvordan Olaf døde af sorg over folkets ulykke, bygger ganske vist i hovedtrækkene på Ælnod, men er hos Sakse udstyret med forskellige sagnagtige træk, der ganske vist savner historisk værd, men dog er af interesse, fordi de viser, hvor let folkeligt religiøse forestillinger kan vinde indpas selv i kirkeligt legendestof. Den uhistoriske henlæggelse af Olafs død til juletiden er åbenbart sket på grund af den stærke kontrastvirkning mellem denne hedenske midvinterfest (med dens sædvanlige overflod af mad og drikke) og den forhåndenværende hungersnød; og bag skildringen af Olafs død ligger de gamle hedenske forestillinger om kongen som ansvarlig for gode åringer i landet — forestillinger, der også førte til at give Erik skylden for de påfølgende gode tider — vistnok tilsat med dunkle reminiscenser om hedensk kongeofter som sonebod for hungersnød¹. Denne sagdannelse er naturligvis ikke Sakses personlige påhit, men frugten af en udvikling gennem hele det 12. århundrede.

Sakses fortælling om Erik Egode begynder med (i overensstemmelse med Ælnod og med Knud Lavards levned, der her for første gang spores blandt Sakses kilder) at udmale de gode

¹ Curt Weibull i Hist. Tidskr. f. Skåneland VI s. 113.

åringer, der straks afløste misvæksten under Olaf; der var en sådan overflod på korn, tilføjer Sakse, at en skæppe kun kostede en penning (III 1). Sakse fortsætter (III 2) med at give en skildring af Eriks usædvanlige størrelse og legemsstyrke, der illustreres ved prøver på hans overlegenhed i brydning og tovtrækning. — Curt Weibull¹ har udfundet, at denne skildring i sidste instans går tilbage til en sibyllinsk spådom om de sidste gode år før verdens undergang; her møder man nemlig både det træk, at kornet kun kostede en penning skæppen, og en udmaling af den sidste konges skønhed. At Sakse aldeles vilkårligt her skulde have udskrevet Sibyllens spådom, forekommer mig dog aldeles usandsynligt; hans skildring af Eriks legemsskønhed og styrke er isprængt med en række småtræk, der røber det nordiske mandsideal i idrætsøvelser og legemsfærdigheder, og som han ikke har kunnet læse sig til hos Sibyllen; han har åbenbart haft en bestemt overlevering at bygge på, snarest vel tradition indenfor kongehuset. Desuden indeholder overleveringen om, at en skæppe korn kun kostede en penning, utvivlsomt en realitet, da den nøje overensstemmelse mellem Middelalderens kornmål og møntregning må bygge herpå². Det er en miskendelse af sagnoverleveringens levende liv at tænke sig sådanne sagn opståede på den måde, at en lærd og fantasirig historiker som Sakse finder disse træk i en helt anden sammenhæng og straks slår ned på dem, i den tanke, at her er noget han kan bruge (jfr. bemærkningerne ovenfor angående fortællingen om Ambrosius og Theodosius og dens eventuelle indflydelse på Saksess skildring af sammenstødet mellem kong Sven og bisp Vilhelm).

Også Saksess fortsatte karakteristik af Erik indeholder en række træk, der nødvendigvis må skyldes mundtlig overlevering. Således den bekendte fortælling (III 3) om, at han på tinge talte så højt, at selv de fjærneste kunde høre ham, og at han plejede at slutte sine taler med at bede bønderne hilse hjemme, hvorved han vandt stor folkeyndest; endvidere hans fortælling (III 5) om Eriks frillelevned og hans hustru Bodils overbærenhed hermed

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

² Erslev, Valdemarernes Storhedstid s. 10.

(i Saksess noget overdrevne ros over hende i den anledning fristes man til at se en skjult hentydning til senere dronningers modsatte forhold). Hans tilnavn udleder Sakse (III 1) i modsætning til Knud Lavards levned ikke alene af hans vennesælhed, men også af de gode åringer, der herskede i hans kongetid. Desuden skildres Eriks kongegerning (III 4) med lignende farver som hans broder Knuds i overensstemmelse med det Absaloniske kongeideal: han var stræng mod de store, der overtrådte loven, men huld mod de små i samfundet.

Sakse fortsætter (III 6) med at opregne Eriks sønner: Harald, Knud og Erik; navnene kan han have fra Roskildekroniken, som dog tillige nævner en fjerde søn Bent. Hans svigersøn Håkon, der hævnede Eriks broder Bjørns drab, nævnes derimod ikke i andre kilder i denne sammenhæng; Sakse bygger åbenbart både her og m. h. t. efterretningen om at Bjørn havde befæstet Ejderøen, på mundtlig overlevering, antagelig i det danske kongehus; der er her særlig grund til at tænke på Valdemar I, der som hertug i Sønderjylland sikkert vidste en del om forholdene herovre; Sakse kan have fået traditionen direkte eller måske snarere med Absalon som mellemmand.

Derefter følger hos Sakse et stykke (IV 1), hvis kilde aldeles øjensynligt er Absalonisk slægtsoverlevering: han beretter om, hvordan Skjalm Hvides broder Avte blev dræbt af vendiske vikinger, og hvordan Skjalm Hvide organiserede et ledingstog mod dem til hævn derfor; at dette udgik fra privat initiativ, har øjensynlig undret Sakse, og han giver også sin forundring derover tydeligt udtryk.

Sakse fortsætter (IV 2) med en skildring af, hvorledes to skånske kæmper Alli og Herri sætter sig i spidsen for Joms-vikingerne og hjemsøger moderlandet; til gengæld erobrer de Danske Jomsborg (Julin) og straffer sørøverne med grusomme pinsler: de vinder tarmene ud af livet på dem. — Også her må mundtlig, sikkert skånsk, overlevering ligge til grund for Saksess meddelelser; den kan skønnes at have været af en lidt mager og skematisk art; dog stadfæstes den sidste efterretning på en måde af Helmold (I 52), der beretter, at Venderne ofte mis-

handlede de kristne på samme måde; de har da af de Danske fået samme behandling som de selv gav deres kristne fanger.

Sakse går nu (V 1—2) over til at skildre kongens og det lundske bispesædes forhold til oprettelsen af den nordiske ærkebispes stol. Han gør ved en mærkelig fejltagelse Asser til Eging umiddelbare efterfølger (jfr. ovenfor s. 196 om hans uvidenhed om Rikvalds eksistens) og skildrer dernæst, hvordan den hamborgske ærkebisp »på grund af en falsk mistanke« truede kongen med band; Erik appellerede til paven og drog selv til Rom for at tale sin sag, hvad han også udførte med stort held. Men for at hævne sig på den hamborgske ærkebisp og for at befri den hjemlige kirke fra det udenlandske åg drog han på ny til Rom og opnåede pavestolens samtykke til oprettelse af et indenlandsk ærkesæde. — Man tager næppe meget fejl ved heri at se den fremstilling, som Absalon har ønsket at give af sammenhængen med det lundske ærkesædes oprettelse; det falder stærkt i øjnene, at tendensen navnlig går ud på at fremstille Hamborgsædet som den angribende part og Eriks optræden som berettiget nødværge. Den ubestemte måde, hvorpå den egentlige årsag til striden omtales (»ugrundet mistanke«) synes at udelukke den tanke, at Sakse her refererer en virkelig mundtlig (sagnagtig) overlevering; snarere får man et vist indtryk af, at hjemmelsmanden måske har vidst mere end han vilde sige derom. Saksens fremstilling strider mod Knud Lavards levned, hvor Eriks virksomhed i Rom for oprettelsen af ærkesædet i Lund henlægges til hans sidste pilegrimsfærd (til det hellige land), men stemmer derimod i hovedtrækkene overens med Markus Skæggesøns Eriksdrapa. At den pilegrimsfærd, hvorpå Erik fandt sin død, var hans tredje udenlandsrejse, stemmer dog med Knud Lavards levned (men ikke med Knytlingasaga). Når Curt Weibull antager¹, at Sakse skulde have kendt en fra Markus Skæggesøns lovkvad udgået »tradition«, forekommer dette dog mindre rimeligt; et skjaldekvad kan indenfor en vis tidsfrist blive husket ord til andet, men om nogen mundtlig overlevering udgående fra

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

en sådan kunstdigtning kan der ifølge sagens natur næppe i større omfang være tale.

Nu følger Saksess skildring (kap. VI—VII) af Eriks sidste pilgrimsfærd, der indledes med en andenstedsfra ukendt fortælling (VI 1—2) om den manddrabsbrøde, han ønskede at sone ved denne rejse. Denne beretning går som bekendt ud på, at Erik ved en strengelegs magiske virkning i den grad var blevet bragt til afsind og raseri, at han sprang op og dræbte fire huskarle, uden at de omstående kunde hindre ham deri. — Man behøver sikkert ikke med Curt Weibull at ty til Plutarch for at finde kilden til denne historie; forestillinger om musikens magiske kraft havde dyb rod i datidens tankeverden, og Sakse har snarest fået fortællingen herom fra et folkesagn eller måske en folkevise; der er for den umiddelbare poetiske betragtning noget folkeviseagtigt over hele æmnet.

Saksess påfølgende skildring (VI 3—4) af Eriks kundgørelse af sin beslutning på Viborg ting, af folkets ydmyge bøn til ham om at blive hjemme og af dets tilbud om tredjedelen af sit løse, hvis han vilde indvilge heri, bygger i hovedtrækkene på Knud Lavards levned; dette kender dog intet til, at scenen foregik på Viborg ting. Sakse har på en for ham langt fra usædvanlig skødesløs måde gengivet sit forlæg ved at fortælle, at almuen tilbød at skænke de fattige (skal være: Erik selv) en tredjedel af sit gods.

Også det påfølgende stykke (VI 5) om Eriks indsættelse af den ældste søn Harald til rigsforstander samt om hans udvælgelse af Skjalm Hvide til fosterfader for hans søn Knud genfindes i Knud Lavards levned; ligeledes efterretningen om, at dronning Bodil fulgte sin mand på pilgrimsfærden. Derimod står meddelelserne om sønnen Eriks opfostring hos mindre anselige mænd samt om kongens udvælgelse af lutter høje og anselige mænd til sine følgesvende (for at han ikke skulde rage for stærkt op blandt disse) for Saksess egen regning; de skyldes muligvis tradition indenfor kongehuset; dog kan bemærkningen om Erik Emunes mindre anselige fosterfædre også tænkes at være en frugt af Saksess eget raisonnement.

Nu følger hos Sakse et stykke (VI 6) om den endelige oprettelse af ærkestolen i Lund: Erik sender bud til Rom efter palliet, og paven skikker efter løfte en legat op til Danmark, der tildeler bisp Asser af Lund dette og således gør ham til Nordens primas. — Om dette stykke gælder det samme som om det ovenfor s. 207 omtalte angående forberedelserne til ærkesædets oprettelse: det gør indtryk af at indeholde den skildring af disse forhold, som Absalon ønskede at give efterverdenen. Palliets erhvervelse ved Erik omtales også ganske kortfattet i Knud Lavards levned; helgenlevnedet lader Erik selv udvirke dette i Rom på vej til Byzants, men Sakse, der andenstedsfra vidste bedre besked om vejen for kongens pilgrimsfærd, nøjes med at lade ham udvirke det ved en sendefærd til Rom.

Saksess meget udførlige fremstilling af Eriks besøg hos kejseren i Byzants (VII 1—5) går i hovedtrækkene ud på, at kejseren havde hans hensigter mistænkt og derfor ikke straks lod ham slippe ind i byen, men sendte mænd ud til Væringernes lejr for at udspejde, hvad den danske konge havde at sige disse. Da Erik havde holdt en tale, der kun indeholdt en opfordring til Væringerne om at tjene kejseren med troskab, førte denne ham med stor hæder ind i byen og stillede sit palads til rådighed for ham; af ærbødighed for den danske konge har ingen af hans efterfølgere senere villet bo i dette. Desuden lod han ham afmale i legemsstørrelse og skænkede ham efter hans ønske relikvier, der sendtes til Lund, Roskilde og Slingerup (Eriks fødeby), og pånødte ham desuden en stor mængde guld; endelig gav han ham skibe til at fortsætte pilgrimsfærden tilsøs.

Til grund for disse i enkelthederne stærkt overdrevne og sagnagtige skildringer må åbenbart ligge en mundtlig overlevering, hvis oprindelse det dog ikke er helt let at efterspore. Curt Weibull¹ taler også her om en på Markus Skæggesøns lovkvad bygget tradition, hvis eksistens dog må kaldes temmelig problematisk. Desuden mener han, at Saksess skildring har lånt forskellige træk fra Karl den stores legendariske rejse til Konstantinopel, navnlig kejserens forhåndsmistanke til gæsten og

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

udspionering af ham, samt hans gyldne skænk til kongen. Begge disse træk er dog af en så almindelig art, at der næppe er grund til at tænke sig, at Sakse har fået dem ad skriftlig vej; de hørte så at sige til sagnenes og æventyrenes fællesgods, der kunde sætte sig fast overalt hvor der gaves anledning dertil. Derimod er der nogen grund til at fæste sig ved Sakses beretning i 16. bog om, hvorledes rygtet om Absalons store sejr over Bugislav 1184 forplantede sig helt ned til Byzants; den viser, at der endnu på denne tid stadig bestod forbindelse mellem Væringerne og Danmark, og her kunde man snarest tænke sig grundlaget for dannelsen af det af Sakse gengivne sagn om Eriks besøg i Byzants: de hjemvendende Væringer udmalede naturligvis alt hvad der vedrørte »Myklegård« så æventyrligt og storslået som muligt og kan meget vel tænkes at have udsmykket den nordiske konges besøg i staden med de forskellige sagnagtige træk, som Sakse beretter. Til grund for beretningen om relikviernes hjemsendelse og fordeling må dog ligge lokale kirkelige traditioner.

Sakse ender sin beretning om Eriks pilgrimsfærd (VII 6) med skildringen af kongens død på Cypem (som også Sven Aggesøn beretter om) og indfører her det fra Knud Lavards levned kendte legendariske træk, at jorden på øen, som hidtil havde udspøjet de i den begravede lig, fra nu af beholdt dem. Endvidere beretter han kort, at dronning Bodil også døde på pilgrimsfærden. Bortset fra det nævnte legendariske træk bygger Sakse vel her på overlevering indenfor kongehuset; Cypem som kong Eriks dødssted kan han dog kende fra Sven Aggesøn.

Sakse slutter 12. bog med en skildring (VIII 1—3) af kongevalget efter Eriks død (der med en betydelig overdrivelse siges først at være rygtedes i Danmark efter to års forløb). Han udmaler her først den svagelige Sven Svensøns fortvivlede kapløb med døden til Viborg ting og skildrer dernæst, hvorledes valget på Isøre ting efter Svens død kun stod mellem brødrene Ubbe og Niels; men Ubbe trådte frivillig tilbage (hvorved han efter Sakses mening først rigtig gjorde sig fortjent til kongekronen), og valget faldt da på Sven Estridsøns yngste søn Nils, da Erik Egodes voksne søn Harald havde gjort sig forhadet af alle ved

sit slette styre. — Disse efterretninger, der ikke findes i andre kilder, må gå tilbage til den samme rigshistoriske overlevering, som vi sporer lige fra det første kongevalg på Isøre efter Sven Estridsøns død; denne tradition har åbenbart ifølge hele sin art været nær knyttet til kongehuset og hirden og kan, som ovenfor antydnet, meget vel tænkes at være tilflydt Sakse gennem Absalon.

V. Kilderne til Sakses trettende bog.

Sakses trettende bog udfyldes helt af kong Nils' historie, og han begynder den da ganske naturligt med (i kap. I) at give en karakteristik af denne fyrste og omtale hans familie og huslige forhold. Sakse beretter (I 1) om Niels' lidet fyrstelige optræden og om, hvordan han indskrænkede sin daglige hird til 6—7 skjolde; han fortæller dernæst om hans ægteskab med Margrethe (ved omtalen af hendes tidligere ægteskab med Magnus Barfod gives (I 2) til forklaring af denne konges tilnavn et dansk sagn tilbedste om hans hovedkulds flugt for Hallandsfarerne, der næppe har rod i virkeligheden) og (I 3—4) om deres to sønner Inge og Magnus, af hvilke Inge kom ulykkeligt af dage som dreng. Endvidere skildrer han Margrethes iver for at skaffe Magnus hans frænders støtte ved at stifte ægteskaber mellem sine niæcer og kongætlingerne Knud Lavard og Henrik Skadelår, og fortæller, at hun gav hver af disse en tredjedel af sit fædrenegods i medgift, hvorefter der opstod splid mellem Daner og Sveer. Endelig udmales (I 5) dronningens iver for at tilvejebringe skønne messeklæder.

At Nils var uskikket til at styre land og rige, kunde Sakse læse sig til i to så forskelligartede kilder som Knud Lavards levned og Roskildekroniken. Det er dog tydeligt, at han ikke alene bygger på disse, men også på en mundtlig overlevering, antagelig knyttet til kongehuset og til hirden; herpå tyder såvel de genealogiske efterretninger om kongens familieforhold og om de svogerskaber, hans dronning fik stiftet, som den karakteristiske fortælling om hans indskrænkning af hirdmændenes an-

tal; intet af dette kendes fra de ældre kilder. Også efterretningen om Margrethes iver for at udstyre kirkerne med messerede synes at måtte gå tilbage til en mundtlig tradition, her dog sikkert af kirkelig art.

Nu følger (kap. II) et længere afsnit hos Sakse, der uden tvivl går tilbage til mundtlig overlevering, da dets indhold så godt som slet ikke kendes af ældre danske kilder. Sakse skildrer først (II 1) Venderfyrsten Henriks plyndringstog i »landet mellem Elben og Slesvig«, der påstås at være en følge af, at Nils nægtede ham hans mødrene arv. Kun det lille træk, at kongen ikke kunde opholde sig i Slesvig by uden særskilt livvagt, er lånt fra Knud Lavards levned, der dog taler om frisiske vagthold. — Nils gik for en gangs skyld angrebsvis til værks, udbød leding og landede ved Ljutka, men understøttedes ikke med rytteriet af grænsejarlen Eliv, der havde ladet sig underkøbe af Henrik; og slaget, der skildres med mange strategiske og taktiske enkeltheder (II 2—6), forløb derfor ugunstigt for Danerne; Harald (Kesje) og Knud (Lavard) slap kun med nød og næppe fra fjenderne. Kun Skåningernes ankomst med friske tropper afværgede et tilintetgørende nederlag. — Hertil følger Sakse (II 7) en ytring af Henrik, som lignede kong Nils med en stor og stærk hest, der ikke kendte sine egne kræfter og derfor var let at tumle; endvidere meddeler han, at Eliv blev afsat og måtte bøde med sin boeslod for sin forræderiske optræden, og udmaler (II 8—9) med en række småtræk den frygtelige retsløshed i grænseegnene, hvor ikke alene Venderne, men nu også Friserne, Holstenerne og Ditmarskerne optrådte som røvere; ja endog en fornem dansk mand fulgte deres eksempel.

Kun den almindelige skildring af retsløsheden i grænseegnene samt af den sidstnævnte røver af fornem byrd kan Sakse have hentet fra Knud Lavards levned; alt det øvrige beroer åbenbart på mundtlig overlevering, og man ledes også her uvilkårligt til at tænke på den oftere anførte, til kongehuset og hirden knyttede rigshistoriske tradition, hvortil Sakse måske dog tillige har føjet nogle sønderjydske lokalsagn om, hvordan man søgte at hjælpe sig mod røverne. Efterretningen om Elivs af-

sættelse strider direkte mod Knud Lavards levned, der meddeler, at Knud først fik hertugdømmet efter Elivs død. Interessen for kongesønnerne Haralds og Knuds skæbne tyder afgjort hen på overlevering indenfor kongehuset; efterretningen om, at de Danske i deres nød lovede at faste på Laurentius' aften, Allehelgens aften og på Langfredag — et løfte, som eftertiden ifølge Sakse nøje har overholdt — er af et hos Sakse stundom forekommende nationaltkirkelegt præg, der nok kunde tænkes at gå tilbage til Absalon personlig (ligesom den til kongehuset og hilden knyttede rigshistoriske tradition naturligvis godt kan være meddelt Sakse af denne). Karakteristisk for Saksens tankegang er hans undskyldning for sine landsmænds nederlag (*crediderim hanc pugna fortunam ab instrumentorum magis quam animorum inopia profectam*), der som sædvanligt er udpræget nationalistisk formet.

Sakse går nu over til at skildre Knuds overtagelse af grænsehertugdømmet efter Eliv. Han begynder (III 1) med en anekdote, der giver ham lejlighed til at fremstille Nils' gerrighed i modsætning til Knuds gavmildhed og foragt for rigdomme: Knud mister ved vendisk overfald i Storebælt en betydelig skat, men tager sig det ikke nær, og da kongen bebrejder ham hans letsind, svarer han, at han betragter det skete som en yderligere spore til at skænke sine skatte bort, da rigdom er gerrigheds rod. — Denne lille historie, der vel skyldes mundtlig overlevering indenfor kongehuset, danner optakten til hans fremstilling (III 2) af, hvorledes Knud må tilkøbe sig hertugdømmet af sin farbroder; opgivelsen strider mod Knud Lavards levned (*cum prece petitum obtinuit*); når Curt Weibull¹ mener, at Saksens efterretning måske stammer fra en misforståelse af helgenlevnedets udtryk (*prece* og *pretio* forvekslet), er hertil at sige, at Sakse vistnok kunde bedre latin end som så, ligesom sammenhængen med den foregående anekdote om Nils' gerrighed bestemt taler for, at Sakse her følger en mundtlig overlevering.

Sakse går nu over til at skildre Knuds afgørelse af mellemværendet med Henrik, hvad der giver ham lejlighed til ret at

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

fremstille Knud som en ridderlig heltetype (i modsætning til helgenlevnedets strængt kirkelige fyrsteideal). Skildringen af Knuds åbne undsigelse af Henrik (III 3) og derefter påfølgende hastige overrumpling af denne, som Henrik kun unddrager sig ved at svømme over floden (antagelig Ejderen), med det kendte morsomme ordskifte mellem de to fætre (III 4), må nødvendigvis gå tilbage til mundtlig dansk overlevering; den har intet tilsvarende i helgenlevnedet eller i andre ældre danske kilder. Det samme gælder om den påfølgende fremstilling (III 5—6) af Knuds hærgninger i Henriks rige og af den sluttelige forsoning imellem dem, idet Knud med et ringe følge begiver sig til Henrik og slutter venskab med ham; for denne episodes vedkommende kan måske udgangspunktet for sagndannelsen søges i helgenlevnedets ord om, hvordan hertugen med et ringe følge trængte ind i Venderlandet, idet han fæstede mere lid til Guds end til menneskers magt. Måske kan disse sagn om grænsekampene være meddelt gennem kong Valdemar I som mellemed, der jo som sønderjydske hertug kendte forholdene på grænsen. Mundtlig overlevering (indenfor kongehuset) må også ligge til grund for skildringen af, hvorledes Knud udsonede Henrik med kongen og skaffede ham hans mødrene arv.

Til samme mundtlige overlevering indenfor kongehuset må sikkert også henføres den følgende, uden tvivl historisk urigtige fortælling (III 7) om, hvordan Henrik testamenterede Knud herredømmet over Vendland; for Valdemarerne måtte det jo være af stor politisk betydning at kunne retfærdiggøre deres krav på disse lande med, at deres helgenstamfader i sin tid havde fået herredømmet i disse egne lovformeligt overdraget. Da der var lidet berømmeligt at melde om Henriks sønner, er dette hos Sakse blevet til, at de var udygtige til at styre; et lignende udsagn fremsætter han om adskillige af de oldtidskonger, som han intet vidste at fortælle om. Fra samme kilde må Sakse sikkert have efterretningen om, at Knud sendte kejseren en guldskoet hest i lensgave (III 8); kuriøst nok lader han Henrik selv opfordre Knud til at vise kejseren som Vendlands lensherre denne hyldest.

Nu følger (kap. IV) hos Sakse en skildring af Knuds to brødreres, Haralds og Eriks, optræden og indbyrdes forhold. Fremstillingen af Haralds røveriske levned på Haraldsborg ved Roskilde og befolkningens reaktion herimod (IV 1) synes at bygge på lokal Roskildeoverlevering; men hertil er (IV 2) knyttet efterretninger om det slette forhold mellem de to brødre og om Knuds retfærdige fordeling af deres fædrenearv mellem dem, der (ligesom den Knud tillagte karakteristik af Harald) må gå tilbage til den noksom omtalte overlevering indenfor kongehuset eller kongsmændene, som Sakse for denne periodes vedkommende ofte bygger på. Det samme gælder om de personalia om Henrik Skadelårs hustrus utroskab, som Sakse derefter beretter (IV 3); hvorfor Henrik giver Knud skylden for disse for ham selv så uheldige forhold, fremgår ikke tydeligt af Sakses fortælling.

Sakse går nu over til at skildre, hvorledes Magnus Nilsson vinder kongenavn i Götland (V 1), fæster sig en datter af hertug Bugislav af Polen til brud og sammen med Nils drager med en ledingsflåde til Vendland, hvis fyrste Vartislav var Danernes og Polakkernes fjende; Vartislav må indlede underhandlinger og bliver forræderisk taget til fange på Strelø; herimod protesterer Knud og får ledingshæren til at billige sit standpunkt. (V 2—3). — Alt dette kendes ikke af den ældre danske overlevering og må antagelig gå tilbage til mundtlig tradition, vel snarest indenfor kongehuset eller hirden. Det samme gælder om den påfølgende lille anekdote (V 4) om sammenstødet mellem Knud og Henrik Skadelår ved Magnus' bryllup i Ribe; Knud optræder i pragtfuld saksisk dragt, og Henrik spotter ham med, at purpur ikke skærmer mod sværdhug; Knud svarer ham, at det gør fåreskind heller ikke. — Også den påfølgende fortælling (V 5) om Knuds og om Magnus' vikingetog i Østerleden, hvorfra Magnus hjembragte nogle svære Thorshamre som bytte, må gå tilbage til samme mundtlige overlevering, ligesom beretningen om, at Nils beklagede sig over at Knud havde plyndret på svensk grund.

Sakse går nu over til at skildre sammensværgelsen mod Knud, hvorved han i stor udstrækning bygger på helgenlevnedet om denne. Misundelsen skildres (som i legenden) som de sammen-

svornes egentlige drivfjeder; dronning Margrethes mægling mellem Knud og Magnus samt det løfte, hun på sin dødsseng tager af Knud om af al magt at fremme enigheden i kongehuset (V 6), har Sakse ligeledes hentet fra helgenlevnedet, hvor disse forhold dog omtales på et noget tidligere tidspunkt. Ejendommeligt for Sakse er det derimod, at han (V 7) lader sammensværgelsens tre hovedmænd Henrik Skadelår, Ubbe jarl og dennes søn Håkon overfor kong Nils beskylde Knud for at tragte efter kongekronen, medens legenden kun i al almindelighed taler om, at hertugen blev anklaget for kongen, og først senere anfører de tre mænd som sammensværgelsens hoveddeltagere. Det synes dog tvivlsomt, om Sakse på disse punkter har haft en fra helgenlevnedet lidt afvigende overlevering at bygge på; snarere foreligger der her en af hans egne omgrupperinger og nykombinationer.

Sakse går nu (V 8) over til udførligt at referere den anklage-tale, som Nils holder imod Knud på offentligt ting (ifølge legenden i Ribe, hvad Sakse ikke nævner noget om). Sakse har udover helgenlevnedet det lille træk, at Knud med tysk høviskhed løber kongen i møde uden kappe og holder stigbøjlen for ham, mens han står af hesten; men selve Nils' tale er kun en retorisk omskrivning og udvidelse af helgenlevnedets referat. Det samme gælder om Knuds store svartale (V 9—13), der retorisk og poetisk set hører til de bedste og mest omhyggeligt udarbejdede partier af Sakses værk; den må betegnes som et oratorisk glansnummer, der i de væsentlige realiteter næsten helt igennem bygger på helgenlevnedets referat, men unægteligt stiller argumenterne op med en anderledes glimrende effekt end legendens mere jævne fremstilling. At Sakse her skulde bygge på mundtlig overlevering, er højst usandsynligt; han har åbenbart fra legenden overtaget talens overleverede hovedindhold og givet det en ypperlig retorisk bearbejdelse, hvori han har nedlagt hele sin enestående stilkunst; Knuds store forsvarstale vil altid blive stående som et af de ypperste vidnesbyrd om hans fremragende kunstneriske og stilistiske ævner. — Også den foreløbige gode virkning af Knuds tale på Nils berettes hos Sakse (V 14) aldeles som i helgenlevnedet.

Sakse lader nu påny (V 14) Henrik tude Nils ørene fulde om, at sønnens tronfølge er truet, hvis Knud ikke ryddes af vejen, og lader på dette tidspunkt (VI 1) Magnus indgå en formelig sammensværgelse med de tre ovennævnte mænd, hvad der nærmest må kaldes en videreførelse af legendens beretning om, at Henrik ved indgåelsen af sammensværgelsen rettede sig efter Magnus' råd. Derefter fortæller han (VI 1—2) i nøje overensstemmelse med legenden, at de tre sammensvorne optog Håkon Jyde (i legenden kaldes han Håkon Nordmand), Knuds svoger, i laget som fjerde medlem, og at de forhandlede liggende på jorden, for at de i påkrævet fald kunde aflægge ed på, at de hverken stående eller siddende havde lagt onde råd op mod Knud; da Håkon Jyde (i legenden urigtigt: Håkon Skåning) mærkede, at Knuds liv var alvorligt truet, trak han sig dog ud af forhandlingen, men med løfte om ikke at røbe de andre.

Sakse fortsætter, stadig i nøje overensstemmelse med helgenlevnedet, med at skildre (VI 3), hvorledes Magnus søger at lokke Knud i fælden ved skrømtet venskab og lader som om han agter sig på pilgrimsrejse; hertil føjer Sakse det muligvis fra Robert af Elys ældre (nu tabte) helgenlevned hentede træk, at Magnus indsætter Knud til formynder for sin hustru og sine børn i sin fraværelse. Efterretningen om, at Magnus indbyder Knud til julegilde i Roskilde for at fremme sin svig, kan Sakse derimod godt have fra det yngre Knudslevned, hvori også Knuds hustrus, Ingeborgs, advarsel til ham mod at drage derover fortælles aldeles som hos Sakse.

I den følgende fremstilling af forberedelserne til drabet afviger Sakse derimod på forskellige punkter fra helgenlevnedet, så at det kan skønnes, at han foruden på dette må bygge på mundtlig overlevering, måske indenfor kongehuset eller snarere indenfor Skjalm Hvides æt, der jo spillede så betydelig en rolle ved udbredelsen af Knuds helgenry. Således beretter Sakse (VI 5) uden hjemmel i legenden, at efter at det fælles julegilde i Roskilde havde varet i 4 dage, tilbragte Knud og Magnus resten af julehelgen hver for sig; endvidere at en af Knuds mænd, der under et klammeri dræbte en mand, blev bortvist af Knud

og søgte til Magnus; men denne var så forsigtig ikke at tage ham med til morddåden, da han havde ham mistænkt på grund af hans tidligere tjeneste hos Knud. — Derimod er Sakse på ny i overensstemmelse med legenden, når han (VI 6) lader Magnus sende bud til Knud, som da opholdt sig i Haraldsted, om at møde ham; han nævner dog ikke som helgenlevnedet Knuds frænke Cecilie som hans værtinde, men siger, at Knud boede hos Erik Falsterjarl; Cecilies advarsel til Knud, som omtales i legenden, forbigås af Sakse. Knud begiver sig på vej med kun to ledsagere (ligesom i legenden; hertil føjer Sakse dog to hestesvende); hans mænds opfordring til ham om at væbne sig, der fortælles i legenden, genfindes hos Sakse; men medens legenden virkelig lader ham drage afsted våbenløs og falde som et slagtoffer, fornægter Sakses helteideal sig heller ikke her: Knud lader sig nøde af en af sine mænd til at binde sværd ved lænd. — Også Sakses skildring (VI 7) af den advarsel, som Magnus' sendemand gav Knud undervejs ved at kvæde en vise om frændesvig, bygger på legenden; ud over denne har han dog den oplysning, at sendemanden var en saksisk sanger, at han kvad om Grimilds svig mod sine brødre, og at han yderligere søgte at vække hans mistanke ved at vise ham, at han var hærlædt. — Selve drabs-scenen skildrer Sakse (VI 8—9) atter i det hele og store i nøje overensstemmelse med legenden (og med Sven Aggesøn, der her også bygger på legenden); dennes langt udspundne beretning har han dog forkortet en del; fra helgenlevnedets fremstilling af Knud, der som et lam føres til slagterbænken, afviger han dog ved at lade Knud få sværdet draget halvt ud af skeden, inden han bliver fældet af Magnus (i Knytlingasaga er denne sagnudvikling videreført, idet Knud her først dræbes efter tapper modstand). Ejendommeligt for Sakse er det træk, at der sprang en kilde frem på drabsstedet; Sakse synes her snarest at bygge på lokal legendarisk overlevering, som kan være tilflydt ham gennem Absalon.

Medens Sakse i skildringen af selve den blodige udåd i skoven ved Haraldsted overvejende følger legenden og kun tilføjer nogle få træk, som delvis går ud på at tillægge Knud en mere

heltemæssig optræden end i helgenlevnedet, ligger forholdet i det hele anderledes med hensyn til skildringen af borgerkrigen efter Knuds død. Vi møder her den samme rigshistoriske overlevering, som vi flere gange tidligere har stødt på, blandet med slægtstradition fra Hvideætten og en lokal Roskildeoverlevering; for alle tre grupper af overleveringer kan Absalon med en vis sandsynlighed antages for fællesnævner, i hvert fald for de fleste af efterretningerne.

Straks efter Knuds drab skydes Skjalmssønnerne i forgrunden som hans eftermålsmænd (VII 1): det er dem, der kræver af Nils, at Knud skal jordfæstes i Roskilde, og får afslag af kongen, medens legenden kun i al almindelighed taler om stormændene, der af frygt for tyrannen så sig nødsagede til at opgive denne tanke; det er ligeledes dem, der jordfæster ham i Ringsted; Sakse giver atter her en legende til bedste om, at der udsprang en kilde, hvor bærerne holdt hvil med hans ligbåre; han må vel atter her bygge på lokal overlevering (snarest indenfor Hvideætten). Derefter følger (VII 2) en retorisk udmaling af folkesorgen ved Knuds bære, medens Magnus triumferer (VII 3); hertil føjer Sakse efterretningen om Valdemars fødsel otte dage efter faderens død, som naturligvis enten skyldes tradition indenfor kongehuset eller snarere personlig meddelelse fra Absalon, der som hans ungdomsven måtte vide besked herom.

Nu lader Sakse (VII 4) Håkon Jyde (det er karakteristisk for hans noget skødesløse arbejdsmåde, at han her kalder ham *Haquinus quem superius Sunniva ortum significavi*, uagtet han slet ikke har omtalt Sunniva i det foregående) samt Peder Bodilsøn og Skjalmssønnerne rejse sag mod Knuds mordere på tinge hos Sællandsfarerne, og hertil slutter Harald sig nødtvungen og Erik drevet af hævngherrig iver. Nils tager nu ærkebisp Asser med på råd og lader Magnus blive i Roskilde, men drager selv til landstinget i Ringsted for at stille folket tilfreds (VII 5). Tingalmuen synes i førstningen tilbøjelig til at tage hensyn til kongens grå hår, men bliver dernæst forbitret over, at kongen ikke personlig er tilstede på tinget, og beslutter at hjemsege ham i kongsgården (VII 6). Det lykkes dog Asser

at dæmpe almuens harme og mægle forlig, hvorefter kongen lover at landsforvise Magnus; denne drager virkelig også kort efter til Gotland, hvis konge han var (VII 7—8). — Alle disse tildragelser, der ikke kendes fra de ældre kilder (med undtagelse af, at Roskildekroniken lader Harald og Erik i fællesskab rejse oprørsfanen mod kong Nils) må Sakse have kendskab til fra samme rigshistoriske, her åbenbart af Hvideættens traditioner prægede overlevering, som vi så ofte i det foregående har set prøver på.

Det samme gælder også om Sakses fremstilling af de følgende begivenheder: Nils kalder Magnus tilbage (VIII 1); Harald og Erik rejser åbent oprør mod kongen (VIII 2); da Harald er forhadet på grund af sin havesyge og sit frillelevned, foretrækker almuen Erik (VIII 3); denne nægter dog foreløbig at tage kongenavn og fører sin hær til Jylland, hvor han ved Ribebispen Thores forræderi bliver overrumplet af Nils og lider nederlag. Vendt tilbage til Sælland lader han sig ved sællandske og skånske stemmer vælge til konge og fortsætter kampen mod Nils (VIII 4). — Hele denne skildring, der i modsætning til Roskildekronikens fremstilling går ud på at fremstille Eriks oprør som fuldt lov-mæssigt, må Sakse have fra samme rigshistoriske overlevering som ovenfor anført. Fra Roskildekroniken afviger hans fremstilling også ved kun at tale om ét nederlag i Jylland, medens Roskildekroniken beretter, at Erik efter mange nederlag mod Nils flygtede til Slesvig (se lige nedenfor).

Sakse går nu over til (VIII 5—6) at fremstille kejser Lothars indgriben i den danske borgerkrig, og hans skildring er naturligvis i høj grad præget af de nationalistiske og tysk fjendtlige synspunkter, der går igennem hele hans værk. I selve realiteterne viser han dog en ikke ringe overensstemmelse med tyske kilder, navnlig Helmold, men synsvinkelen er unægteligt en anden. Da disse tildragelser overhovedet er de ældre danske kilder ukendte, må Sakse her bygge på samme mundtlige rigshistoriske overlevering, som vi før har nævnt, måske tilsat med lokal slesvigsk tradition; man kunde naturligvis også tænke sig den mulighed, at Sakses hjemmelsmand (næppe han selv) på

en eller anden måde havde været bekendt med hovedpunkterne i Helmolds efterretninger.

Ifølge Sakse (VIII 5) blev Lothar indkaldt af Erik for at hævne Knud (således også Helmold), men havde mest lyst til at nytte lejligheden til at bemægtige sig Danmark. Erik møder ham i Slesvig med en flåde, men Magnus besætter Danevirke, og Nils kommer til med en stor hær af Jyder; kejseren tør ikke indlade sig i kamp, men finder så på nogle fredsvilkår, der tillader ham at tiltræde et ærefuldt tilbagetog. Han lover nemlig at hæve belejringen mod at Magnus hylder ham som lensherre (VIII 6). — Lenshyldingen genfindes hos Helmold; Saksens betragtninger over hele situationen er naturligvis i høj grad prægede af hans dansk-patriotiske synsmåder. Om iøvrigt Magnus' lenshylding af kejseren virkelig fandt sted ved denne lejlighed, er mere end tvivlsomt; de samtidige tyske årbøger henlægger den til Halberstadt i påsken 1134.

Hertil knytter nu Sakse den efterretning, at Magnus også her viste sin troløshed ved at overfalde kejserens bagtrop under grev Adolfs førerskab; dette genfindes i en noget anden skikkelse hos Helmold, der lader borgerne i Slesvig tilkøbe sig Adolfs hjælp mod Nils og Magnus, hvad der dog intet nyttede dem, da Magnus slog Adolfs undsætningshær; men Helmold henlægger ganske vist denne tildragelse samt Eriks påfølgende belejring i Slesvig by til vinteren 1133—34; Sakse har muligvis ved henførelsen af denne episode til 1131 ladet sig lede af Roskildekronikens ord om at Erik efter nederlagene i Jylland søgte tilflugt i Slesvig. At Sakse lader Erik i de stærkeste ord beklage sig over Lothars troløshed, er en følge af hele hans opfattelse af situationen.

Sakse beretter dernæst (VIII 7), at Erik fæstede Knuds ældste datter som brud til den norske kong Magnus og selv tog Sigurd Jorsalfarers enke Malmfrid til ægte; han må åbenbart her bygge på tradition indenfor kongehuset.

Om det følgende års felttog beretter Sakse (IX 1), at om våren blussede kampen atter op; Erik førte Østdanerne, Nils Vestdanerne; men den ansete jyske høvding Kristiern sluttede

sig dog til Erik, medens bisp Peder af Roskilde i smug holdt med Nils; Harald vaklede mellem begge parter, men stod dog endnu officielt på Eriks side. — Dette stemmer mindre godt med den samtidige Roskildekronike, der lader Harald gå over til Nils allerede i borgerkrigens første år; Sakse må åbenbart her bygge på en positiv overlevering om, at Harald endnu havde stået på Eriks side i slaget ved Sejro (se nedenfor); om denne overlevering er rigtig, er et andet spørgsmål.

Sakse lader (IX 2) Nils selv drage mod Kristiern, medens Magnus møder Erik til søs. Det lykkes Erik at omringe en del af Magnus' flåde ved Sejro og anrette et stort nederlag på den; slaget skildres (IX 3) ret indgående i enkeltheder, i hovedtrækkene overensstemmende med Roskildekroniken; Sakse må dog ved siden af denne have haft en mundtlig overlevering at bygge på. — Sakse fortsætter (IX 3) med at fortælle om Kristierns nederlag overfor Nils og om Eriks uforsigtige landgang i Limfjorden, hvor nogle af hans landsmænd blev nedhugget af Nils' mænd; han kan her bygge på Sven Aggesøns kronike og følger ham nøje m. h. t. Kristierns nederlag (der dog ikke som hos Sven Aggesøn stedfæstes til Rønbjærg ved Skive); karakteristisk for Sakse er det, at han reducerer kampen ved Onsild bro, hvor ifølge Sven Aggesøn Harald Kesjes søn Bjørn Jærnside og Svens fader Agge udmærkede sig ved en glimrende modstand mod Nils' hær, til en ret ubetydelig bagtropsfægtning; det var jo den med Hvideætten konkurrerende stormandsæt, der havde udmærket sig her.

Først efter dette uheldige felttog lader Sakse (IX 5) Harald offentligt svigte Eriks sag og befæste sin borg ved Roskilde mod denne bys borgere. Der gives nu (IX 6—7) en meget udførlig fremstilling af Eriks belejring af Haraldsborg, ved hvilken de tyske indbyggere i Roskilde hjælper ham med blidekast mod borgen; det lykkes også at indtage denne, men Harald undviger dog over til Jylland. — Til grund for denne med mange interessante enkeltheder spækkede beretning ligger åbenbart en lokal Roskildeoverlevering, der med stor rimelighed kan antages meddelt Sakse af Absalon personlig. — Sakse slutter beretnin-

gen om dette års tildragelser med at fortælle (kap. X), at Sverker blev valgt til konge i Sverige og lokkede Nils' anden hustru Ulvild fra ham; hun blev ved ham moder til kong Karl af Sverige; endvidere beretter han, at Knud Lavards ældste datter, der var trolovet med kong Magnus af Norge, blev hentet hjem til hans rige af hans sendemænd. — Disse dynastiske meddelelser, der ikke kendes fra ældre kilder, bygger naturligvis på tradition indenfor det danske kongehus.

Skildringen af det tredje borgerkrigsår begynder Sakse (XI 1) med i nær tilslutning til Roskildekroniken at berette om Eriks afgørende nederlag mod Nils ved Værebros. Derefter fortæller Sakse (XI 2), øjensynligt atter byggende på lokal Roskildeoverlevering, om de hårde straffe, som Nils på Haralds forlangende tog over de i Roskilde bosatte Tyskere, og der knyttes hertil en anekdote om, hvordan en af dem reddede sig ved listigt at udgive sig for en boglærd mand. Efterretningen om Roskildes indtagelse stadfæstes af Roskildekroniken, og fortællingen om straffedommene over Tyskerne i Roskilde støttes af samtidige tyske årbøger.

Sakse beretter (XI 1) i overensstemmelse med Roskildekroniken, at Erik flygtede med hustru og barn til Norge (Roskildekroniken fortæller dog, at han først forsøgte sin lykke i Skåne, men blev fordrevet af Skåningerne, hvad Sakse intet beretter om). Han indskyder (XI 3) en beretning om Harald Gilles komme til Norge som tronkræver, hvad der blev årsagen til de langvarige norske borgerkrige; denne skildring kan med Absalon som mellemmand antagelig føres tilbage til de landflygtige norske prælater, der i 1190'erne opholdt sig hos Absalon i Lund.

Sakse går nu i nøje overensstemmelse med Roskildekroniken over til at skildre (XI 4—6), hvordan den norske konge Magnus, til hvem Erik havde taget sin tilflugt, vilde forråde ham og satte ham under skarp bevogtning; Sakse lader ham være underkøbt af Nils hertil. Sakse skildrer nu, hvorledes Erik sender bud til sine venner på Lolland om hjælp; disse sender også et skib derop, Erik drikker vogterne fulde og undslipper. — Sakses beretning bygger i hovedtrækkene på Roskildekroniken, men indeholder

tillige en række karakteristiske småtræk, som viser, at han ved siden af den må have haft en mundtlig overlevering at bygge på (præsten, der hjælper Erik med at drikke vogterne fulde; Eriks forglemmelse af sønnen Sven og tilbagevenden for at hente ham; Eriks udboring af Magnus' skibe, der volder, at forfølgelsen mislykkes). Atter her ledes tanken nærmest hen på tradition indenfor kongehuset eller kongsmændene.

Sakse beretter dernæst (XI 7), at Erik straks drog til Lolland, hvor han klyngede Nils' jarl Ubbe op, og derefter drog til Skåne og holdt jul i Lund, hvor alt var beredt til at tage mod kong Nils. — Disse efterretninger, der ikke findes i andre kilder, må gå tilbage til samme mundtlige overlevering. Det er iøvrigt ret karakteristisk for Sakse, at han ikke med et ord omtaler den direkte understøttelse fra ærkebisp Assers side, som Erik nu for første gang synes at få, og som åbenbart må have været af afgørende betydning for den vending i begivenhedernes gang, der snart efter fandt sted, medens Roskildekrøniken udførligt dvæler herved.

Sakse går nu (XI 8—11) over til at skildre det afgørende slag ved Fotevig, hvor Erik med sit fremstormende rytteri knuste Nils' og Magnus' ledingshær, inden denne ret havde nået at udskibe sig. — I hovedtrækkene bygger han på Roskildekrøniken (Magnus' og de seks bispers fald; kongens flugt på en hest, som en kongsbryde skaffede ham), men synes dog tillige at have benyttet mundtlig overlevering (Magnus' tapre kamp sammen med bisp Peder af Roskilde; udmalingen af skibenes overfylding ved flugten), og synspunktet er naturligvis det stik modsatte af Roskildekrønikens, der i de stærkeste udtryk begræder Magnus' fald; efter Sakse må slagets udfald opfattes som Herrens hævn for Knuds drab.

Lige efter slagskildringen beretter Sakse (XI 12), at Magnus af Norge forskød sin hustru, Knud Lavards datter, og sendte hende tilbage til Erik. — Vi møder her samme dynastiske overlevering som flere steder ovenfor omtalt.

Sakse lader nu (XI 13) i nøje overensstemmelse med Roskildekrøniken Nils flygte til Jylland og her tage Harald (Kesje) til

medregent. Han skildrer dernæst (XI 14), stadig i lighed med Roskildekroniken, kongens indtog i Slesvig by; men i overensstemmelse med sit partistandpunkt går han let hen over krønikens (og Sven Aggesøns) påstand, at borgerne først svor ham troskabséd og dernæst brød den, og indskrænker sig til at meddele, at kongen håbede, at borgerne vilde have medlidenhed med hans alder og skæbne, og drog ind i byen for at tage gidsler af dem og forhandle om fred med dem; da han dog trods alt var i tvivl om borgernes troskab, lod han sig af en mand ved navn Boje overtale til at tro det bedste. — Sakse har her åbenbart, som den sidste enkelthed viser, haft en af Nils' modparti præget overlevering at bygge på. — Han beretter dernæst, at præsteskabet tog venligt imod ham, medens borgerne snart viste ham deres fjendtlige sindelag; hans mænd rådede ham til at ty til domkirken, men han vilde hellere dø i sin fædrene kongsgård, og her blev han da ramt af Slesvigborgernes hævn, efter at de først over hans trofaste mands lig havde banet sig vej frem til kongen. — Også for denne ret detaljerede skildrings vedkommende må Sakse væsentlig bygge på mundtlig overlevering, vel snarest af lokal slesvigsk oprindelse, som nævnelsen af Bojes navn nærmest kunde tyde på; dog kan også den ofte omtalte konge- og rigshistoriske overlevering spille ind med.

VI. Kilderne til Saksess fjortende bog I: Erik Emunes og Erik Lams historie.

Vi går nu over til Saksess fjortende bog, der alene ved sin længde — den udgør henved en fjerdedel af hele værket — indtager en afgjort særstilling. Dette forhold har ført Paludan-Müller (og efter ham Knabe) til at antage denne bog for at være først affattet; den skulde så at sige udgøre den kerne, hvorefter det øvrige værk har dannet sig. Denne antagelse kan dog umuligt opretholdes i sin fulde udstrækning, ti begyndelsen af 14. bog forudsætter i alle henseender de foregående partier af den 13.; fortællingen fortsættes i virkeligheden aldeles som om intet

nyt afsnit begyndte her; der foregår i begyndelsen af bogen in-
gensomhelst præsentation af hovedpersonerne: Erik Emune og
Harald Kesje, der forudsættes kendte fra det foregående.

Noget andet er, at Paludan-Müllers hypotese om det egent-
lige Absalonsparti (3: de løst sammenkædede enkeltskildringer
fra den første del af Valdemar I.s regeringstid) som værkets
egentlige og oprindelige kerne efter min mening stadig bør tages
i betragtning som en mulighed, der ikke uden videre tør afvises;
jeg må på dette punkt i nogen grad tage afstand fra mine tid-
ligere ytringer i dette tidsskrift 1909; der forekommer mig virke-
lig at være adskilligt, der kan tale for, at Sakse kan være begyndt
med optegnelser af disse episodiske tildragelser og først efter
at have øvet sin pen på sådanne enkeltskildringer har givet sig i
lag (c. 1185) med den sammenhængende udarbejdelse af Dan-
marks historie efter 1076, som han var igang med, dengang Sven
Aggesøn skrev sin krønike. Vi vil senere vende tilbage til dette
problem ved behandlingen af Sakses skildringer fra Valdemar I.s
regering.

Sakse indleder fjortende bog med at berette, at Erik var
undervejs til Jylland og lå ved Sejro, da han fik tidende om
Nils' drab. Han går dernæst over til at fortælle, at af Haralds
sønner havde Erik og Bjørn sluttet sig til deres farbroder; de
modtog ikke des mindre om natten lønbud fra deres fader. Erik
fattede derfor mistanke til dem, bebrejdede dem i hårde ord
deres troløshed og satte dem i tårnet ved Slesvig (I 1). Her vakte
de Eriks medlidenhed, da han en dag i noget beruset tilstand
trådte ind til dem; men den jydsk høvding Kristiern fik nys
herom og drillede den næste morgen kongen med, at han nok
ikke var bange for at skænke fjenderne hele Danmark, og Erik
lod dem da drukne i Slien (I 2). Imidlertid var Harald Kesje
kommet tilbage fra Norge, hvortil han var flygtet, og lod sig
kåre til konge på Urnehoved ting. Da Erik Emune spurgte dette,
stak han trods den strænge frost straks i søen, overfaldt Harald
med hans endnu levende sønner i Skibetorp og lod dem henrette;
kun én søn, Olaf, undslap i kvindeklæder (I 4).

Til denne fremstilling synes Sakse at have benyttet både

Roskildekroniken og Sven Aggesons Danmarkshistorie; han følger dem navnlig ved skildringen af overfaldet på Harald og hans sønner i Skibetorp eller Skiping, som Roskildekroniken har; men han har rigtignok udeladt kronikens påfølgende fortælling om, hvordan Haralds fangne sønner førtes til Skåne og her toges af dage; heller ikke Sven Aggesøn beretter om deres overførelse til Skåne. Bjørns og Eriks drukning i Slien omtales ligeledes af Roskildekroniken, men ganske kortfattet, medens Sven Aggesøn kun nævner Bjørn i denne sammenhæng; med hensyn til de nærmere omstændigheder, som Sakse beretter herom, må han da antages at bygge på en mundtlig overlevering, nærmest den samme i kongehuset eller hirden opbevarede rigshistoriske tradition, der stadig gør sig gældende. At det var Kristiern, der bar hovedskylden for kongens grusomme optræden mod de to Haraldssønner, kan man måske finde en svag antydning af hos Sven Aggesøn, hos hvem meddelelsen om kongens grumhed mod sine nærmeste følger lige efter fortællingen om, at Erik udfriede Kristiern af hans fangenskab; Sven har dog ihvertfald ikke villet gå nærmere ind herpå og derved sværte sin egen farfader, medens Sakse, der stod den konkurrerende stormandsslægt, Hvideætten, så nær, ikke havde nogen grund til at lægge dølgsmål på hvad han havde hørt herom.

Ind imellem efterretningerne om drabene i Slesvig og i Skibetorp skyder Sakse (I 3) en meddelelse om, at borgerkrigen mellem Magnus (Sigurdson) og Harald (Gille) på den tid brød ud i Norge, og at de kæmpede med hinanden på Fridlev mark (3: Fyrileif). Efter beretningen om tildragelserne i Skibetorp tager han atter denne tråd op (I 5) og fortæller, at Harald (Gille) blev fordrevet fra Norge og søgte tilflugt hos Erik Emune, der lovede at hjælpe ham, men dog først måtte have udført et planlagt tog til Rygen. Hertil knyttes en karakteristik af den norske kong Harald som en ypperlig idrætsmand og gavmild herre, men iøvrigt ringe begavet, og der gives nogle prøver på hans fænomenale legemsfærdigheder. — Disse meddelelser ser for største delen ikke ud til at bygge på en særlig norsk overlevering (alene den forvanskede navneform Fridlev synes at tale herimod), men

snarere at gå tilbage til samme mundtlige kilde som de foregående fortællinger om brødrene Eriks og Bjørns tragiske skæbne.

Noget lignende gælder om den udførlige skildring af Eriks tog til Rygen, som nu følger (I 6—7). Der berettes forskellige enkeltheder fra Arkons belejring; en af de vigtigste, nemlig at Erik afskar besætningen fra drikkevand, har Sakse dog øjensynlig glemt at fortælle, skønt den må forudsættes til forståelse af hans påfølgende ord om at Arkonboerne strømmede til for at lade sig døbe, dog mere af iver for at slukke deres tørst end for at tage ved troen; dette træk med kilden, som Erik afskar byboerne fra at bruge, fortælles først rent parentetisk ved skildringen af Valdemars indtagelse af Arkon (XXXIX 2).

Sakse tager nu den norske tråd op igen (I 8) og beretter, at Erik Emune gjorde to tog til Norge for at hjælpe Harald Gille; på det første opnåede han ikke andet end at brænde Oslo, på det andet førte han hele den danske ledingsflåde derop, og nu blev Magnus overvundet samt blindet og gildet af Harald; en af Magnus' mænd tilbød frivillig at dele hans skæbne, og Sakse dadler skarpt, at man tog imod hans tilbud og lønnede hans ædelmod så ilde. — Denne fremstilling strider aldeles mod sagaernes, ifølge hvilken Harald vel fik hjælp fra Erik til sin krig med Magnus, men Eriks egentlige Norgestog, på hvilket Oslo blev brændt, først henlægges til året 1137, længe efter at Magnus var blindet af Harald, og denne dræbt af Sigurd Slembe; det var ifølge sagaerne for at hjælpe Magnus den blinde og Sigurd mod Haralds sønner, at Erik gjorde dette tog til Norge. Sakse må åbenbart have haft mundtlig overlevering at støtte sig til, måske både af dansk og norsk oprindelse; men det er jo nok muligt, at denne i det væsentlige kun har gået ud på, at Oslo blev plyndret, at Erik gjorde et stort tog til Norge, og at Magnus blev blindet og gildet; rækkefølgen af disse tildragelser kan muligvis, som allerede P. E. Müller har bemærket¹, skyldes Sakses egne kombinationer. Efterretningen om at en af Magnus' mænd frivillig ønskede at dele hans skæbne, kunde nok se ud som en

¹ Critisk Undersøgelse af Saxos syv sidste Bøger (Vidensk. Selskr. Skr.) Kbh. 1830.

sagnagtig overdrivelse, udviklet på grundlag af, at der virkelig var en af hans mænd som delte skæbne med ham.

Der følger nu (I 9) et lille stykke hos Sakse, hvori Eriks indre styrelse lovprises i høje toner; han skildres i ord, der røber nært slægtskab med Sakses karakteristikkere af Knud den hellige og Erik Egode, som den strænge retshåndhæver, stormænds skræk og småfolks ven; af nedsættende ytringer om ham har Sakse kun den ene, at han var noget slem til at prale af sine storsværker. — Denne Sakses karakteristik af Erik er i ét og alt et fuldstændigt modstykke til Roskildekronikens, der fælder en tilintetgørende dom over ham; men også Sven Aggesøn betegner ham som en grusom og ryggesløs tyrann. Sakses modsatte vurdering af ham er vel næppe hans eget påfund; den stemmer antagelig med den bedømmelse, som Valdemarernes kongehus og vel også Absalon anlagde overfor Knud Lavards hævner, og er således udpræget politisk orienteret. — Sakse beretter dernæst (I 10), hvordan Erik engang lod sig advare af en drøm og derved undgik at komme ombord i et skib, der forliste; denne lille anekdote må åbenbart skyldes overlevering indenfor kongehuset eller hirden.

Sakse går nu (I 11) over til at skildre den strid, der udbrød mellem kongen og bisp Eskil af Roskilde; støttet til høvdingen Peder Bodilson fordrev bispens kongen fra Sælland og truede Skjalmssønnerne, der holdt med Erik, med at inddrage deres gods. Bladet vendte sig dog snart, da kongen kom tilbage med en jydsk flåde; Eskil måtte bøde 20 mark guld til kongen, og Peder Bodilson undslap kun ved sin rettidige død kongens hævn. — Denne fremstilling kendetegner sig selv som overlevering indenfor Hvideætten, meddelt Sakse af Absalon; uviljen overfor Eskils holdning er typisk for Sakses hele fremstilling af denne fremragende kirkefyrstes optræden og må sikkert gå tilbage til samme kilde. Sakses henføren af Peder Bodilsons død til tiden inden Erik Emunes drab strider iøvrigt mod den samtidige Roskildekronike, der lader Peder Bodilson mægle i den påfølgende strid mellem bisperne Rik og Eskil i begyndelsen af Erik Lams regering.

Sakse omtaler dernæst (I 12) ærkebisp Assers død og beretter, at Skåningerne, der gerne vilde bevare embedet indenfor den samme æt, ønskede Eskil til ærkebisp, medens kongen foretrak sin ivrige tilhænger bisp Rik af Slesvig. Skåningerne turde dog ikke åbenlyst lægge deres ønsker for dagen. — Denne fremstilling synes der også at være nogen grund til at føre tilbage til Absalons personlige meddelelser til Sakse; den strider ret direkte mod Roskildekroniken, der først henfører striden mellem Rik og Eskil til Erik Lams tid og påstår, at Rik (eller Ruk, som kroniken kalder ham) var valgt af Skåningernes præsteskab og almue.

Sakse går nu (I 13) over til at skildre Erik Emunes fald for Plogs hånd. Han udmaler, hvorledes Plog, der var kongens mand, kom til ham i Ribe og modtog sin hærmandssold, hvad han opfattede som håndpenge på drabet. Plog mødte nu på tinge, hvor kongen var tilstede, og da han opfordredes til at svare på en bondes kæremål imod ham, trådte han frem med spyd i hånd og æskede ørenlyd; da han opdagede, at kongen ikke bar brynje, stak han spydet igennem ham og råbte: Kongen slog jeg, dræb I nu hans mænd! Kongens hovmænd flyede til alle sider; kun Erik Lam stod fast og værgede mandeligt sin morbroders lig. — Denne beretning må i det hele også skyldes mundtlig overlevering, snarest den rigshistoriske tradition, knyttet til kongehuset og hirden, som vi træffer så mange spor af hos Sakse; den stemmer i sine hovedtræk med Roskildekroniken, der henlægger drabet til et ting i nærheden af Ribe (medens Sven Aggesøn nævner Urnehoved ting som drabsstedet), men indeholder en række detaljerede træk, der ikke genfindes i kroniken. En videre sagnagtig udvikling af traditionen findes i Knytlingasaga.

Sakse går nu (II 1—2) over til at skildre kongevalget efter Erik Emunes død og nævner de tre mindreårige kongsemner: Sven, Knud og Valdemar. Høvdingen Kristiern, fortæller han, vilde arbejde for Valdemars valg, men dennes moder Ingeborg forbød ham det; Kristiern nøjedes da med at fremstille drengen på tinge for folket og minde om hans faders store fortjenester,

der til sin tid burde skaffe hans søn riget; men da han endnu var mindreårig, burde Danerne vælge en rigsforstander, der kunde føre styret, indtil Valdemar var blevet voksen. På denne måde blev Erik Lam kåret til konge. — Denne fremstilling er øjensynligt inspireret af en kong Valdemar meget nærstående hjemmelsmand, vel snarest Absalon; typisk for dens ensidige synspunkt er den fremskudte stilling, som den lader Valdemar indtage allerede på dette tidlige tidspunkt, og som står i en besynderlig kontrast til stilheden om hans navn ved kongevalget efter Erik Lams tronfrasingelse. Noget tilsvarende kendes ikke fra de ældre kilder; kun i Knytlingasaga møder man en lignende, sikkert af Sakses fortælling påvirket fremstilling. — Sakse fremsetter i tilslutning hertil (II 3) en kort karakteristik af Erik Lam, der vel delvis tør antages at stamme fra samme kilde; han betegnes som værende i besiddelse af et dumdrigtigt mod, men iøvrigt ringe begavet. Den sidste del af karakteristikken stemmer vel overens med Roskildekrønikens bedømmelse af ham.

I det følgende stykke (II 4) vender Sakse tilbage til striden mellem Eskil og Rik om ærkesædet i Lund. Erik, fortæller han, ønskede ligesom sin forgænger og navne at støtte Rik; men da Skåningerne indtog en truende holdning, lod han Eskil overtage ærkesædet og fik Rik valgt til bisp over Sælland ved præsteskabets stemmer. — Fremstillingen danner fortsættelsen af den under Erik Emune omtalte, påbegyndte skildring af striden (I 12) og må sikkert stamme fra samme kilde; den strider i næsten alle enkeltheder mod den samtidige Roskildekrønikes skildring, der lader det være den sællandske høvding Peder Bodilson (hvem Sakse antager for død inden Erik Emunes drab), som mægler i striden og tilvejebringer det forlig, at Eskil skal have ærkesædet, Rik Roskilde bispestol, som Rik, »skønt valgt af det skånske præsteskab og almue«, ifølge krøniken bemægtigede sig mod klerkes og lægmænds indsigelse.

Iøvrigt optages den allerstørste del af Sakses afsnit om Erik Lam (II 5—13) af en udførlig skildring af alle de indre fejder, der opstod som følge af Olafs, Harald Kesjes søns, tronkrav, hvorved både Sælland og Skåne kom i oprør. Skildringen, som

er fuld af enkeltheder, der ikke kendes andenstedsfra, bygger åbenbart på såvel sællandsk som skånsk lokaltradition, mange steder sammenvævet med den oftnævnte rigshistoriske overlevering; alle tre grupper af kilder finder snarest deres fællesnævner i Absalons person. — Sakse skildrer først, hvorledes Erik møder Olafs arvekrav med en henvisning til, at landsforrædere efter loven har deres boeslød forbrudt; Olaf overfalder så om natten Erik i Arvelund i Skåne, men overfaldet mislykkes (II 5), og Olaf flygter til Sverige, men vender atter tilbage til Skåne og tager kongenavn; Eskil fører Lunds borgere imod ham, men uden held, og må hylde Olaf, men flygter så over til Erik på Sælland (II 6). Erik lønner hans trofasthed med jordegods (hvorom jo Absalon som Eskils efterfølger måtte vide særlig god besked). Erik samler nu en flåde, men tør af overtroiske grunde ikke selv gå i land i Skåne ved Landøre og overlader derfor Eskil førerskabet, hvoraf følgen bliver, at Eriks hær lider nederlag (II 7). Olaf afsætter nu Eskil, udnævner en ny ærkebisp af samme navn, og drager sorgløs på gæsteri; men Erik benytter sig heraf til at overrumple ham og klynger den ny ærkebisp op; dernæst overvinder han Olaf i åben mark ved Glumstorp (II 8). Olaf flygter, men vender atter tilbage og overvindes påny; dog tilføjer han på sit tilbagetog fjenden betydelige tab, navnlig går det ud over Lunds borgere. Olaf fører nu krigen over til Nordsælland (her gør åbenbart en lokal sællandsk overlevering sig gældende hos Sakse); han overvindes af biskop Rik ved Bydinge å (ved Arresø) og flygter til Halland (II 9), men vender atter tilbage og overrumpler og dræber bisp Rik i Ramløse ved Arresø (II 10); overfaldet på bispen skildres med en række malende enkeltheder. Dette bispedrab pådrager Olaf en pavelig bandstråle, som paven tilskrev de jyske bisper om at bringe til udførelse (II 11) — noget, hvorom jo også Absalon som ærkebiskop måtte vide særlig besked. Olaf flygter til Halland, forfulgt af Erik; han afskærer forfølgerne ved at bryde broen ved Årstad af efter sig; en af Eriks mænd ved navn Ingemar gør et forgæves forsøg på at dræbe ham (II 12). Omsider lykkes det dog

Erik at overvinde og fælde Olaf ved Thjutå (II 13). — Enkelte af de skildrede fakta kan Sakse naturligvis have kendt gennem årbogsoptegnelser (de bevarede yngre årbøger har adskillige notitser om disse kampe, delvis dog med andre enkeltheder end Sakses), men hele den sammenhængende fremstilling med dens mange malende enkeltheder må åbenbart, som nævnt, gå tilbage til mundtlig overlevering.

Hvad Sakse herudover har at berette om Eriks styre, er ikke meget. Eriks ægteskab med en søster til ærkebisp Hartvig af Bremen (II 13) kan Sakse kende fra årbøgerne; men når han tilføjer, at hun var mere højbyrdig end kysk i sin vandel, bygger han åbenbart atter på mundtlig meddelelse. — Fortællingen om Eriks uddeling af krongods til de krigere, der havde hjulpet ham mod Olaf (II 13), må bygge på rigshistorisk tradition, måske snarest overlevering indenfor hirden. Det samme gælder om, hvad Sakse beretter om hans uheldige Vendertog (II 14): han gav hæren hjemlov, såsnart bare nogle madsvende råbte på, at de vilde hjem; hvortil svarer Sakses fortælling om, hvordan han lod sig jage af nogle vendiske sørøvere i Bæltet. Sakses omtale af Eriks styre er i det hele præget af uvilje imod ham; han omtaler bl. a. ikke de gode åringer, som Sven Aggesøn roser hans kongetid for. Heller ikke har han et ord om Svens og Valdemars egenmægtige skrinlæggelse af Knud Lavards ben, hvorom dennes helgenlevned beretter; denne udeladelse har han vel haft sine grunde for.

Efterretningen om, at Erik til slut gav sig i kloster i Odense og døde (II 15), kan Sakse have hentet fra årbøgerne og Knuds helgenlevned; han beretter dog tillige i denne sammenhæng forskellige træk, der må stamme fra mundtlig meddelelse, såsom at kongen først klostergav sig, da han følte sig dødssyg, og at Eliv fra Vissing, der sad ved kongens sygeseng med flere andre af hans mænd, opfordrede alle til at se sig om efter en ny konge — hvad der ifølge Sakse bidrog til at gøre det af med den smule liv, der endnu var i Erik. — Vi sporer her den samme rigshistoriske tradition, snarest indenfor hirden, som vi ofte i det fore-

gående har omtalt. — Den noget hånlige måde, hvorpå Sakse omtaler Eriks given sig i kloster, rober hans egne følelser overfor munkelivet, men er vel også en genklang af Absalons og Valdemars dom over slig svaghed hos en konge.

VII. Kilderne til Saksess fjortende bog II: borgerkrigene under Sven, Knud og Valdemar.

Vi kommer nu til det første af de hovedafsnit i den historiske del af Saksess *Gesta Danorum*, hvor han øjensynligt i aldeles overvejende grad bygger på mundtlige meddelelser, idet hans anvendelse af ældre skriftlige kilder indskrænker sig til et rent minimum. Ganske vist har Curt Weibull i sine *Saxostudier* 1915¹ søgt at godtgøre, at Sakse netop for denne periodes vedkommende (1146—1157) i høj grad bygger på en tabt skriftlig kilde, idet han af de umiskendelige ligheder og overensstemmelser mellem Saksess og Knytlingasagas efterretninger drog den slutning, at de begge havde benyttet en nu tabt skreven fælleskilde, nærmest en art rigskrønike. Denne antagelses urigtighed mener jeg at have godtgjort i min afhandling om forholdet mellem Sakse og Knytlingasaga i dette tidsskrift (1931), hvor det udførligt påvises, at lighederne må skyldes den omstændighed, at Knytlingasagas forfatter på en eller anden måde har benyttet Saksess fortællinger, og hvor jeg opstiller den hypotese, at dette kan være sket med kong Valdemar II og den islandske skjald Olaf Thordson (*Hvítaskáld*) som mellemlid. Jeg skal derfor ikke på dette sted komme nærmere ind på disse forhold. — Hvad nu selve den af Sakse benyttede mundtlige overlevering angår, er det øjensynligt, at den ligesom for de foregående afsnits vedkommende spalter sig i forskellige grupper, som det ofte kan være yderst vanskeligt at holde bestemt ude fra hverandre. En af disse grupper er nær knyttet til kongernes, specielt Valdemars, personlige skæbne og oplevelser; en anden, hermed nær beslægt-

¹ Hist. Tidskr. f. Skaneland VI (1915—16).

tet, indeholder nærmest fortællinger, der snarest kan tænkes overleverede indenfor kongsmændenes (hirdens) kreds; adskilt af Saksess meddelelser kan skønnes at gå tilbage til slægts-tradition indenfor Hvideætten, ligesom også en særskilt Roskilde-overlevering kan spores på enkelte punkter. For alle disse grupper er Absalon i det hele og store den naturlige fællesnævner, ligesom det sikkert også gennemgående er hans personlige synspunkter, der har været bestemmende for Saksess sympati for eller uvilje imod de i hans skildringer optrædende hovedpersoner.

Sakse begynder dette afsnit med at berette om det dobbelte kongevalg efter Erik Lams tronfrasingelse. Iøjnefaldende er det udpræget sællandske synspunkt i hans skildringer: medens både Sven Aggesøn og Roskildekronikens fortsættelse beretter, at Knud valgtes af Jyderne, Sven af Skåningerne, skyder Sakse Sællandsfarerne i forgrunden og fortæller (III 1), at Knud stræbte efter kronen i Jylland, Sven på Sælland; Olaf Stam talte ganske vist mod Svens kandidatur og mindede om, at valgstedet ganske vist var på Sælland (Isøre), men valgetten tilkom det hele folk; men en mand ved navn Sten overtalte Sællandsfarerne til at hylde Sven. — Først efter omtalen af denne hylding går Sakse over til at tale om Skåningernes standpunkt og fortæller (III 2), at den sællandske almue sendte den snedige og veltalende Jakob Kolssøn over til Skåne for at tale Svens sag (uden at røbe, at Sællandsfarerne alt havde valgt ham), hvad han også gjorde så godt, at han vandt alles stemmer for Sven. — Denne stærke fremhævelse af Sællandsfarernes initiativ er typisk for Absalons og Saksess forkærlighed for denne landsdels befolkning.

Sakse beretter dernæst (III 3), at Knud drog til Sælland og fik lokket ærkebisp Eskil over på sin side; medens Sven underhandlede med Eskil i Lund, kom der bud om at Knud var landet; Eskil afbrød straks forhandlingen og drog Knud imøde, men denne var allerede afsejlet igen, da han ikke straks havde truffet ærkebispem. — Sakse fortæller nu (III 4), hvordan Sven tog ærkebispem til fange og indespærrede ham i domkirken, men da han frygtede handbullen til straf herfor, slap han ham atter

ud og skænkede ham en stor del af Bornholm til sonebod. Derefter satte han over til Sælland og overvandt Knud ved Slangetorp. — Denne Saksers fremstilling med dens mange livlige enkeltskildringer bygger aldeles øjensynligt på mundtlig overlevering; den strider mod Lundeårbogen, der sætter slaget ved Slangetorp til 1147, men Eskils tilfangetagelse til 1149, og denne rækkefølge af begivenhederne genfindes også i Knytlingasaga, hvis forfatter var kendt med danske årbøger. I andre årbøger sættes derimod Eskils tilfangetagelse vel til 1149, men slaget ved Slangetorp til 1150; dette kan dog muligvis bero på en forveksling af de to slag ved Slangetorp og ved Thorstenstorp. — Righistorisk overlevering, parret med en særlig skånsk tradition om Svens og Eskils mellemværende, synes at være Saksers kilder; muligvis har han m. h. t. begivenhedernes rækkefølge holdt sig til kilden til den sidstnævnte gruppe årbøger. Om Svens gave af jordegods til Lunde kirken måtte Absalon som ærkebiskop jo vide særlig god besked.

Sakse går nu over til at skildre kongernes fælles korstog til Vendland (III 5—9). Han indleder (III 5) med at skildre den verdenshistoriske baggrund for toget, nemlig pavebullen med opfordring til at tage korset (også mod de nærmest boende hedenske folkeslag), der sendtes rundt til landene i Evropa. Der er ingen nødvendighed for at antage, at Sakse selv har set sådanne pavebreve; han kan have fået deres indhold refereret af en kirkens mand, som kendte dem. Han fortæller dernæst (III 6), hvordan den danske flåde stævner til Vendland og møder Saksernes forbundne hærstyrke på stranden; de indeslutter i fællesskab byen Dobin. Rygboerne overfalder og slår Skåningernes flåde, der ligger yderst, mens Jyderne skadefro ser til; bisp Asser af Roskilde flygter også. Sakse beretter dernæst (III 7—8), hvordan Rygboerne erobrer flere skånske skibe og anvender forskellige krigspuds for at imponere de Danske; omsider kommer disses hovedhær til og driver fjenden på flugt. — Sakse beretter nu (III 9), at da Sven under alt dette havde mistet sit skib, vilde Knud overlade ham sit, men Sven frygtede, at der lå svig under; han forlod lejren og drog til Slesvig og derfra til

Sælland, hvor han befæstede Roskilde og satte Ebbe Skjalmsøn til hovedsmand dér. — Sakse fortæller ikke direkte, at belejringen af Dobin ophævedes, men det følger umiddelbart af hele hans beretning.

Sakse skildrer her de samme kampe, som Helmold (I 65) fortæller om fra holstensk synspunkt. I realiteterne stemmer Helmolds skildring ikke dårligt med Sakses, der dog naturligvis er præget af hans nationale sympatier og synspunkter. Skildringen af bisp Assers uheldige optræden må stamme fra en mod denne lidet gunstig sællandsk overlevering; man kunde meget vel tænke sig Absalon som bærer af denne. Det samme gælder om den rigshistoriske overlevering, som Sakses skildring i hovedtrækkene må bygge på.

Sakse fortsætter med at berette (III 10), at Knud tog sig Skåningernes tab i Vendland til indtægt og gjorde et nyt forsøg på at sætte sig i besiddelse af Sælland. Han fortæller dernæst (III 11), at her lukkede Roskilde sine porte for ham, og skildrer hvordan det lykkedes borgerne at fange den underhandler ved navn Sune, som Knud havde sendt ud at møde disse. Han beretter dernæst (III 12), at Knud under disse omstændigheder vendte tilbage til Jylland, men snart atter kom igen, overrumpede Roskilde og lod Ebbe Skjalmsøns gård gå op i luer; Ebbe selv undslap over til Sven. Derpå skildrer han (III 13), hvordan en skare højbårne Jyder kom Sven til hjælp med to skibe, og hvordan det ved Thorstenstorp kom til slag mellem hans og Knuds hære; Sven selv flygtede, men hans mænd vandt sejr for ham, og Knud veg atter tilbage til Jylland. — Atter i disse skildringer møder vi åbenbart et konglomerat af den rigshistoriske tradition, den særlige Roskildeoverlevering og de til Hvideætten knyttede frasagn, som Sakse stadig her bygger på.

Sakse beretter nu (IV 1), at kort efter kom Valdemar til Sven og blev hans mand; Sven gjorde ham til hertug i Sønderjylland, og han udfægtede her mange, i det hele sejrige, kampe med Henrik Skadelårs søn Knud, hvem Knud Magnussøn havde givet samme forlening. — Sakses beretning er øjensynligt bygget på en til kongehuset nær knyttet mands fortælling, sikkert Absalons.

Nu følger hos Sakse (IV 2) en skildring af den landflygtige Ditmarsker Edlers komme til Sven og deres fælles optræden i Holsten. Sakse har dog ikke fået fat på den bagved disse tildragelser liggende udenrigspolitiske situation, der skildres af Helmold (I 67); men hvad han beretter om de Danskes uheldige kamp ved overgangen over Ejderen, stemmer meget vel med Helmolds fortælling og går uden tvivl tilbage til dansk overlevering, måske snarest en lokal slesvigsk tradition.

Sakse beretter dernæst (IV 3), at Sven drog tilbage til Skåne, hvorfra han dog snart efter gjorde et nyt fremstød mod Knud; men da han på Fyn erfarede sin gode vens og rådgivers, Ebbe Skjalmsøns, død, opgav han toget. Han skildrer så (IV 4), hvordan det ikke varede længe, førend han atter drog mod Knud; han vandt borgerne i Viborg for sig, og det kom til et slag mellem kongerne i byens nærhed. Af denne kamp gives der (IV 5—9) en indgående, med mange taktiske enkeltheder udstyret skildring; det fremhæves bl. a. (IV 5), at Valdemar var mester for Svens slagplan, og der indflettes (IV 8) en lille anekdotisk episode om en af Valdemars mænd ved navn Barke. Endvidere omtales (IV 9) Svens mildhed mod fangerne, tværtimod Ribebispen Elias' råd om at bære sig ad som en klog urtegårdsmand og luge alt ugræsset op med rode; endelig berettes om Knuds flugt over Ålborg og Ljudhus til sin stiftfader kong Sverke i Sverige. — Fortællingen skyldes øjensynlig aldeles overvejende en mand, der har stået Valdemar meget nær og vistnok må have fået sine oplysninger om slagets gang fra ham; tanken ledes således atter her hen på Valdemars nære ven og stalbroder Absalon, selv om den almindelige rigshistoriske tradition måske også i nogen grad spiller ind med.

Nu følger hos Sakse (V 1) først et lille stykke om Svens uheldige Vendertog, der dog ikke skildres i enkeltheder. Efter en kort bemærkning om, at Sven befæstede Viborg, går Sakse (V 2) over til at skildre Knuds skæbne i landflygtigheden. Han beretter her, hvordan Knud snart begyndte at falde Sveerne til byrde, og da tilmed Sverkes søn Jon lagde en nidvise om ham, flygtede han til Polen. Sakse fortæller dernæst (V 3), hvordan han

også mødte mistanke her og derfor begav sig til hertug Henrik af Saksen; fremdeles (V 4), hvordan han heller ikke hos ham fandt den ønskede hjælp, hvorfor han tyede til ærkebisp Hartvig af Bremen, der gav ham den ønskede understøttelse; med denne saksiske hjælpehær faldt Knud nu atter ind i Jylland. Det kom her på ny til et slag i Viborgegnen (if. Knytlingasaga ved Gedsbæk), der ligesom det forrige skildres udførligt af Sakse (V 5—10); hovedepisoden er Valdemars heldige kamp med en skare saksiske ryttere tværs over bækken (V 8); sejren tilfalder ved Valdemars fortjeneste Sven. Af de saksiske riddere faldt bl. a. Folrad; de andre nedhuggedes i deres skjul i byen; Knud flygtede tilbage til Saksland (V 9). Brune, som Knud havde sendt til Ribe, blev fanget af borgerne dér i byen og overgivet til Sven, der dog frigav ham; Brune blev for den sags skyld mistænkt for forræderi af sine landsmænd og senere taget af dage af disse (V 10).

Fremstillingen af Knuds landflygtighed og af denne kamp, der i sine hovedtræk stemmer med Helmolds meget kortfattede beretning, må Sakse have hentet af samme mundtlige overlevering som den foregående slagskildring; en del af fortællingen må antagelig gå tilbage til Valdemars personlige meddelelse om sine oplevelser. Atter her er da snarest Absalon fællesnævneren for den gruppe af kilder, som Sakse har benyttet.

Sakse beretter dernæst (VI 1) om Svens opførelse af to borge ved Bæltet til værn mod Venderne og om en stor sejr, han vandt over dem på Fyn; han bygger her åbenbart på samme righistoriske tradition som tidligere. — Dernæst omtaler han stiftelsen af Vedemans vikingelag i Roskilde og giver en nærmere redegørelse for lagets love (VI 2); han må her have haft en særlig lokal Roskildeoverlevering at bygge på, som jo godt kan være tilflydt ham med Absalon som mellemmand.

Sakse omtaler dernæst (VII 1), hvordan Knud tog sin tilflugt til Nordfriserne i Sønderjylland, og benytter lejligheden til at give en udførlig etnografisk skildring af dette ejendommelige folkefærds hjemland, sæder og levemåde — en skildring, der åbenbart støtter sig til en kyndig og lokalt bevandret hjemmels-

mands meddelelser; tanken falder naturligt på den senere kong Valdemar, der jo som hertug i Sønderjylland utvivlsomt kendte disse egne af selvsyn; Sakse må vel snarest tænkes at have fået skildringen gennem Absalon som mellemmand. En vis mulighed for at Sakse kan have kendt disse egne af selvsyn, tør dog ikke lades ude af betragtning. Han fremstiller dernæst (VII 2), hvordan Knud vinder Friserne for sig ved at love dem eftergivelse af en del af deres skat, og fortæller om opførelsen af Mildeborg. Videre skildrer han (VII 3), hvordan Sven lejrer sig for borgen, og giver (VII 4—8) en meget indgående skildring af de kampe, der udvikler sig i byens omegn. Han beretter bl. a., at Knud flygtede derfra med nogle få ledsagere, og udmaler udførligt, hvordan det omsider lykkes Sven at indtage borgen og ved den lejlighed bl. a. tage sin faders banemand Plog til fange; han lod ham dog slippe derfra med livet (VII 7). Friserne måtte udrede kongen en bøde, men havde dog mod til at foreslå Valdemar, at de endnu engang skulde tage kampen op på det vilkår, at de skulde give dobbelte bøder, hvis de tabte, men helt slippe for bøder, hvis de vandt; Valdemar afværgede dog klogelig kampen (VII 8). — Hele denne kampsildring må ligeledes gå tilbage til en med slagets episoder fortrolig og stedkendt hjemmelsmand; det ligger også her nærmest at tænke på Valdemar selv, der spiller en betydelig rolle i fortællingen, og hvis meddelelser om kampen kan være tilgået Sakse gennem Absalon.

Vi kommer nu til Saksessildring (VIII 1—5) af den tyske kejsers indgriben i de danske tronstridigheder. Ifølge Sakse var det først Knud, der tyede til den nyvalgte kejser Frederik om hjælp; kejseren greb beredvillig lejligheden til at blande sig i de danske forhold og indbød Sven til at besøge sig, idet han mindede om deres gamle venskab (VIII 1). Sven, der gerne vilde vise sig for Tyskerne, efterkom indbydelsen og gav møde i Merseburg. Her måtte han gå ind på kejserens forslag om, at han skulde hylde kejseren som lensherre, og Knud igen modtage Sælland til len af ham (VIII 2). Tvungen af omstændighederne adlød Sven

og forbeholdt sig kun sine fædrene godser på Sælland, hvad kejseren indrømmede ham, da det stemmede med tysk ret. Knud bad Valdemar indestå for forliget, hvad denne også gjorde, skønt nødig, fordi han kendte Svens troløshed (VIII 3). Dermed drog de hjem; men efter hjemkomsten erklærede Sven fluks i brev til kejseren de antagne vilkår for aftvungne ham og undrog Knud kongsgårdene på Sælland. Knud tyede til Valdemar om hjælp, og denne, der nødig vilde forråde Svens sag og på den anden side ugerne svigte sit ord til Knud, mæglede et nyt forlig, hvorefter Knud skulde have ikke Sælland, men et i størrelse og indkomster jævnbrydigt len; dette kom så til at ligge fordelt i Jylland, på Sælland og i Skåne, og Valdemar gik atter i borgen for denne nye ordning (VIII 4—5).

Hele denne skildring med dens ejendommelige indgående redegørelse for Valdemars rolle som mellemmand mellem de stridende konger og med dens begyndende sympati for Knud (det er første gang, vi hos Sakse hører om Svens troløshed) er øjensynligt helt igennem bygget på Valdemars synspunkter¹ og må på en eller anden måde gå tilbage til hans fortælling om forliget mellem kongerne. Som andensteds føres man snarest til at tænke på Absalon som den, der har meddelt Sakse den viden, han havde fra Valdemar selv; Absalons egen indsats synes man derimod snarest at spore i den måde, hvorpå lenshyldingen af den tyske kejser omtales som aftvungen Sven, hvad der øjensynligt ikke stemmer med de faktiske forhold. Derimod synes der ikke at være nogen grund til med Curt Weibull² at tilskrive Sakse direkte benyttelse af et i samtidens kilder ellers ukendt brevstof vedrørende disse tildragelser; mellem Svens bevarede brev til kejser Konrad (ikke Frederik) og Sakses skildring af lenshyldingen skønnes der ikke at være en sådan hverken verbal eller reel overensstemmelse, at den nødvendigvis forudsætter,

¹ Om Sakses partiskhed for Valdemar imod Sven kan jævnføres Kjeld Galster, *Sven Grate* (Viborg Amts histor. Aarb. 1931) — en afhandling, som først er blevet mig bekendt efter udarbejdelsen af nærværende afhandling.

² Hist. Tidskr. f. Skåneland VI s. 225.

at Sakse har kendt en brevveksling imellem dem; derimod er det nok muligt, at Saksens hjemmelsmand ikke har været ukendt med den.

Sakse går nu (IX 1—4) over til at skildre de uheldige sider ved Svens styre: hans foragt for de simple hjemlige sæder og efterligning af tysk manér, hans forkærlighed for tysk dragt (det samme træk fortælles om Knud Lavard, men uden et dadlende ord) og for tysk bordskik (IX 1); endvidere hvordan han fjærnede stormændene fra sin omgang og erstattede dem med spytslikkere (IX 2); hvordan han atter efter vedkommende gavemodtagers død inddrog det gods, han havde skænket ham, og således gjorde hans børn fattige, og hvordan han tyngede landet ved et omfattende og ødselt hofhold (IX 3); hvordan han indførte tvekamp i stedet for éd som retsligt afgørelsesmiddel (hvad der dadles med hårde ord, skønt Sakse nys har bebrejdet Harald Hen den modsatte reform: at tvekamp afløstes af tylvteréd), og hvordan han på tinge optrådte fra et ophøjet stade for at imponere almuen; endelig omtales ganske kort hans stridigheder med Eskil (IX 4). Det omtales iøvrigt lidt længere fremme (kap. X), at almuen med urette gav Svens tyskfødte hustru, som han nys havde ægtet, skylden for Svens forkærlighed for fremmede sæder. — Hele denne skildring gør nærmest indtryk af at bygge på Absalons fortællinger, der her vel nok i nogen grad går tilbage til Valdemars meddelelser, men måske også til en vis grad hviler på en art rigshistorisk tradition. Iøvrigt har man en tydelig fornemmelse af, at Sakse her rigtigt benytter lejligheden til at lufte det Tyskerhad, som han har måttet holde i tømme ved skildringen af Knud Lavards forkærlighed for tysk sæd og skik, og som han ligeledes har givet fulde tøjler i oldhistorien, især i sin skildring af Ingilds hof i 6. bog; karakteristisk er det, at end ikke indførelsen af tvekamp, som Sakse ellers nærer den største forkærlighed for, her finder nåde for hans øjne. Det er ikke urimeligt at antage, at Saksens ord her som i oldhistorien også har en skjult adresse til hans egen samtid.

Sakse fortæller nu (kap. X) om, hvordan den svenske kongesøn Jon Sverkesøn bortførte den hallandske høvding Karls

søster og enke, hvad der indgav kong Sven tanken om et hævn-tog mod Sverige; dette blev dog opsat noget som følge af kongens bryllup. — Dernæst beretter han (XI 1) om kardinal Nicolaus' (Breaksperes) ankomst til Norge for at oprette et ærkesæde i Throndhjem; det var også meningen at oprette et lignende i Sverige, men da Sveer og Gøter ikke kunde enes om hvor det skulde være, opgav han at få udnævnt en svensk ærkebisp og lagde hjemvejen over Danmark, hvor han lovede Eskil primatet over Sverige (til erstatning for hans magtområdes forringelse), idet han efterlod den kommende svenske ærkebiskops pallium hos ham. Da kardinalen snart efter selv blev pave, havde han let ved at ratificere hvad han selv som legat havde anordnet. — Nu går Sakse over til at skildre (XI 2), hvorledes kardinalen søgte at få Sven til at opgive det planlagte Sverigestog; men kongen lod sig ikke sige, og legaten lignede ham da ved en edderkop, der med fare for sit liv spandt sit fine væv ud af sit eget indre og dog ikke fangede andet deri end rådne skarnbasser og andet kryb. — Men Sven, tilføjer Sakse (XI 3), følte sig så sikker på sejren, at han forud fordelte de svenske landskaber mellem sine mænd.

Hvad Sakse her beretter om oprettelsen af det norske ærkesæde og om Eskils ophøjelse til Sveriges primas, har han efter alt at dømme snarest erfareet af Absalon, der jo som Eskils efterfølger måtte være inde i disse forhold; muligvis har der dog hos hans hjemmelsmand fundet en vis erindringsforskydning sted¹; men iøvrigt tør det vel ikke anses for umuligt, at kardinalen som legat kan have givet Eskil et foreløbigt løfte om primatværdigheden, som han senere som pave realiserede. — Fra samme kilde stammer muligvis også efterretningen om kongens ulyst til at lytte efter legatens råd; der er dog her den mærkelighed, at lignelsen med edderkoppen synes hentet fra Valerius Maximus, hvorfor man får en vis mistanke om, at det er Sakse selv, der har indføjet den her. Resten af efterretningerne i dette stykke synes snarest at stamme fra den oftnævnte rigs-

¹ Jfr. Laur. Weibull; Hist. Tidskr. f. Skåneland V 235 ff.

historiske tradition indenfor kongsmændenes (hirdens) kreds, som vi stadig støder på.

Nu følger (XII 1—7) den udførlige skildring af Svens vinterfelttog i Sverige, hvor både ven og fjende led hårdt af kulden. Ret vidtløftigt fortælles (XII 4—5) episoden med den danske hærmænd Nils (Dotta), der ægget af kongens hånende ord om nygifte ægtemænds kærlingesind dumdristig stormede Værendboernes forhugning og fandt sin død i kampen. Dernæst skildres mere kortfattet (XII 6) hærens successive opløsning som følge af frostens strængthed, og dens påfølgende tilbagetog; udførligere fortælles (XII 7) om Finvedboernes overfald på de hallandske høvdinger Karl og Knud samt deres mænd, i nærheden af Hallands grænse. — Også hele denne skildring synes overvejende at gå tilbage til fortællinger, der var i omløb blandt kongsmændene (hirden), måske tilsat med nogen lokal tradition fra grænseegnene.

Sakse går nu (XIII 1—2) over til at skildre Skåningernes oprørsbevægelse mod Sven, der dog med snildhed blev dæmpet af Toke Signessøn; kongen hævnede sig ved at skænde og brænde i Skåne og lod end ikke Toke selv slippe for bøde. — Dette lille stykke, der udmærker sig ved, at Sakses sympati (i modsætning til hans standpunkt i 15. og 16. bog) nærmest er på den skånske almues side, må vel snarest bygge på lokal skånsk overlevering; om Sakse har fået denne gennem Absalon, kan være mere tvivlsomt.

Nu følger (XIV 1—5) beretningen om Knuds og Valdemars indbyrdes tilnærmelse: Knuds rådgivere vil benytte sig af Svens upopularitet og søger at få en trolovelse bragt i stand mellem Valdemar og Knuds halvsøster Sofie; Valdemar vægrer sig dog i førstningen ved at ægte hende, da hun intet fædrengods ejer i Danmark, og først efter at Knud har tilsagt søsteren tredjedelen af sit fædrengods i medgift, trolover han sig med hende og overlader sin endnu ikke voksne fæstemø til opfostring til en anset kvinde ved navn Bodil (XIV 1—2). — Sven ser skævt til det nye svoger- og venskabsforhold mellem Knud og Valdemar,

men tier dog foreløbig dertil. Knud og Valdemar drager til kong Sverke i Sverige, og Knud bejler til Sverkes datter. Efter deres hjemkomst vokser kong Svens hadefuldhed overfor medbejlerne (XIV 3). Da Knud var draget til Jylland, opsøgte Sven Valdemar i Ringsted, bebrejdede ham hans troløshed og overrakte ham et (falsk) brev om deres forbund med hans fjende kong Sverke. Valdemar blev ude af sig selv af vrede og svarede kongen så forbitret igen, at han kun undgik at blive fængslet derved, at ingen af kongens mænd vilde lægge hånd på ham (XIV 4). Han førte siden ovre i Jylland på tinge klagemål over den behandling, han havde fået; sammen med Knud drog han dernæst med en stor flåde til Sælland og lagde sig ved Sundby i Roskilde fjord; her forhandlede de hele dagen med Sven om forlig og kom til slut også overens, hvorefter Sven vendte tilbage til Roskilde (XIV 5).

Hele denne fremstilling bærer de stærkeste spor af at skyldes en hjemmelsmand, der har stået Valdemar overordentlig nær og af Valdemar selv har fået skildret sammenhængen med hans tilnærmelse til Knud; flere af trækkene (Valdemars holdning overfor spørgsmålet om Sofies medgift, Valdemars ordskifte med Sven i Ringsted) må vel i sidste instans gå tilbage til Valdemars personlige meddelelser. At denne hjemmelsmand har været Absalon, er der vel næppe nogen særlig grund til at tvivle om. Kuriøst er det iøvrigt, at Sakse ikke mæler et ord om vilkårene for det i Sundby sluttede forlig; lidt påfaldende er det også, at Knytlingasaga i modsætning til Sakse lader Valdemars fæstemål med Sofie gå forud for Sverigestoget.

Sakse går nu (XV 1—4) over til at fortælle om den kamp med Venderne, der fandt sted i omegnen af Roskilde omtrent samtidig med mødet i Sundby. Venderne overfaldt uventet Roskilde om natten, og kongens mænd kom først efterhånden i marken mod dem; Sakse udmaler særlig Radulfs bedrifter i denne kamp mod Venderne (XV 2—3); det lykkes snart at få bugt med fjenderne, hvis rytteri for en stor del styrtede ned af klinerne (ved Mosede) og således omkom. — Denne beretning går åbenbart snarest tilbage til en i hærmandskredse (blandt kongsmændene) verserende tradition om kampen, hvori Radulfs bedrifter har

været særlig fremhævede; spor af en lokal Roskildetradition skal man næppe søge i den.

Sakse giver nu (XV 5) en almindelig skildring af Vendernes ødelæggende hærgninger på Danmarks kyster og beretter (XV 6), at Sven, der ikke selv kunde magte at få bugt med dem, betalte hertug Henrik af Saksen en sum penge for at bekæmpe dem. Henrik udrettede dog ikke stort, og kongen pådrog sig kun bondernes had ved sit mislykkede forsøg på at tilkøbe sig hjælp. — Det er vel her nærmest som ved det foregående stykke en almindelig rigshistorisk tradition, vel særlig båret af kongsmændene, som refereres; om Sakse har modtaget denne gennem Absalon, kan være tvivl underkastet.

Nu følger (XVI 1—3) Saksens beretning om Svens mislykkede forsøg på at få Valdemar sat i fængsel hos sin svigerfader markgreve Konrad af Meissen; Valdemar har fået nys om sagen og bebrejder Sven hans troløshed på et møde med ham i Slesvig; scenen mellem dem er på en mærkelig måde et sidestykke til deres forrige sammenstød i Ringsted, ja, ligheden strækker sig endog så vidt, at Valdemar, da Sven benægter sine onde hensigter, fremtager et brev som bevis for sin påstand (men her er brevet naturligvis ægte). Valdemar vil dog ikke nægte ham følgeskab til Tyskland (XVI 1). I Bremen bliver han af ærkebisp Hartvig advaret mod Svens svig, og hertug Henrik, af hvem Svens og Valdemars sendemænd i fællesskab begærer lejde, advarer også de sidste mod Svens hensigter (XVI 2). Sven sender så bud til Konrad, men denne nægter at være med til svigen, og planen falder dermed bort (XVI 3). — Atter her er det iøjnefaldende, at Saksens beretning må skyldes en hjemmelsmand, der har stået Valdemar meget nær; flere af de fortalte træk må gå tilbage til Valdemars personlige meddelelser. Det ligger da nær også her at tænke sig Absalon som Saksens hjemmelsmand.

Sakse går nu (XVI 4—11) over til at skildre det endelige og afgørende brudd mellem kongerne. Han fortæller, at Sven i løn satte over til Fyn for at overrumple Knud og Valdemar i Jylland (ifølge Sakse opholdt de sig i Viborg, ifølge Knytlingasaga i Ribe, hvad der synes rimeligere); men da disse fik nys om sagen,

lod de sig udråbe til konger i Jylland. Som et modtræk herimod tog Sven i Odense på ny sine mænd i éd (XVI 4). Af kongsmændene vægrede kun Sune Ebbeson sig ved at aflægge eden og gik over til Valdemar (XVI 5). Sven trak sig tilbage til Sælland, og Knud og Valdemar med den jyske flåde fulgte efter. Sven sendte nu fra Roskilde bud til Eskil og Skåningerne om hjælp, idet han kastede vrag på Peder Thorstensøns råd om hellere at trække sig tilbage til Skåne. Bruddet mellem Sven og Peder Thorstensøn illustreres ved et referat af et ældre ordskifte imellem dem; Sven rev ham nu ved denne lejlighed hans stilling som fosterfader for Valdemars unge søn Kristoffer i næsen (XVI 6—7). Sven forblev altså i Roskilde; Eskil faldt nu fra ham efter at have betinget sig en høj belønning af Knud og Valdemar herfor, og Sven truede ham forgæves på livet ved hans bortgang (XVI 8). Efterhånden smeltede Svens hær sammen, og han drog omsider til Falster med levningerne af sit mandskab. Her bad hans mænd ham om dog ikke at flygte uden kamp, men Sven undveg alligevel til Tyskland (XVI 9). Hans mænd biede nu en tid lang forgæves på fjenden, og omsider gik de på Peder Thorstensøns råd hver til sit; de fleste overgav sig fredeligt til sejherrerne og fik også tilgivelse; kun Ulf og Thorbern vilde ikke godvilligt overgive sig og blev da taget til fange og ført til kong Sverke i Sverige (XVI 10—11).

Denne fremstilling kan i modsætning til det foregående stykke næppe føres tilbage til kong Valdemars personlige meddelelser om tildragelserne, idet hans andel i disse kun refereres i største korthed; Sunes frafald har naturligvis hans frænde Absalon snarest fortalt Sakse om, medens hele udmalingen af kong Svens forhold til sine mænd vel snarest må bero på hvad traditionen indenfor kongsmændenes kredse havde at berette herom; ordskiftet mellem Sven og Peder Thorstensøn må vel snarest være refereret efter hvad denne havde fortalt Absalon om sagen, og Absalon kan naturligvis også godt have været Sakses hjemmelsmand for de andre efterretninger om frafaldet fra kong Sven.

Sakse går nu henved tre år frem i tiden, idet han (XVII 1) giver sig til at fortælle om Svens forsøg på efter sin landflygtighed at vinde riget tilbage med hjælp fra hertug Henrik af Saksen. Den saksiske hjælpehær kom gennem Danevirke ved at bestikke portvogteren, og ærkebisp Hartvig af Bremen udtalte ved den lejlighed, at denne havde fortjent at hænges med stikpengene ved siden. Svens plyndringer lagde Hedeby's handel helt øde. Sakserne rykkede nu op gennem Sønderjylland, idet Sønderjyderne på grund af deres fåtal ikke turde sætte sig til modværge, men trak sig op i Nørrejylland. — Sakse gør nu (XVII 2) et spring over til de svenske forhold og fortæller, at ved den tid var kong Sverke blevet myrdet af sin kammersvend, og Magnus (Henrik Skadelårs søn), der søgte at opkaste sig til konge af Sverige, blev også snart efter taget af dage. Knud var i anledning af disse begivenheder draget til Sverige (Knytlingasagas fremstilling, hvorefter mordet først fandt sted under Knuds ophold heroppe, ser rimeligere ud). Imidlertid, fortæller Sakse (XVII 3), havde Valdemar på Sælland fået nys om det fjendtlige indfald og ilede til Jylland for at samle en hær, efter at have bedt Absalon fremskynde Knuds komme. Desuden sendte han bud til sin måg grev Henrik (af Ratzeburg), der opholdt sig ved Henriks hær, og bad ham fremskynde Saksernes fremmarche. Dernæst, beretter Sakse (XVII 4), kom Knud tilbage fra Sverige og forefandt et rygte om, at Valdemar havde sluttet fred med Sakserne; for at få vished om usandheden heraf satte Esbern (Snare) under stor livsfare i storm og uvejrs over til Jylland. Sakse fortæller nu (XVII 5—6), at da rygtet om Valdemars rustninger nåede Henrik Løves hær, blev denne bekymret og spurgte grev Henrik (af Ratzeburg) til råds, og da denne, hårdt trængt af sin lensherre, til slut måtte stadfæste rygtets rigtighed, brød Sakserhertugen op og tiltrådte i stor hast tilbagetoget; den vejstrækning, som de på udvejen havde brugt 14 dage om, tilbagelagde de nu på 3. Nu bragte Esbern også bud til Knud om sagens rette sammenhæng.

Denne fremstilling synes Sakse at have øst af forskellige, indbyrdes beslægtede, kilder, der dog meget vel alle kan tænkes at

have haft Absalon til fællesnævner. Hans skildring af Saksernes indmarche, portvagtens bestikkelse ved Danevirke, Slesvig bys ødelæggelse samt Sønderjydernes tilbagetog nordpå synes snarest at bygge på en lokal slesvigsk overlevering, som vi også et par gange i det foregående er stødt på, og som muligvis gennem Absalon kan gå tilbage til kong Valdemar, der jo som hertug kendte disse egne særlig godt. Skildringen af de dynastiske forhold i Sverige og disses betydning for begivenhedernes udvikling i Danmark kan vel også snarest føres tilbage til kong Valdemar personlig. I efterretningerne om, hvordan Valdemar på Sælland fik nys om det fjendtlige indfald i Jylland og bad Absalon fremskynde Knuds komme, spiller Absalons personlige oplevelser for første gang ind med i Sakses tidshistorie; fortællingen om broderen Esberns livsfarlige Jyllandsfærd må selvfølgelig gå tilbage til samme kilde. Valdemars hemmelige budsending til grev Henrik af Ratzeburg og ordskiftet mellem denne og Henrik Løve må derimod åbenbart i sidste instans være refereret efter hvad Valdemar selv havde berettet herom, og det falder atter her naturligt at tænke på Absalon som den hjemmelsmand, der har bragt Valdemars fortællinger videre til Sakse. Beretningen om Saksernes hastige tilbagetog synes ikke upåvirket af danske årbøgers fremstilling heraf.

Efter nogle ord (XVII 7) om, hvor frygteligt Fyn havde lidt under Venderne indfald, går Sakse dernæst (XVII 8) over til at skildre Svens sidste forsøg på at vinde indpas i Danmark ved hjælp af de Vender, der lød under Henrik Løve. Fynboerne tog med glæde mod Sven, der under borgernes jubel holdt sit indtog i Odense. Sakse skildrer nu (XVII 9), hvordan Knud og Valdemar trak en stor hærstyrke sammen mod Fyn, men Valdemar fattede medynk med den ødelagte ø og foretrak at forhandle med Sven; han blev så foreløbigt enig med Sven om, at denne med sin hird skulde drage til Lolland og biev dér, indtil der kunde blive sluttet et formeligt forlig mellem kongerne. Næste dag kom Valdemar til Odense for at tage bad, og der udspandt sig i Albanskirken en samtale mellem ham og Sven, hvorved ingen andre end Absalon var tilstede. Denne samtale, der former

sig som et stort opgør mellem Sven og Valdemar, refererer Sakse meget udførligt (XVII 10—12); han fortæller dernæst (XVII 13), at Sven mod sit løfte samlede yderligere mandskab om sig på Lolland for at kunne møde mere mandstærk til forhandlingerne.

Hele det centrale parti af denne beretning, nemlig referatet af Svens og Valdemars samtale i Albanskirken i Odense, må åbenbart ifølge sagens natur gå tilbage til Absalons fortælling herom, da han var den eneste, der overværede ordskiftet; og der er da nogen grund til at tro, at det også er Absalons synsmåde, der præger hele den øvrige del af skildringen. Sakse fremhæver i modsætning til Knytlingasaga, at Fynboerne tog venligt mod Sven (hvad der sikkert er det rette), men lader det ikke desmindre udelukkende være en nådessag fra Valdemars side, at han går ind på at forhandle med ham, medens det af Helmold (I 84) synes at fremgå, at Sven havde fået så betydeligt et tilløb fra Fyn og de mindre øer, at han indtog en ret stærk stilling overfor sine medbejlere; den for Valdemar noget partiske synsmåde kan vel med grund føres tilbage til hans barndomsven Absalon. Efterretningen om Svens vendiske hjælpehær stadfæstes iøvrigt af Helmold.

Sakse beretter nu (XVII 13—14), at til den aftalte tid kom Knud og Valdemar sejlene til Lolland med hele den danske adel, og fortæller, at Sven havde forberedt et overfald på dem, som han dog opgav, fordi Knud ikke kom til mødestedet sammen med Valdemar. Han går dernæst (XVII 15) over til at skildre selve forliget mellem kongerne, hvorved Danmark blev delt i tre dele ved Valdemars mægling; Valdemar gav sig selv ret til at kære først og valgte Jylland, Sven tog Skåne, og Knud fik øerne; forliget stadfæstedes med éd, og bisperne bandlyste dem, der brød det. — Denne skildring må vel formodes i sidste instans at gå tilbage til Valdemars egen fortælling (såvel om det planlagte overfald som om forliget) og kan med en vis sandsynlighed formodes meddelt Sakse af Absalon, der jo forøvrigt selv rimeligvis har været med ved forligets afslutning, så at hans egne minder herom har kunnet spille ind med. Forligets hovedtræk kan Sakse iøvrigt have fundet såvel i Knudslegenden som hos Sven Agge-

søn; men den fremskudte plads, han tildeler Valdemar ved dets afslutning, viser tydeligt, at han tillige bygger på mundtlig, af Valdemars synspunkter præget, overlevering.

Nu følger (kap. XVIII) Sakses udførlige skildring af blodgildet i Roskilde. Den indledes (XVIII 1—2) med en fortælling om, hvordan Knud og Valdemar drog i forvejen til Sælland, medens Sven kom lidt senere og tog ind i Ringsted. De to konger vilde ride ud at møde ham, men advaredes af den Ringsted provst og af Svens ridder Radulf; Knud tog derfor vejen til landstinget, og Valdemar red alene Sven imøde. Dennes mænd stod rede til at dræbe de to konger, men da Knud ikke var med, gav Sven dem ingen tegn; Valdemar bebrejdede Sven hans troløshed, og denne benægtede alt. — Beretningen om denne gentagelse af mordforsøget på Lolland må øjensynligt ligeledes gå tilbage til Valdemars fortælling herom. — Sakse fortæller dernæst (XVIII 2—3), hvordan de stævnedes til Roskilde, hvor Knud havde indbudt dem til gilde, og tilbragte natten med drikkelag; om morgenen drog Sven ud til Thorberns gård for at se til sin lille datter, som opfostredes dér, og kom først sent til stede ved gildet; Thorbern gav som grund for Svens forsinkelse, at han havde fået hovedpine i badet, medens Sven undskyldte sig med, at han havde leget så længe med sin lille pige — en forskel i forklaringen, der ikke undgik gæsternes opmærksomhed. En saksisk sanger kvad nu ved gildet en nidvise om Svens landflygtighed, hvad gæsterne tog ham ilde op; men Sven søgte at holde gode miner med slet spil. — Beretningen om disse indledende optrin kan gå tilbage til fortællinger, der verserede blandt kongsmændene; dog kan Valdemars meddelelser og Absalons personlige minder også tænkes at spille ind med.

Om kilderne til den følgende skildring af den egentlige bloddåd i Roskilde (XVIII 4—8) gælder i det hele det samme; det er som oftest ikke så vanskeligt at udregne, hvor omtrent kong Valdemars personlige minder hører op, og Absalons eller de andre kongsmænds fortællinger tager fat. Således er det givet, at hvis Knytlingasaga har ret i sin påstand, at Absalon ikke var tilstede i hallen, da mordet foregik (hvad der kan have megen

sandsynlighed for sig), men først senere kom til, kan beretningen (XVIII 4—5) om Knuds bange anelser for mordet og om Valdemars snarrådige optræden, hans brydekamp med Thetlev og undvigen fra gildeshallen ikke hvile på Absalons personlige minder, men må formodes at gå tilbage til hvad Valdemar selv havde fortalt herom. Absalons personlige erindringer begynder øjensynligt på det sted i fortællingen (XVIII 6), hvor han opfanger den af Thetlev fældede Knud i sine arme, i den tro at det er Valdemar, men dog til slut af dragten opdager, at det er Knud. Beretningen (XVIII 7—9) om aftalen mellem Absalon og Knuds frænde Konstantin om at søge at slippe ud hver ad sin dør, om Konstantins drab og om Absalons undvigen, med de forskellige herhen hørende enkeltheder (hans møde med Radulf og Peter Thenja, hans flugt til Ramsø og derfra til Fjenneslev) hører ligeledes afgjort til de af Absalons personlige erindringer prægede afsnit af værket. Derimod må fortællingen (XVIII 10) om Valdemars flugt til Ramsø og derfra videre til Fjenneslev i sidste instans gå tilbage til kongens egne meddelelser herom, medens bemærkningen om, at han her blev plejet og fik sit sår forbundet, atter nærmest hører til Absalons personlige minder. Endelig hører referatet af Svens tale til Roskilde borgere om morgenen efter mordnatten (XVIII 11) hverken til den ene eller den anden af de to her nævnte kildegrupper, men må skyldes en lokal Roskildeoverlevering eller måske en mellem kongsmændene verserende tradition.

Sakse fortæller dernæst (XIX 1), hvordan Valdemar med tre ledsagere opholdt sig i de små åbne lunde, medens Esbern færdedes ude på sletten for at give det udseende af at han var Valdemar; endvidere om, hvordan Esbern ved skrømtede trusler fik en tømrer til at sætte det skib i stand, som Valdemar skulde sætte over til Jylland med. Disse meddelelser stammer øjensynligt fra Absalon og må i hovedsagen hvile på hvad hans broder havde fortalt ham. — Den påfølgende fremstilling (XIX 2) af den frygtelige storm, Valdemar måtte kæmpe med undervejs, må derimod ifølge sagens natur gå tilbage til kongens (eller en af hans rejsefællers) fortælling herom. Det samme gælder

om skildringen (XIX 3) af Valdemars fremtræden på Viborg ting og kæremål over Sven. Derfor kan det jo godt være gennem Absalon, at Sakse har modtaget disse beretninger, men Absalons personlige minder synes ikke her at spille ind med. Dette er derimod snarest tilfældet med skildringen (XIX 4) af Svens mislykkede forfølgelse, fordi Absalons moder og hans søster havde boret huller i hans skibe.

En mere almindelig rigshistorisk tradition, vel snarest blandt kongsmændene, synes derimod at spille ind i skildringen af det jydsk felttogs begyndelse (XIX 5—6), dog sikkert isprængt med Valdemars personlige meddelelser til Absalon; derimod sporer man ikke Absalons egne minder i Sakses fremstilling af kampene i Jylland, og det synes derfor tvivlsomt, om han har deltaget i disse. — Sakse fortæller, hvordan Valdemar holder bryllup med Sofie og dernæst rykker frem til Randers for at opsøge Sven på Sælland; denne kommer ham dog i forkøbet, lander i Djurså med en hær og stævner lige mod Viborg. Valdemar får nys herom af overløbere og sender de to hærmænd Sakse og Juris ud mod fjendernes flåde; det lykkes disse to (uden tvivl sællandske) stormænd at lokke Sællandsfarerne til frafald, og da Fynboerne gør indsigelse, får de bank. Efterretningen om Sakses og Juris' vellykkede ekspedition går vel i sidste instans tilbage til hvad de to stormænd selv har fortalt herom; hvis den nævnte Sakse har været en frænde af historieskriveren, kan denne have fået beretningen direkte fra ham eller gennem slægtsoverlevering; Juris tilhørte iøvrigt efter sit navn at dømme en anset midtsællandsk stormandsslægt, der ifølge sagens natur må have haft adskillig forbindelse med Hvideætten.

Vi kommer nu til den udførligst skildrede episode i hele felttoget, nemlig Esbern Snares spejderfærd fra Randers ad Viborg til og hans møde med Svens fortrop (XIX 7—9). Der er ingen grund til at gennemgå den nøjere i enkeltheder; det er umiddelbart indlysende, at beretningen må gå tilbage til Esberns egen fortælling om den vovelige færd, hvad enten nu Sakse har hørt denne af Esbern selv eller måske snarere af hans broder. Karakteristisk for Sakses forkærlighed for Hvideætten er det ufor-

holdsmæssige omfang, som denne i og for sig mindre betydelige episode indtager i hele felttogsskildringen. — Den følgende beretning (XIX 10) om, hvordan Valdemar brød broen ved Randers af, og hvordan de unge krigere fra brøstumperne kæmpede med skydevåben med hverandre, kan meget vel skyldes samme kilde og går i hvert fald sikkert tilbage til meddelelser fra deltagere i kampen.

Nu følger Saksess skildring (XIX 11—15) af selve det afgørende slag på Grade hede. I betragtning af den ringe rolle, som kongen selv spiller i hans fremstilling af kampen, tør man vistnok gå ud fra, at kongens personlige meddelelser intet betyder som kilde for Saksess beretning; dennes enkelte træk stammer snarere fra fortællinger, der har været i omløb blandt kongsmændene, og disse træk berører kun det periferiske i kampen, ikke dennes taktiske og strategiske forløb; dette gælder således om den noksom kendte fortælling (XIX 14) om at Svens heste var forædte, Valdemars mere rørige, og ligeså om beretningen (XIX 13) om, at Svens mænd i førstningen forvekslede en del af bøndernes fylking med jærnkledte mænd, samt om sangeren, der ved en nidvise opflammede Valdemars mænd til kamp. Agge Kristiernsøns dårlige råd til Sven (XIX 12) om straks at indlade sig i kamp må Sakse vel kende fra overlevering indenfor Svens hærmænds kreds; mærkesmandens tapre kamp (XIX 14) — han navngives underligt nok ikke hos Sakse — kan være blevet fortalt af begge parter. Fortællingen om Svens flugt og fald for den ukendte bondes hånd (XIX 15) med dens mange konkrete småtræk synes at gå tilbage til et øjenvidnes beretning derom.

Saksess fortælling om Ulfs og Thetlevs henrettelse (XIX 16) kan gå tilbage til Esbern Snare, om hvem det berettes, at han forgæves søgte at mildne Ulfs skæbne. — Saksess meddelelser (XIX 17) om Valdemars mildhed mod kongsætlingen Magnus Eriksøn og om hans belønning af Buris' og hans broder Knuds troskab kunde tænkes at gå tilbage til samme kilde, men skyldes dog snarere overlevering indenfor kongsmændene; også Valdemars egne meddelelser til Absalon kan spille ind med. Noget lignende gælder om hvad Sakse fortæller (XIX 18) om Knuds

mænds hævngherrighed og Valdemars uvilje herimod, hvorfor han kun nødtvungen går med til at landsforvise Thorbern. — Også for disse efterretningers vedkommende kan man med en vis sandsynlighed tænke sig Absalon som fællesnævner for de forskellige grupper af kilder, hvorefter Sakse har øst.

VIII. Kilderne til Saksess fjortende bog III: Tiden 1157—1171.

Det er ofte blevet fremhævet, at med året 1157 skifter Saksess værk i nogen grad karakter. Medens rigets og kongestyrelsens vekslende historie trods alle de udførligt fortalte episoder og biomstændigheder hidtil har været det centrale, antager Saksess meddelelser fra dette år at regne mere og mere præg af væsentlig at bygge på Absalons (og muligvis andre krigsdeltageres) personlige minder, der mange steder næsten giver værket et præg af »Absalons memoarer«. Der fortælles en mængde småtræk, der ofte er uden væsentlig betydning for helheden, men unægteligt i høj grad bidrager deres til det glimrende livfulde billede af krigerliv paa Valdemarstiden, som Sakse opruller. Stort og småt sammenblandes paa en ejendommelig måde; ofte breder en enkelt episode sig uforholdsmæssig stærkt, medens man får yderst lidt eller slet intet at vide om de virkelige hovedbegivenheder. Dette kan næppe forklares paa anden måde end at Sakse i stedse stigende grad lægger Absalons (og hans nærmestes) personlige erindringer til grund for sin fremstilling; allerede Saksess skildring af det jyske felttog 1157 er i nogen grad præget heraf (den uforholdsmæssige rolle, som Esberns spejderfærd spiller sammenlignet med de øvrige enkeltheder i fortællingen). At herved Absalons optræden sættes stærkt i forgrunden, ikke sjælden paa bekostning af kong Valdemar selv, kan i og for sig ikke undre. Adskilligt kan tyde paa, at Paludan-Müller muligvis kan have ret i at opfatte dette »Absalonsparti« med dets spredte, men glimrende enkeltskildringer som det først optegnede afsnit af værket. Hvor langt Saksess egne minder går tilbage i tiden, er et spørgs-

mål, som der senere vil blive lejlighed til at drøfte. For de egentlige og udprægede Absalonspartiers vedkommende vil gennemgangen i det følgende blive gjort noget mere summarisk end hidtil, da stoffet ifølge hele sin art ikke kræver nogen så udførlig redegørelse, ligesom det på grund af Saksess overlegne fortællekunst ofte kan være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at afgøre, hvad der hidrører fra Absalon og hvad der stammer fra andre øjenvidners fortællinger.

Det udprægede (og ensidige) Absaloniske standpunkt kommer frem straks i beretningen (XX 1—2) om det første mislykkede forsøg på Vendertog, kendetegnet ved at kongen gav ledingen hjemlov inden toget var kommet istand. Beretningens egentlige pointe er den i Absalons ironiske tiltale til kongen indeholdte drøje irettesættelse for hans vankelmød, der øjensynligt må være blevet fortalt Sakse af Absalon selv. — Det samme gælder om beretningen om Absalons valg til bisp i Roskilde (XXI 1—2), der åbenbart ligeledes må være inspireret af Absalon selv og bl. a. på en ejendommelig måde søger at tilsløre det valgtryk, som Valdemar øjensynligt har udøvet for at få sin ven valgt. — Den påfølgende udførlige lovprisning af Absalons fremragende egenskaber (XXI 3) er åbenbart et udtryk for Saksess personlige beundring og naturligvis også for de erfaringer, han havde gjort i sin mangeårige tjeneste hos ærkebispem. — Beretningen om hans sejr over Venderne ved Boeslunde (XXI 4) med dens noget overdrevne talopgivelser må vel gå tilbage til Absalons egen skildring eller måske snarere til hvad der fortæltes herom i hans hærmænds kreds.

I den følgende fortælling (XXII 1—3) om, hvordan kongens mundskænk benytter en ubesindig ytring af Falstringerne til at sætte ondt for disse hos kongen, og hvordan kongen udbyder ledning af Sælland for til straf at lægge Falster øde, står Absalon ikke personlig så stærkt i forgrunden som i de foregående skildringer; dog taler sammenhængen med den følgende beretning nærmest for, at Absalon også her er Saksess direkte hjemmelsmand, selv om hans meddelelser må antages at bygge på fortællinger, der har verseret blandt kongsmændene. — Til Absa-

lons personlige erindringer hører absolut den følgende fortælling (XXII 4—6) om, hvordan Valdemars alvorlige sygdom hindrede det påtænkte tog til Falster, og hvordan Absalon også selv blev syg, hvad de begge opfattede som et fingerpeg fra oven, der kom deres ugudelige forsæt i forkøbet.

Nu følger (kap. XXIII) fortællingen om det første Vendertog, der virkelig blev gennemført. Saksens overordentlig udførlige skildring af såvel toget selv som de fødselsveer, hvorunder det kom i stand, synes aldeles overvejende bygget på Absalons meddelelser og for en meget væsentlig del på ærkebispens personlige minder. Dette gælder f. eks. om indledningsordene (XXIII 1), hvori det skildres, hvorledes kongen efter Absalons, Peder Thorstensøns, Sune Ebbesøns og Esbern Snares råd nøjes med at udbyde en mindre styrke, af hvilken man ikke kunde vente sig så megen opposition som af den samlede ledingsflåde; det gælder sikkert også om skildringen af Eskils begyndende indvendinger og påfølgende omslag (XXIII 2), samt af hærskuet ved Landøre (XXIII 3); det gælder i ganske særlig grad om den følgende fortælling (XXIII 4—8) om, hvordan flåden endelig kom under sejl, og Absalon sendtes i forvejen for at spejde, og hvordan kongen bøjede af, da de var godt undervejs, og lagde ind under Møn for at overnatte, hvad der pådrog ham en drøj tilrettevisning fra Absalons side. At alt dette er skildret efter Absalons egne personlige minder, behøver ingen nærmere påvisning. Det samme gælder om skildringen af den påfølgende storm, der varede i fire dage, i hvilken tid kongens vrede over Absalons frisprog lagde sig noget; endvidere om referatet af kongens forsonlige ord til de fire venner samt af Peders mæglende råd (XXIII 9—11); fremdeles om skildringen af opbruddet og sejladsen til Vendland i de stærke efterdønninger af stormen, under Absalons førerskab, samt om kongens dristige spring fra Eskils lække skude ombord i Ingemars skib, og om ankomsten til Hidsø (XXIII 12—14). Absalons skarpe ordskifte med de to Hallandsfarer, der vil rømme af leding (XXIII 15—17), er ifølge sagens natur refereret efter hans egen meddelelse; men det samme gælder sikkert også om skildringen af Vedemans

spejderfærd og vikingeagtige råd til kongen (XXIII 19) og referatet af Gerner Falstrings råd om at overfalde landskabet Barth, som kongen foretrak at følge (XXIII 20). På Absalons erindringer bygger sikkert også i alt væsentligt fortællingerne om plyndringen i Barth (XXIII 21—22), om Rygboernes overfald på det under Skjalm Skægges anførsel efterladte flådemandskab (XXIII 23), om Danernes forfølgelse af Rygboerne og påfølgende skærmydsler med disse, om det successive frafald af det meste af flåden og om Peders kloge råd om tilbagetog (XXIII 24—26); endvidere om Venderens forgæves angreb på de bortsejlende Danske (XXIII 27), og endelig om det lille drilske ordskifte mellem Peder og Rane under Sællands kyst (XXIII 28). — Absalon kan naturligvis næppe have været øjenvidne til samtlige de refererede småtræk, men har dog sat sit personlige præg på hele skildringen, selv om et og andet i denne muligvis bygger på andre hærmænds meddelelser.

På ganske lignende måde forholder det sig med skildringen af det tog til Rygen, der fandt sted samme år om høsten (XXIV 1—5). De malende enkeltskildringer bærer gennemgående præg af at bygge på Absalons personlige erindringer: tågen, der hindrer de to parter i at holde øje med hinandens bevægelser (XXIV 1), Prislavs manende ord, kongens fald af hesten (XXIV 2), Venderens flugt ud i vandet og forfølgelsen af dem, ved hvilken lejlighed Esbern Snare nær var druknet (XXIV 3—4), samt en unavngiven dansk ridders tapre kamp og fald iblandt dynger af fjendtlige lig (XXIV 5).

Nu følger (XXV 1—3) beretningen om Venderen Dombors sendefærd til Absalon for at bede om fred; det skildres, hvordan den snedige Vender, da den danske ledingsflåde holdes tilbage af modvind, sporer indre uenighed blandt Danerne og derfor slår om fra at bede om fred til at kræve fred på lige vilkår samt danske gidsler til sikkerhed herfor (XXV 1—2). Da Absalon afviser ham, holder Dombor en lang tale til ham (XXV 3), hvori han giver udtryk for Venderens selvfølelse overfor de Danske. Denne tale er naturligvis et retorisk produkt af Sakse selv,

men må dog åbenbart være komponeret på grundlag af hvad Absalon havde meddelt ham.

Derefter beretter Sakse (XXV 4) om Valdemars forbund med Henrik Løve til Venderens bekæmpelse (hvad Absalon naturligvis godt kan have fortalt ham om) og går dernæst over til felttoget om høsten 1160 (XXV 4—25), hvis skildring i højeste grad er præget af at bygge på Absalons personlige minder, idet de små episoder, hvori denne har deltaget, er fortalt med en uforholdsmæssig bredde, medens selve felttogets egentlige forløb kun gøres til genstand for en yderst knap og kortfattet omtale. Allerede indledningsepisoden (XXV 5—7), som Paludan-Müller med grund har fremdraget som særlig karakteristisk for »Absalons-partiet«s ejendommeligheder, bærer helt igennem præg af Absalons »memoirer«: Absalon har fået det hverv at føre kong Valdemars norske drageskib til flådestævnet ved Masnedø, men holdes tilbage ved Isøre af modvind; han har da en (udførligt refereret) drøm, som lover ham gunstig bøl næste dag, og dette slår også godt nok til; han har den triumf, at han får god vind og kommer afsted førend de andre. Episoden er aldeles uden betydning for det følgende og fortælles åbenbart kun, fordi Absalon havde husket den således og fundet den værd at meddele sin klerk: det har moret ham at mindes, hvor godt han havde klaret skærene.

Nu følger der et lille stykke (XXV 8), der i temmelig god overensstemmelse med Helmold beretter om Venderhøvdingen Nuklets (Niklots) fald for nogle forklædte tyske rytteres sværd. Der er her naturligvis ikke tale om Absalons egne oplevelser, men om en gengivelse af hvad der fortaltes om disse begivenheder blandt kongsmændene; måske kan der også være tale om, at et mundtligt referat af Helmolds skildring kan være Saksers kilde; at Sakse selv skulde have benyttet Helmold, er næppe sandsynligt. — Den følgende fortælling (XXV 9) om Nuklets søn Prislavs store selvbeherskelse ved modtagelsen af efterretningen om den hedenske faders drab må vel i sidste instans stamme fra en af de mænd, der havde overværet denne scene, og til disse kan Absalon have hørt; men selv om han ikke har været vidne

dertil (så lidt som til selve Nuklets død), er det dog ikke urimeligt at antage, at Sakse har fået begge efterretninger meddelte af Absalon.

I den følgende skildring (XXV 10—15) er det aldeles givet Absalons personlige oplevelser, der helt igennem er de fremherskende. Sakse beretter først, hvorledes Valdemar mødes med Henrik til fortrolig samtale, kun i Absalons nærværelse, og hvorledes Sakserhertugen beværtede dem i sit telt; desværre synes Absalon intet at have fortalt ham om selve de fortrolige underhandlinger, som han overværede, og som vi gerne havde vidst nøjere besked om; i hvert fald indskrænker Sakse sig til at beskrive den fornemme opvartning ved gildet. Men har Absalon her været tavs, så har han åbenbart til gengæld udfoldet alle sine fortælleevner i den følgende skildring. Efter sin hjemkomst, hedder det hos Sakse, kom Valdemar i tanker om, at han kunde ønske en ny samtale med Henrik, og meddelte derfor, at han havde brug for en sendemand, der kunde skaffe ham at vide, hvor han atter kunde træffe hertugen. Da de andre undslog sig, meldte Absalon sig til tjeneste; og det skildres nu med største udførlighed indtil de mindste enkeltheder, hvorledes Absalon i fællig med Prislav drog til Henrik. Hvorledes han udrettede selve sit ærinde, meddeles ejendommeligt nok ikke; derimod fortælles det, at Absalon af hensyn til den ventende konge vægrede sig ved at overnatte hos hertugen og til trods for den utvivlsomme fare for fjendtligt overfald begav sig på hjemvejen om aftenen. Uagtet der slet intet usædvanligt hændte dem på hjemturen, skildres denne dog yderst udførligt, med en lang indføjet opmuntringstale af Prislav — åbenbart en retorisk komposition af Sakse på grundlag af Absalons meddelelser. Det er aldeles øjensynligt helt igennem Absalons personlige erindringer om denne for selve felttogets gang lidet betydningsfulde episode, som Sakse her gengiver; fortællingen har hele oplevelsens friskhed over sig, også i skildringen af kong Valdemar, hvem de ved hjemkomsten fandt læsende i Davids psalter, hvormed han søgte at trøste sig i sine bekymringer.

Også den følgende, særdeles malende skildring (XXV 16—17) af de mindre fartøjers sejlads op ad floden Goderak (Warnow) under Absalons ledelse bygger åbenbart aldeles overvejende på dennes personlige erindringer (også her sidder kongen ængstelig og venter på Absalons tilbagekomst), vistnok isprængte med hans fætter Sune Ebbesøns minder om sine oplevelser. Det følgende referat af Prislavs ordskifte med sin hedenske broder Pribislav tværs over floden (XXV 18) går vel snarest tilbage til hvad denne selv havde fortalt herom til Absalon og andre interesserede. De følgende fortællinger (XXV 19—21) om den danske flådes tilbagetog af frygt for vendisk overfald, om Magnus' (Erik Lams søns?) hærgninger på kysterne af Rygen for at aflede Vendernes opmærksomhed, om den rygiske flådes forgæves forsøg på at overfalde Danerne, om flådemandskabets middagsdøs og Eskils ironiske opmuntringsord til folkene samt om sejladsen til Valung, bærer helt igennem præg af at bygge på øjenvidneskildringer, hvoriblandt selve Absalons erindringer sikkert indtager en fremragende plads, selv om det næppe alt sammen er hans personlige oplevelser; skildringen er fuld af sådanne i sig selv betydningsløse småtræk, der synes grebne lige ud af livet, f. eks. den lille episode (XXV 21) med den danske kriger, der hugger et stykke af sit spydskaft for at gøre det mere hændeligt, hvad de andre straks efterligner.

Derefter følger beretningen (XXV 22—25) om, hvordan Rygboerne atter sender Dombor til Danerne for at forhandle om fred. Denne fredsforhandling består væsentlig i en dialog mellem Absalon og Dombor, for hvilken ifølge sagens natur Absalons personlige erindringer må ligge til grund; Sakse har dog på dette grundlag givet Dombors taler en stærk retorisk-stilistisk overarbejdelse. Et ejendommeligt modstykke til al denne vidtløftighed er Sakses ordknaphed om selve overenskomsten; den affærdiges med de fire ord: *Rex acceptis obsidibus redit.* — Lige til det sidste sporer man da i dette afsnit Absalon som Sakses væsentlige hjemmelsmand; navnlig de afsnit, der direkte bygger på Absalons personlige erindringer, har

Sakse genfortalt med en i sammenligning med de enkelte episoders betydning ofte uforholdsmæssig udførlighed — en udførlighed, som desværre ikke udmærker fortællingen på en række andre, tildels vigtigere punkter.

Vi kommer nu til det afsnit af Sakses værk, der omhandler Danmarks indblanding i den store kirkestrid, og som unægteligt lider af ret iøjnefaldende mangler. Fremstillingen synes ganske vist for den overvejende dels vedkommende at gå tilbage til Absalons meddelelser; men disse kan næppe tænkes at være tilgået Sakse i sammenhængende rækkefølge; i hvert fald er den orden, hvori de fortælles, meget kaotisk, og det hele gør et underligt fragmentarisk indtryk. Hertil kommer, at der næppe er noget afsnit af værket, der i højere grad er præget af ensidige partistandpunkter; det har åbenbart været Sakse og hans hjemmelsmand om at gøre at glatte over kongens konflikt med Eskil og udprægede tagen parti for Octavian i den strid, det pavelige skisma affødte. Sakses fremstilling afspejler uden tvivl i det væsentlige det syn, som den store ærkebisp ønskede anlagt på disse begivenheder; men Absalon har næppe sagt ham alt hvad han vidste derom, og fortællingen farves stærkt af den noget haltende stilling, som Absalon selv må have indtaget under hele striden, idet hans venskab for kongen holdt ham fast på dennes side, medens hans kirkelige sympatier afgjort (ligesom Eskils) var for Alexanders sag. Sakses fremstilling søger unægteligt i nogen grad at fortone det centrale i konflikten mellem Valdemar og Eskil, men indeholder selvfølgelig ikke des mindre en række værdifulde enkeltheder, der dog må benyttes med en vis kritik.

Allerede i anslaget af konflikten skildring sporer man en vis skævhed og ensidighed i betragtningsmåden, der efterhånden mere og mere gør sig gældende. Sakse begynder (XXVI 1) ganske vist meget rigtigt med at fortælle om kirkestridens europæiske baggrund: striden mellem Alexander III og den af kejseren begunstigede modpave Octavian. Men i stedet for at fortsætte skildringen med at denne strid også bredte sig til Danmark, idet

Valdemar holdt med den kejserlige modpave, Eskil med Alexander, søger Sakse at tilsløre Valdemars holdning ved (XXVI 1—3) at give en historie til bedste om, hvorledes en af Eskils sendemænd på hjemvejen fra Frankrige blev udplyndret i Holsten; Eskil søgte at få Valdemar til at skaffe ham kosterne tilbage, men Valdemar var uvillig hertil og spottede tilmed over sendemandens uheld. At denne tildragelse skulde være det egentlige grundlag for bruddet mellem kongen og ærkebispens, lyder, som med grund af Curt Weibull fremhævet¹, lidet troligt; og Sakse kommer da også i det næste afsnit af sin fortælling nærmere ind på den virkelige årsag, idet han (XXVI 4) beretter, at Valdemar anerkendte den skismatiske Okke som bisp i Slesvig og herved vakte Eskils højeste vrede. Den påfølgende dialog (XXVI 4—6) mellem Eskil og Absalon må jo nødvendigvis være refereret efter Absalons meddelelser til Sakse, da ingen andre kunde vide besked om, hvordan ordene var faldet dem imellem; men ifølge sagens natur er det en yderst ensidig fremstilling, der gives af ordskiftet, selv om man ikke af den grund tør frakende Sakses skildring en vis værdi. At samtalen er endt med, at Eskil i kraft af sin kirkelige myndighed befalede Absalon at sige kongen skarp besked, lyder dog ingenlunde utroligt i betragtning af ærkebispens hæftige sind; og at Eskils vrede slog over i frygt, da han erfarede kongens trusler (XXVI 7—8), forekommer heller ikke usandsynligt.

Nu følger hos Sakse (XXVI 9—12) en ret udførlig skildring af Valdemars belejring af Søborg; det lykkes kongen at indtage borgen ved en krigslist, hvis underfundige karakter Sakse har noget ondt ved at undskylde. De nærmere enkeltheder i fortællingen må vel gå tilbage til beretninger af øjenvidner blandt kongsmændene; Absalon har jo sikkert ikke været personlig tilstede ved belejringen, selv om han nok kan tænkes at have været den mellemmand, hvorfra Sakse har fået disse efterretninger. Sakse føjer hertil (XXVI 13) en skildring af Eskils hovedkulds udsoning med Valdemar, der kostede ham meget af Lundekirkens jordegods; *«quod parum licite gestum posteriora regum usurpavit auctoritas»*. Man synes gennem

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

disse ord at høre Absalons beklagelse over at kirken endnu ikke havde fået sit gods tilbage. — Derefter, fortæller Sakse, drog Eskil på pilgrimsfærd til Jerusalem for ikke at indvikles i skismaet. At dette er en (sikkert af Absalon inspireret) evfemisme, hvorved der dækkes over det virkelige forhold, nemlig Eskils mangeårige landflygtighed fra hjemmet, er vistnok indrømmet af alle¹.

Nu følger hos Sakse et afsnit (XXVI 14), der hellere burde have stået forud for skildringen af krisens udbrud, nemlig beretningen om den senere ærkebisp Kristiern af Mainz, der kom til Danmark for at vinde stemningen for Octavian, og i forbindelse dermed en skildring af fejden mellem bisp Esbern af Slesvig og kongens ombudsmand Nils Rassesøn, der ligeledes danner forudsætningen for hvad Sakse tidligere har fortalt om kongens begunstiggelse af Okke som bispeæmne i Slesvig. Enkelthederne i disse fortællinger kan Sakse have fået fra Absalon; bagved må dog ligge en særlig slesvigsk overlevering om disse tildragelser.

Her indskyder Sakse (XXVII 1—2) en kortfattet beretning om et Vendertog, hvis hovedbegivenhed er belejringen af Volgast; hertug Bugislav af Pommern mægler forlig mellem bymændene og kongen. Hertil knyttes et referat af et ordskifte mellem grev Bernhard af Ratzeburg og Rygboerne, der danner optakten til konflikten mellem Valdemar og Henrik Løve om herredømmet over Rygen. — Absalon synes ikke at have været med på dette tog, i hvert fald nævnes hans deltagelse deri ikke af Sakse, og episoden mellem Bernhard og Rygboerne har han selvfølgelig ikke overværet. Hvis han alligevel er Sakses hjemmelsmand for disse efterretninger, har han således haft sin viden om dem fra anden hånd.

Derefter følger hos Sakse et nyt afsnit (XXVIII 1—3), hvis indhold i virkeligheden hører til den kirkelige konflikts forhi-

¹ Det står bl. a. med rene ord at læse i H. Olrik, *Konge og præstestand* II s. 56, så at Curt Weibulls forsøg i den ofte citerede afhandling (1915) på at tilskrive sig selv hele æren for at have afsløret Sakse på dette punkt er mildt talt misvisende.

storie og derfor hellere burde have været fortalt tidligere; det omhandler Valdemars kansler Radulfs sendefærd til kejseren og deltagelse i det Octavianske partis kirkemøde i Pavia. Skylden for Valdemars hælden til den kejserlige modpaves sag lægges her helt og holdent på Radulf, der lod sig lokke af kejserens falske løfter. — At denne fremstilling er såre ensidig, siger sig selv; dette hindrer dog ikke, at Sakse kan have sine efterretninger derom fra Absalon, der sikkert var godt inde i sagens forhistorie, og som gerne har villet undskylde Valdemar så meget som muligt for hans vedhængen ved den kejserlige modpave.

Det følgende afsnit (XXVIII 4—5) om ordskiftet mellem Absalon og Valdemar angående den førstes følgeskab med kongen på den af denne planlagte udenlandsrejse, hvis mål var at mødes med kejseren, må ifølge sagens natur gå tilbage til hvad Absalon har fortalt Sakse herom. Det samme gælder i det store og hele om hvad der dernæst berettes (XXVIII 6—13) om kongens udvælgelse af rejsefæller, om rejsens begyndelse og mødet med grev Adolf i Holsten, om Esbern Snares forgæves indsigelse mod rejsen, om følgeskabet med forskellige af de saksiske fyrster, og om Valdemars gunstige modtagelse hos den tyske almue; til det allermeste af dette har Absalon åbenbart været øjenvidne.

Også den udførlige og kirkehistorisk set meget interessante beretning om selve mødet i Dôle (XXVIII 14—23) må Sakse væsentlig have øst af samme kilde, da Absalon spiller hovedrollen i hans skildring og åbenbart må have været øjenvidne til de fleste af de fortalte optrin. Dette hindrer naturligvis ikke, at meddelelserne er prægede af en bestemt tendens; i fremstillingen af, hvorledes Valdemar kun ved kejserens løfter om overherredømme over Vendland lader sig bevæge til at anerkende ham som lensherre, sporer man således tydeligt den senere Absaloniske tankegang, der i begyndelsen af Knud Valdemarsøns regering førte til den danske konges afgørende brudd med den tyske kejser og hans krav om lenshøjhed over Danmark. — Også skildringen af hovedoptrinet: Valdemars opbrudd fra forsamlingen i følge med Absalon, inden den højtidelige bandlysning af Alexander fandt sted (XXVIII 19), bygger øjensyn-

ligt på Absalons personlige erindringer. Det samme gælder antagelig også i det væsentlige om skildringen af hjemrejsen samt af den af Absalon iværksatte udsoning mellem Valdemar og grev Adolf af Holsten, der blev den danske konges lensmand, samt om beretningen om Knud Valdemarsons fødsel og dåb (XXVIII 22—23)¹.

Det næste afsnit hos Sakse begynder med en redegørelse for de norske borgerkrige (XXIX 1—14), der øjensynligt må skyldes en norsk hjemmelsmand, som i det hele har vidst god besked om begivenhedernes forløb. Det vil ikke være urimeligt (som ved andre af Saksens norske efterretninger) at søge denne norske hjemmelsmand mellem de af Sverre fordrevne landflygtige norske prælater, der i 1190'erne søgte tilflugt hos Absalon. Om Sakse har fået disse meddelelser direkte fra vedkommende Nordmand eller gennem Absalon som mellemed, er ikke helt let at afgøre. Ejendommelig er Saksens stærkt udtalte sympati for Sigurd Slembe på grund af hans modige og raske optræden, ikke mindst hans udholdenhed overfor de pinsler, han blev underkastet; den udgør åbenbart et led i Saksens (sikkert af Absalon inspirerede) personlige beundring for manddomsdåden og mandsmodet. — Den påfølgende, ret kortfattede skildring (XXIX 15—18) af Valdemars første Norgestog synes ikke bygget på Absalons personlige erindringer, da ikke et eneste træk synes at tyde på,

¹ At Sakse, som Curt Weibull i den oftnævnte afhandling antager, skulde have haft direkte kendskab til officielt brevstof vedrørende kirkemoderne i Pavia og i Dôle og forsætlig have forvansket de heraf udlæste efterretninger, falder det noget vanskeligt at tænke sig. De af ham påpegede almindelige ligheder (ikke verbaloverensstemmelser, som Weibull påstår) mellem Saksens fremstilling og enkelte perioder i de skismatiske kardinalers encyclica samt i kejserens do. kan efter mit skøn med langt større sandsynlighed forklares ved, at han helt igennem har bygget på Absalons fremstilling af sagen; at Absalon kan have kendt de herhen hørende dokumenter og derfor i nogen grad kunnet afpasse sin fremstilling af begivenhederne efter dem, er i sig selv ikke urimeligt. Heller ikke forekommer det mig usandsynligt, at Absalons beretning om disse begivenheder (der vel må antages at være tilflydt Sakse mindst 15—20 år senere) er blevet stærkt farvet af hans egne politiske sympatier.

at han selv har deltaget deri; det må således være andre deltageres fortælling, der refereres (muligvis med Absalon som medlemmand).

I skildringen af det næste Vendertog (XXX 1—9) er åbenbart beretningen om Absalons optræden på Rygboernes ting (XXX 2—3) bygget på dennes personlige erindringer. — Fortællingen om Vendernes overfald på Sakserhæren og drab af dennes førere Adolf og Regnald (XXX 4—5) kan ikke skyldes Absalons personlige erindringer, men må bygge på hvad der fortæltes i den danske hær derom; den viser en vis overensstemmelse med Helmolds skildring af samme episode, der dog næppe kan hidrøre fra, at Sakse har benyttet denne krønikeskrivers værk; snarere kunde man tænke sig, at hans hjemmelsmand (Absalon?) havde haft noget kendskab til det. — Skildringen af forsøget på dansk kolonisation af Volgast (XXX 6—9) bygger øjensynligt væsentlig på Absalons meddelelser, for en stor del på hans personlige erindringer. Noget lignende gælder i det hele og store om de andre tildragelser på dette Vendertog, der refereres hos Sakse. — Ligeledes bygger Saksess skildring af de to påfølgende tog til Rygen (kap. XXXI—XXXII) aldeles øjensynligt på Absalons fortællinger; han spiller i dem begge en fremragende rolle, og det er altså væsentlig hans personlige erindringer, der refereres.

Nu følger hos Sakse (XXXIII 1—4) beretningen om den lille Knuds valg til konge (tronfølger) og om Buris' misfornøjelse hermed. Skildringen bærer ikke i og for sig bestemt præg af at være bygget på Absalons personlige erindringer; at man dog også her snarest synes at måtte tænke sig Absalon som Saksess hjemmelsmand, fremgår formentlig af Saksess ord om at Buris ved Absalons mellemkomst opnåede at få et len i Jylland af Valdemar; ti denne oplysning må Sakse i hvert fald have fået af Absalon. — Det påfølgende tog til Tribsees tidlig om foråret (XXXIV 1—2) er øjensynligt skildret efter Absalons fortælling derom. — Episoden med Buris' fængsling (XXXIV 4—5) bærer derimod ikke præg af at være nogen personlig oplevelse af Absalon, men fortællingen derom kan jo derfor godt have ham til hjemmels-

mand. — Derimod er mødet mellem Absalon og Erling Skakke ved Havn (XXXIV 6—9) øjensynligt skildret efter Absalons personlige erindringer om dette optrin, hvori han jo selv spillede hovedrollen. Det samme er naturligvis også tilfældet med fortællingen om Absalons grundlæggelse af borgen ved Købmandehavn (XXXV 1).

Den følgende skildring af Henrik Løves brudd med Valdemar og referatet af en gammel saksisk ridders hårde dom om hertugen (XXXV 2—4) kan vanskeligt ifølge indre kriterier henføres til nogen bestemt hjemmelsmand, men må nærmest bygge på hvad der fortæltes i kongens gård herom. Man har dog lov til også her at gætte på Absalon, hvem næsten alle de omgivende stykker må skyldes. — Den påfølgende lille morsomme episode med Arnald Islænding (XXXVI 1—4) må efter hele sin karakter henføres til hvad man kunde kalde Absalons »memoirer«. Fra samme kilde må også stamme notitsen om broderen Esberns opførelse af Kalundborg (XXXVI 5).

Hvad der dernæst berettes (XXXVII 1—3) om Gudskalks af Absalon protegerede sendefærd til Vendland, hvorved det lykkedes ham at sætte sine landsmænd op mod Henrik Løve, bærer ligeledes præg af at måtte skyldes Absalons (noget tendentiose) meddelelser. Det samme gælder formodentlig også om den påfølgende beretning om kongens og hertugens gensidige udsoning og fælles Vendertog (XXXVII 4); dog er der her næppe tale om Absalons personlige minder; der er intet træk i beretningen, der tyder på, at han selv har deltaget i disse begivenheder. — Derimod er det åbenbart, at skildringen af Valdemars andet Norgestog (XXXVIII 1—9) aldeles overvejende hviler på Absalons fortællinger om hvad han selv havde oplevet på dette tog.

Både ved episoden med Arnald Islænding og ved skildringen af Norgestoget melder sig iøvrigt det spørgsmål, om ikke Saksers egne personlige minder kan gå så langt tilbage i tiden (c. 1167—68). Der er unægteligt noget fristende i med Paludan-Müller¹ (og Sofus Larsen²) at identificere den i Arnaldepisoden optræ-

¹ Hist. Tidsskr. 4. R. V (1876).

² Aarb. f. nord. Oldkyndighed og Hist. 1925.

dende skriver med Sakse selv, ligesom L. Daa¹ med nogen føje har gjort gældende, at ordene om de lyse nætter i Norge, hvor man selv ved midnatstid kunde læse skrift, gør et vist indtryk af at skyldes krønikeskriverens personlige erfaring. Noget sikkert lader der sig næppe sige herom; afgørelsen beroer nærmest på et subjektivt skøn over, hvorvidt fortællingerne kan siges at indeholde sådanne personlige småtræk, som kunde sandsynliggøre, at Sakse her fortalte sine egne oplevelser. Iøvrigt lader den tanke, at Sakses personlige minder går så langt tilbage i tiden, sig jo nok forlige med den af andre grunde sandsynlige antagelse, at han først er født henimod midten af det 12. århundrede².

Det allermeste af hvad Sakse beretter (kap. XXXIX) om de følgesvangre tildragelser ved Rygens erobring — en række overordentlig udførlige og livfulde enkeltskildringer med mange ejendommelige småtræk — bærer præg af at skyldes iagttagelser af et eller flere øjenvidner. Herfra må dog undtages de legendariske stykker, der også af andre grunde melder sig som yngre indskud i fremstillingen, nemlig fortællingen om Valdemars spådom om at Arkon vilde falde på St. Vitus' dag (XXXIX 13), samt beretningen om det senere indtrufne jærtegn med kvinden, der rensede sig for en beskyldning for utroskab ved hjælp af jærnbjærd (XXXIX 48)³. Mange af fortællingerne må ifølge sagens natur gå tilbage til hvad Absalon har meddelt Sakse; det gælder navnlig de meget udstrakte afsnit, hvor Absalons personlige oplevelser afgjort står i forgrunden, og som derfor væsentlig må bygge på hans egne erindringer om tildragelserne. Dette gælder ikke mindst beretningen om forhandlingerne i høvdingerådet, som Absalon jo var en hoveddeltager i, medens

¹ Norsk Hist. Tidsskr. 4. R. IV.

² Se herom min afhandling: Studier over tilblivelsen af Sakses værk, i dette tidsskrift 8. R. II (1910). Som det vil ses af ovenstående, må jeg dog tage nogen afstand fra denne afhandlings bedømmelse af spørgsmålet om hvor langt tilbage i tiden Sakses egne minder kan tænkes at gå.

³ Se min afhandling i Hist. Tidsskr. 1910.

Sakse selv jo ikke kan tænkes at have været tilstede derved. Men der melder sig dog her som i slutningen af forrige afsnit det spørgsmål, om ikke Sakses personlige minder spiller ind med. Dette gælder navnlig om den uhyre minutøse skildring af borgeren og helligdommen i Arkon (XXXIX 2—11), som åbenbart må skyldes en mand, der med egne øjne har iagttaget forholdene; det synes her at ligge vel så nær at antage, at skildringen skyldes forfatterens selvsyn, som at tænke sig, at en så udførlig og detailleret topografisk skildring er meddelt ham af en anden (Absalon).

At udpege enkelte træk i fortællingerne, der med en vis sandsynlighed kunde antages at indeholde historieskriverens egne personlige erindringer, lader sig dog i det store og hele næppe gøre. Dog har Paludan-Müller i skildringen af Karenz's overgivelse og af gudebillederne dér i templerne (XXXIX 35—45) udpeget en lille enkelthed, der kunde tyde på, at nedskriveren havde været øjenvidne ialfald til den her beskrevne episode. Det hedder nemlig om Rugievits billedstøtte (XXXIX 39), at den var så høj, at Absalon, når han stod på tærne, med nød og næppe kunde nå den til hagen med sin lille håndøkse. Jeg har selv tidligere i min før citerede afhandling af 1910 taget bestemt afstand fra, at denne passus kunde godtgøre, at Sakse havde set Absalon i den beskrevne situation, og om noget egentligt bevis kan der jo heller ikke være tale; men jeg er dog mere tilbøjelig end dengang til at tro, at Paludan-Müller med vanlig skarpsindighed her har skønnet rigtigt; der er virkelig for den umiddelbare følelse noget i skildringen, der kunde tyde på, at forfatteren selv har set situationen med egne øjne.

Den lille, højst vigtige efterretning, hvormed skildringen af Rygens erobring slutter (XXXIX 49), nemlig om oprettelsen af en permanent udliggerflåde til værn mod vendiske vikinger, under Absalons og Kristoffers overansførsel, må ifølge sagens natur skyldes Absalon som hjemmelsmand.

Den følgende beretning (XL 1—11) om forårstogtet over i den østlige del af Østersøen og om den hårde kamp (ved øen

Mohn i Rigabugten) med Esternes og Kurernes vikingestyrker bærer i det hele og store præg af at bygge på øjenvidneskildringer; men øjenvidnet kan her ikke være Absalon, om hvis deltagelse i toget intet foreligger. Derimod spiller hans broder Esbern en fremtrædende rolle i skildringen af dette, og man kunde forsåvidt godt tænke sig, at Sakses beretning om toget for en stor del hvilede på Esbern Snares skildringer af dette, hvad enten nu Sakse havde fået disse direkte fra Esbern eller gennem Absalon som mellemmand. Alligevel er der en anden mand, der måske snarere turde antages for at have været det øjenvidne, hvis skildringer er blevet ført i pennen af Sakse; det er hertug Kristoffers skriver Lukas, der i Sakses beretning spiller en stor rolle som den, der ved sine fortællinger om svundne tiders manddomsdåd gød nyt mod i den forsagte danske hærstyrke. At Sakse må have kendt ham personlig, tør vistnok sluttes af det skudsmål, han giver ham: at han ikke var videre stiv i Latinen, men udmærket kyndig i historien¹. Hermed stemmer også ganske godt, at skildringen af Esberns heltedige kamp mod overmagten, hvorunder han tilsidst faldt i svime af udmattelse og blodtab, ifølge sagens natur snarere kan tænkes at skyldes et øjenvidne til kampen end at gå tilbage til Esberns egen fortælling.

Sakses beretning om den store kirkelige højtid i Ringsted (XL 12) med Knud Lavards skrinlæggelse og den lille Knud Valdemarsøns kongekroning er præget af den magerhed og kortfattethed, som er så almindelig hos historieskriveren, når han berører kirkelige forhold; det ser nærmest ud som om han har hentet den fra en årbog. — Den påfølgende beretning (XLI 1—2) om Oslobispen Helges anmodning om fred mellem Danmark og Norge, om Esbern Snares sendefærd til Norge i den anledning, om Erling Skakkes ankomst til Danmark og om den ved Absalons mægling tilvejebragte fred mellem ham og Valdemar må efter alt at dømme snarest henføres til Absalon som hjemmels-

¹ Om den urimelige slutning, som dr. Sofus Larsen (Årb. f. nord. Oldkyndighed og Hist. 1925) drager af disse ord: at Lukas var forfatter af en Danmarkskronike, som Sakse i stort omfang udnyttede, har jeg tidligere udtalt mig, bl. a. i Festskrift til Kr. Erslev (1927).

mand; dog synes Absalon i så fald at have været forholdsvis ordknap i sine meddelelser om disse statsanliggender — et træk, der også genfindes andensteds i Sakses skildringer. Oslo-bispen Helges optræden ved denne lejlighed genfindes forøvrigt i Lundeårbøgerne. — Fortællingen (XLI 3—7) om Esbern Snares æventyr med den vendiske vikingeflåde på hjemvejen fra Norge skyldes med sine mange livlige småtræk aldeles åbenbart et øjenvidne, vel snarere en af Esberns mænd end Esbern selv; om Sakse har fået beretningen gennem Absalon eller direkte fra vedkommende hjemmelsmand, er af mindre væsentlig interesse.

Nu følger hos Sakse (XLII 1—22) beretningen om det store tog ind i Odermundingen, hvor de Danske ved udløbet af den østlige Oderarm (Diewenow) i Østersøen så sig standsede af sandbanker i flodens munding, så at Absalon måtte påtage sig at føre flåden tilbage ad samme vej; da det var lykkedes ham at slippe i god behold ud af den sækkegyde, han mod sin vilje havde ført flåden ind i, jublede mandskabet over at »sækkens knude var hugget over«. Fortællingen synes med sine mange karakteristiske enkeltheder og småtræk, der gør indtryk af at være grebne ud af virkeligheden, helt igennem at bygge på øjenvidners beretninger. Da Absalon indtager en fremtrædende plads i hele skildringen, er det sikkert for en stor del hans fortællinger som Sakse gengiver; hvad der blev sagt i krigsrådet kunde vel næppe andre af Sakses eventuelle hjemmelsmænd vide besked om. Om andre træk i skildringen gælder det dog, at de meget vel kan tænkes at skyldes andre deltageres beretninger, ligesom der stadig er en mulighed for, at adskilligt kan bygge på hans egne personlige oplevelser. I hvert fald hører hele afsnittet til de allermest malende og livfulde af Sakses Vendertogsskildringer.

Det næste afsnit hos Sakse (kap. XLIII—XLIV) omfatter Stettins indtagelse samt det påfølgende mislykkede vendiske overfald på de sydlige øer sent om efteråret — det sidste vendiske sørøvertog til de danske farvande. Også disse fortællinger har i det store og hele præg af at bygge på øjenvidneberetninger. Ved Stettins erobring (XLIII 1—4) spiller Absalon ingen rolle,

og beretningen bygger derfor snarere på skildring meddelt Sakse af en eller flere deltagere i belejringen. Des større rolle spiller Absalon i de påfølgende tildragelser (XLIII 5—8 og XLIV), hvis skildring for en meget stor del må gå tilbage til hans personlige erindringer om begivenhederne; forskellige småtræk, såsom Absalons opmuntrende ord til de sællandske bønder, der må slide i det frosne ælte for at tilføre flådemandskabet proviant, kunde måske nok tyde på, at også her Sakses egne personlige minder spiller ind med. — Des mere overraskende er hele dette stykkes aldeles urigtige anbringelse i tidsfølgen, som den ældre forskning (Velschow) forlængst har påvist; det hører hjemme i årene om 1176, men er i Sakses værk indsat umiddelbart efter tildragelserne i sommeren 1170. Årsagen til den urigtige anbringelse er i sig selv tydelig nok; den skyldes åbenbart, at stykket ender med, at Valdemar og Henrik næste sommer mødtes ved Ejderen (XLIV 15), og at dette møde er blevet sammenblandet med det forligsmøde mellem de samme to fyrster, der fandt sted i sommeren 1171, og hvorom der i det følgende berettes (kap. XLVIII)¹. Men spørgsmålet er, om det er muligt, at Sakse selv kan have gjort sig skyldig i en sådan sammenblanding af de to møder. Dette spørgsmål synes snarest at måtte besvares benægtende, navnlig da, hvis man antager, at hans egne personlige minder her spiller ind med, og i så fald må hele dette stykkes urigtige anbringelse regnes med til de ikke få indicier, der findes i værket, på at Sakse ikke har efterladt sig dette i fuldt færdig tilstand, men at andre har måttet give det dets endelige redaktion².

I det følgende afsnit vender fortællingen tilbage til tildragelserne omkring 1170. Skildringen begynder (XLV 1—6) med

¹ Jfr. min afhandling i Hist. Tidsskr. 1910.

² I det foran Jydske kronike stående udtog af Sakses værk fra c. 1340 har dog Stettins erobring samme plads som i Pariserudgaven, og da forfatteren til dette udtog må antages at have benyttet Sakses originalmanuskript, hvoraf Angersfragmentet udgør en brøkdelt, har dette således haft skildringerne i denne rækkefølge. Men hvis værkets endelige redaktion er foretaget af andre, siger dette jo intet om den af Sakse selv tilsigtede ordning af stoffet.

Kristoffers og Absalons tog til det østlige Holsten (Bramnæs), der også kendes fra Helmolds skildringer (II 13). Dette måtte efter den plads, det har fået i rækkefølgen af Saksers fortællinger, snarest henlægges til foråret 1171; men i denne sammenhæng virker det unægtelig noget påfaldende, at Sakse skildrer Eskil som nylig vendt hjem fra sin Jorsalfærd og derfor endnu bærende sit lange pilgrimsskæg; ti Eskil synes at være vendt hjem 1168 og deltog jo også ifølge Sakse i Rygens erobring. Da toget ifølge den samtidige Helmold var et dansk modstød mod de vendiske hærgninger, som Henrik Løve havde iværksat efter den danske erobring af Rygen for at give sine krav på halvdelen af byttet eftertryk, er dets plads i tidsfølgen hermed nogenlunde givet, og henførelsen af ærkebispens lange pilgrimsskæg til denne lejlighed synes da snarest at bero på en fejlhuskning hos Sakse eller hans hjemmelsmand — medmindre hans pilgrimsfærd til det hellige land kunde henlægges til året 1170, hvad der næppe har nogen sandsynlighed for sig; St. Hansdag 1170 optræder han jo ved det store Ringstedmøde, hvor Knud Lavard skrinlagdes. Skildringen synes iøvrigt for en stor del at bygge på øjenvidneberetning, muligvis af Absalon selv, muligvis har også Sakse personlig været med på toget. — Den påfølgende skildring (XLVI 1—3) af Henrik Løves lensmænds indbyrdes rådslagning om hvordan de skulde forholde sig overfor Danerne, samt af den påfølgende våbenstilstand, kan ifølge sagens natur næppe skyldes øjenvidner, men må vel snarest opfattes som en gengivelse af Absalons udtalelser om den daværende politiske situation; at den som sådan er af udpræget tendentios art, navnlig fordi den fortier de af Helmold med meget stærke farver udmalede vendiske hærgetog mod Danmark, behøver man næppe at gøre opmærksom på.

Derefter følger (XLVII 1—9) Saksers meget malende og livfulde skildring af indtagelsen af Otimars (unævnte) by i Peeneegnen, hvorved Absalon atter spiller en fremtrædende rolle. En række talende småtræk tyder atter her på, at Sakse bygger på øjenvidneskildringer, hvoriblandt Absalons egne erindringer sikkert indtager den fornemste plads; det er også muligt, at Saksers egne minder spiller ind med.

Saksess påfølgende skildring (kap. XLVIII) af fredsmødet mellem Valdemar og Henrik ved Ejderen, hvor han karakteristisk nok ikke taler et ord om fredsvilkårene, men udbryder i veråb over hertugens hovmodige optræden, tør vel nok siges at være inspireret af Absalon, der åbenbart ikke har ønsket at udtale sig nærmere om de mindre gunstige fredsvilkår.

Den følgende beretning (XLIX 1—5) om, hvordan Absalon sankede slyngestene ved Stevns klint på hjemvejen til sin borg i Købmandehavn, samt om Absalons og Nils stallers jagt på en vendisk vikingesnække i Sundet udfør København, er atter spækket med den slags småtræk, der tydeligt røber sig som grebne ud af livet; om det er Saksess egne minder, der spiller ind her, eller måske Absalons og andre øjenvidners fortællinger, er vanskeligt at afgøre. — Skildringen af Esberns og Vedemans kamp mod Venderne Mirok og Strumik (XLIX 6) synes også at bygge på øjenvidneskildringer; her er Absalons personlige minder selvfølgelig udelukkede som kilde, men det synes ikke urimeligt, at det er ærkebispens, som har fortalt Sakse hvad han havde hørt om sin broders bedrifter.

IX. Kilderne til Saksess fjortende bog IV: Tiden indtil 1178.

Mellem slutningen af det foregående og begyndelsen af nærværende afsnit ligger et tidsrum på 3—4 år (c. 1172—1175), hvorom Sakse er aldeles tavs. Selv om dette i nogen grad kan have sin grund i, at dette tidsrum næppe som de foregående og efterfølgende har været fyldt med krigsbedrifter, som jo udgør Saksess yndlingsæmne, er der dog noget højst påfaldende ved denne tavshed; bl. a. savner man i høj grad en meddelelse om den unge hertug Kristoffers død 1173, der omtales både i årbøger og i Knytlingasaga. Dette forhold i forbindelse med den kronologisk set aldeles urigtige anbringelse af skildringen af Stettins indtagelse og Vendernes sidste hærgetog på Danmark (se ovenfor s. 272—273) leder unægteligt tanken hen på det også

ovenfor drøftede spørgsmål, om der ikke på dette sted er noget galt ved overleveringen af Saksess tekst; at han selv skulde være skyld i den urigtige anbringelse af efterretningen om Stettins erobring, er, som ovenfor nævnt, mindre sandsynligt, og at han skulde have oversprunget så mange år i sine historiske skildringer, ser også meget påfaldende ud. I det manuskript af Saksess tekst, som er excerperet af Jydske krønikes forfatter c. 1340, synes der dog ikke at have stået noget om disse år; men udtoget er ganske vist yderst kortfattet på dette sted. Hvis Saksess værk først har fået sin endelige redaktion af anden hånd efter hans død — hvad der er meget der taler for — synes der altså af en eller anden grund at have manglet efterretninger om disse års historie.

Hvad nu selve afsnittets indhold angår, så handler dets første lille stykke (kap. L) om, at Eskil rejste til Clairvaux, hvor han befandt sig bedre end blandt sine landsmænd. Saksess ord herom er prægede af hans sædvanlige kølighed overfor Eskils personlighed og er vel nok snarest inspirerede af Absalon. — Det næste stykke (LI 1—4) handler om et nyt tog, som Valdemar foretog til Odermundingen, hvor han hærgede og plyndrede i omegnen af Kamin og Julin samt Ozna. Der tales ikke om, at Absalon var med på dette tog, og beretningen derom savner da også i nogen grad det præg af øjenvidneskildring, som de fleste af Saksess fortællinger fra Vendertogene har. Også den efterfølgende våbenstilstand med Venderfyrsterne og med Henrik Løve affærdiges meget kort og knapt (kap. LII); om forhandlingerne mellem kongen og hertugen får man intet reelt at vide, og dette tilsløres med et af Saksess sædvanlige udfald mod hertugens svigefuldhed, som den danske konges ærlighed ikke i længden kunde forliges med. Hvis Absalon også her er Saksess hjemmelsmand, hvad adskilligt kan tyde på, har han ikke kunnet eller måske snarere ikke villet fortælle ham andet end visse hovedtræk og har navnlig ikke villet gå nærmere ind på det politiske forhold mellem Valdemar og Henrik.

Derefter følger et — af sammenhængen aldeles umotiveret — lille stykke (kap. LIII) om Sverres optræden i Norge og om alle

de ulykker, den forvoldte. Skildringen er præget af den stærkeste uvilje mod Sverre, der afmales som en fræk svindler og grov bedrager. Dette stemmer godt med, at den ligesom en række andre af Saksers norske skildringer utvivlsomt må sættes i relation til de landflygtige norske prælater, der i 1190'erne søgte tilflugt hos Absalon i Lund; om den er tilgået Sakse direkte fra en af disse eller er inspireret af Absalon selv, der naturligvis delte sine norske gæsters syn på Sverre, er af mindre betydning.

Det næste, meget udførlige og i enkeltheder udpenslede stykke (kap. LIV) handler om kongeætlingen Magnus Eriksøns rænker mod Valdemar og disses afsløring, samt om processen mod Magnus ved Valdemars hof i Viby ved Århus, der endte med hans tilståelse af sin brøde og kongens benådning af ham. Gennem hele dette afsnit, der er af den største betydning for forståelsen af en række indre forhold i landet under Valdemars styre, spiller Absalon en meget fremtrædende rolle: afsløringen af rænkerne finder sted i en samtale mellem kongen og en (lidt mystisk) holstensk eneboer, som kun Absalon overværer (LIV 8), og der refereres lange enesamtaler mellem Absalon og Valdemar (LIV 9—10. 33) og mellem Absalon og Magnus (LIV 22—23. 29—32), ligesom Absalon stadig fungerer som mellemmand mellem kongen og Magnus og til slut ved sin snilde optræden fremtvinger den sidstes tilståelse (LIV 34). Det er kort sagt umiddelbart indlysende, at al denne viden om sagens intime forhistorie og videre forløb kan Sakse kun have fra Absalon personlig, og det ligger derfor ret nær at antage, at også en række af de enkeltheder i skildringen, der ikke kan referere sig til Absalons egne personlige oplevelser som øjen- eller ørevidne, kan være meddelte Sakse af denne. Der tænkes på sådanne træk som Eskils dattersønners, Karls og Knuds, flugt, og deres halvbroder Benedikts besynderlige optræden ved Valdemars hof (LIV 12—16), mødet mellem Eskil og kongen i Viborg (LIV 17) — de sidste tildragelser kan jo være fortalt Absalon af Valdemar — samt Magnus' flugt til Henrik Løve og hans ordskifte med Valdemars staller ved Henriks hof (LIV 18—21); om det sidste må jo stalleren selv have fortalt ved hove. Fra Absalon må sikkert ligeledes de højst

interessante oplysninger stamme, som gives om rettergangs-måden i majestætsforbrydelsessager (LIV 19. 21. 29—30. 33), og som fremsættes af Absalon på en sådan måde, at de er i høj grad medvirkende til at fremkalde Magnus' tilståelse. Også oplysningen om domprovst Assers medviden i sammensværgelsen (LIV 32) og om den landflygtighed, der senere ramte ham som følge heraf (LIV 37), må snarest skyldes Absalons meddelelser til Sakse.

Sakse går nu over til at skildre Eskils afkald og Absalons valg til ærkebiskop. Det første stykke (LV 1—3) omhandler Eskils hemmelige samtale med Valdemar angående hans ønske om at nedlægge ærkebisperværdigheden. Da det er udelukket, at Sakse har haft sin viden om denne samtales forløb fra Eskil, må hans efterretninger på en eller anden måde gå tilbage til hvad Valdemar har berettet om den. At Sakse skulde have fået samtalen refereret af kong Valdemar personlig, er dog næppe sandsynligt; man må sikkert tænke sig kongens ven Absalon som den, der har ladet sin viden herom gå videre til Sakse, og referatet af samtalen synes da også at bære et vist præg af de Absaloniske synsmåder overfor Eskil. Ifølge Sakse meddelte Eskil kongen, at han var i besiddelse af pavebreve, der ikke alene gav ham ret til at nedlægge sit embede, men også til at udvælge sin eftermand; kongen var meget betænkelig herved, da han frygtede for, at Eskil skulde vælge sin frænde domprovst Asser, men bøjede sig dog omsider for Eskils af paven billigede ønsker.

Det er af Curt Weibull i 1915¹ med megen styrke blevet gjort gældende, at sådanne pavebreve overhovedet ikke eksisterede, og at Sakses fremstilling således må betegnes som falsk. Weibulls påstand er dog i højeste grad ensidig og overdreven. Ganske vist kendes der kun ét pavebrev, men indholdet af dette (som Weibull selv aftrykker) viser på ingen måde en sådan afvigelse fra Sakses fremstilling, at det berettiger til at stemple denne som falsk. Det hedder i begyndelsen af pavebrevet, at paven principielt er imod Eskils ønske om at trække sig tilbage, fordi han er en så nyttig mand for kirken, og derfor formaner

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI.

ham til at opgive denne plan. Hvis Eskil imidlertid for sin alders og svagheds skyld holder fast ved sit forsæt, tilstår paven ham dog, at han må tænke på at finde sig en passende efterfølger, enten ved personlig forhandling med landets fyrste eller også, hvis han ikke selv kan eller vil være tilstede, ved brev eller ved passende budbringere, samt ved andre velskikkede prælater fra riget. — Sakse, der sikkert ikke, som Weibull mener, har haft direkte kendskab til dette pavebrev, men snarest har fået dets indhold refereret af Absalon, gør to pavebreve ud af ét og overdriver i sit referat omfanget af den pavelige bemyndigelse, som om denne uden videre gik ud på at tildele Eskil ret til selv at foretage den afgørende udnævnelse; dette stemmer, som Weibull påviser¹, i det hele med hans høje forestillinger om pavemagten (der muligvis også er inspirerede af Absalon). Men bortset fra disse forskydninger, der let har kunnet opstå ved gengivelse af en andens referat af den pavelige skrivelser hovedindhold, stemmer Saksess gengivelse af hovedindholdet ingenlunde dårligt overens med det bevarede pavebrev.

Derimod er der naturligvis noget ensidigt i Saksess skildring af, hvordan kongen til sidst uden videre gik ind på denne omfattende pavelige bemyndigelse; dog er der næppe nogen grund til at tro, at han selv har opfundet dette træk; det går utvivlsomt tilbage til Absalons meddelelser om samtaleforløbet. Disse meddelelser har dog næppe omfattet alt hvad Absalon vidste om den sag; der er navnlig ét træk, som man savner i Saksess fremstilling, og uden hvilket man ikke godt kan tænke sig det forløb, som selve valgbehandlingen i domkirken fik: Valdemar og Eskil må åbenbart, som påpeget af Hans Olrik², være blevet enige om, at den gamle ærkebisp skulde udpege Absalon som sin efterfølger. At denne aftale kan have været frugten af et stærkt pres fra kongens side på Eskil, tør næppe benægtes; herom har Absalon i så fald ikke vidst eller snarere ikke villet sige Sakse besked, aldeles svarende til at Sakse ganske tilslører det tilsvarende valgtryk fra Valdemars side ved Absalons valg

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16) s. 279.

² Absalon II (1909) s. 32 f.

til bisp i Roskilde. På en aftale mellem Valdemar og Eskil tyder også Eskils af Sakse refererede slutord til kongen (LV 3) om at komme tilbage (til Lund) efter månedens udgang og i mellemtiden holde det hemmeligt, at han vilde udpege sin efterfølger, for at ingen af frygt for at valget skulde falde på ham, skulde søge at unddrage sig.

Derefter refereres (LV 3—4) Eskils afskedstale til den skånske almue, måske efter Saksens egne personlige minder, og der gives et kort referat af en samtale mellem Eskil og Absalon, hvori den første, på Absalons spørgsmål om hvorfor han vilde bedrøve almuen så meget, gør rede for sine grunde til abdiceringen. Denne sidstnævnte samtale må Sakse vel gengive efter Absalons referat deraf.

Nu følger (LV 5—10) skildringen af det navnkundige optrin i Lunds domkirke med Eskils afskedstale, kongens svartale derpå, hvori han udbeder sig Eskils ord om at han frivillig trækker sig tilbage, og ærkebispens forsikring herom; efter endnu et ordskifte med kongen oplæser Eskil den pavelige bulle, der tillader ham at trække sig tilbage, lægger stav og ring på alteret og frasiger sig højtideligt sit embede. Kongen opfordrer nu Eskil til at se sig om efter en efterfølger; Eskil roser kongens initiativ og oplæser et pavebrev, der giver ham ret til at udnævne sin eftermand; denne ret overdrager han dog straks til de ifølge kirkelovene valgberettigede. Disse (Lundekannikerne) beder ham dog, støttede heri af kongen, om at fremsætte sit ønske, og Eskil nævner da Absalon som den, han ønsker til sin efterfølger¹.

Den meget detaljerede, malende og livfulde skildring af hele denne række episoder giver et umiddelbart indtryk af at Sakse her må bygge på øjenvidners oplevelser, og tanken ledes nærmest hen på, at han jo sandsynligvis selv har overværet optrinen i Absalons følge; dog kan naturligvis hans egne erindringer være supplerede med Absalons og andre øjenvidners fortællinger. Visse erindringsforskydninger kan dog skønnes at have fundet

¹ At der her, som fremstillet af Erik Arup i hans *Danmarks Historie I* (1927) skulde have foreligget en overrumpling fra kongens side overfor Eskil, kan jeg, som det vil fremgå af det foregående, ikke indrømme.

sted: det ene pavebrev er blevet til to, og pavebrevets henstilling til Eskil om at udse sig en efterfølger er blevet opfattet som en lovformelig bemyndigelse til Eskil til selv at foretage valget. Det kan i og for sig ikke undre, at Sakse, der næppe har haft pavebrevet liggende for sig, da han udarbejdede sin fremstilling, kan have givet et i enkeltheder ikke helt korrekt referat deraf; skarpe juridiske distinktioner var nu engang ikke hans stærke side, som jeg allerede for mange år siden har påpeget i min afhandling om Harald Héns love¹. Sakse har sikkert holdt sig til realiteten, som var den, at den mand, som Valdemar og Eskil var enedes om at udpege, var sikker på at blive valgt; men forøvrigt viser jo Eskils af Sakse nævnte overladelse af valget til de valgberettigede prælater med al ønskelig tydelighed, at det her kun drejede sig om en anbefaling fra den gamle ærkebiskops side — en anbefaling, som Lundekannikerne ganske vist ifølge sagens natur vanskeligt kunde sidde overhørig. Hele den af Sakse skildrede situation medfører således, at der ikke kan være tale om noget virkeligt provisionsmandat, tildelt Eskil af paven; når Sakse bruger ord og vendinger, der kan forstås således, hænger det antagelig, som ovenfor nævnt, sammen med hele hans ærbødige syn på pavemagten. Men når Curt Weibull² ud fra disse udtryk hos Sakse bryder staven over hele hans fremstilling af ærkebispervalget som falsk, turde det mildest talt være en så ensidig betragtningsmåde, at den dømmer sig selv.

Nu følger (LV 10—13) skildringen af Absalons vægring ved at tage imod valget, Lundekannikernes forsøg på at slæbe ham hen i ærkesædet, det heraf opståede slagsmål, Absalons hårdnakkede afslag og appel til paven, Eskils og Valdemars forgæves forsøg på at tale ham til rette, Eskils halvt truende ytring til Absalon om at han nok skulde få at mærke, hvis ord der vejede mest hos paven, og endelig Eskils mislykkede forsøg på at få Absalon til at lyse velsignelsen i hans sted. — Hele denne

¹ Hist. Tidsskr. 7. R. II (1899). — Ganske i modsætning hertil synes Curt Weibull at mene, at Sakse har komponeret sin beretning ud fra visse bestemmelser i Gratians dekret (Hist. Tidskr. f. Skåneland VI s. 280).

² Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16) s. 286.

med stor livfuldhed afmalede række af episoder gør i om muligt endnu højere grad end det foregående indtryk af at være skildret efter øjenvidneiagttagelser, og atter her ligger det nær at tænke sig, at det foruden Absalons og muligt andre øjenvidners beretninger for en stor del er sine egne personlige minder, Sakse bygger på. Til forståelse af situationen har Curt Weibull¹ med rette gjort opmærksom på, at Absalons hårdnakkede vægring ikke alene må ses i lys af den traditionelle skik at de nyvalgte høje kirkelige embedsmænd en tid lang burde vægre sig ved at modtage valget, men også var en kanonisk nødvendighed, da han som fungerende bisp i et andet stift kun kunde postuleres, ikke definitivt vælges til ærkebisp, uden at pavens samtykke var indhentet; når Sakse opfatter hans optræden som et udslag af hans beskedenhed, har således hans beundring for Absalon i nogen grad ført ham på vildspor, hvad motivet for handlingen angår (derimod er det ikke godtgjort, at selve handlingens forløb i det væsentlige er urigtigt fremstillet af Sakse). Hvad Absalons motiver angår, så er iøvrigt beskedenhed ikke den af Sakse anførte hovedårsag til hans vægring; det er derimod hans kærlighed til Roskildekirken, idet han ikke på nogen måde kan tænke sig at løsrive sig fra denne, og om oprigtigheden af dette motiv er der ikke nogensomhelst fornuftig grund til at tvivle: han var jo som Sællandsfarernes både gejstlige og verdslige høvding med utallige bånd bundet til sin fødeø, medens forholdene i Skåne var ham fremmede. At dette har været Absalons hovedmotiv, og at appellen til paven ikke alene har været en formel nødvendighed, men et meget reelt skridt, hvorved han tilsigtede at bevare sit embede som Roskildebisp, turde være uomtvisteligt. Noget andet er, at muligvis en lignende løsning af problemet som den senere ved pavens afgørelse fremkaldte kan have forsvævet ham allerede nu og navnlig være indgået i de instrukser, der medgaves Roskildekapitlets gesandtskab til Rom, hvad Curt Weibull på det anførte sted antyder; herom indeholder Sakses fremstilling af gode grunde intet; ti man kan sikkert gå ud fra, at skildringen af disse begivenheder i det væsentlige er

¹ Hist. Tidskr. f. Skaneland VI (1915—16) s. 284 f.

den, som Absalon ønskede at der skulde gives af dem, og om slige intimiteter som der her er tale om, har Absalon naturligvis intet haft at meddele Sakse.

Den påfølgende skildring (LV 14—16) af Eskils sidste mislykkede forsøg på at vinde Absalon for tanken om at blive hans efterfølger samt af Eskils afskedsgaver til Valdemar og Absalon, hans besøg hos Absalon på borgen i Havn og hans endelige afsked med kongen og Absalon i Slesvig bærer helt igennem præg af at skyldes Absalons meddelelser til Sakse; der oprulles en række småtræk, der tydeligt melder sig som Absalons personlige erindringer, ikke mindst det lille intime træk med den varme mursten i trækassen, hvormed Absalon optøede den gamle ærkebispens kolde fødder. — Også den kortfattede beretning om de to gesandtskaber til Rom fra domkapitlerne i Roskilde og Lund (LV 17) indeholder sikkert hvad Absalon ønskede at der skulde vides herom.

Nu følger et stykke (LVI 1—3) om tilfangetagelsen af Magnus Eriksøns sendebud Thorner, der røber Magnus' fornyede forbindelse med Knud og Karl, samt om overrumplingen og tilfangetagelsen af Magnus på Fyn og om hans indsættelse i tårnet på Søborg. Disse begivenheder har naturligvis hverken Absalon eller Sakse været øjenvidner til; beretningen må bygge på hvad der ved kongens hof fortaltes herom, og kan for den sags skyld godt være meddelt Sakse af Absalon.

Skildringen af det påfølgende Vendertog (LVII 1—7), som Valdemar foretog i fællesskab med Henrik Løve, indeholder en række karakteristiske småtræk, der synes at røbe øjenvidners iagttagelser; blandt disse indtager sagtens Absalons og måske også Sakses egne personlige minder en fremtrædende plads. Der kan her nævnes sådanne episoder som den fangne vendiske vejvisers flugt og druknedød (LVII 2—3) og Absalons væbner Hemmings tapre kamp med Venderne på broen (LVII 6—7), samt det lille træk med de som følge af ildebrandene husvilde svaler (LVII 4).

Endelig slutter den lange fjortende bog med beretningen om den pavelige afgørelse af det omtvistede spørgsmål om ærkesædet

(kap. LVIII): at Absalon skulde være ærkebisp, men af særlig pavelig nåde fik lov til at forene bispestolen i Roskilde med ærkesædet; hvortil er føjet beretningen om Absalons indsættelse til ærkebisp ved den pavelige legat Galandus. Disse efterretninger må uden tvivl opfattes som inspirerede af Absalon personlig og indeholder sikkert hvad han ønskede der skulde vides om disse ting.

X. Kilderne til Saksess femtende bog.

Saksess femtende bog begynder med fortællingen om Slesvigbispen Frederiks sørgelige druknedød på vejen til flådestævnet om foråret (I 1). Da han udtrykkeligt betegnes som Absalons hjærtensven, hvem denne sørgede meget over, er der grund til at antage, at Sakse har skildringen af hans død fra Absalon selv. — På det påfølgende Vendertog (I 2—6) er Absalon og den unge Knud Valdemarsøn hovedsmænd, medens kong Valdemar sidder hjemme, og det ligger derfor ret nær at antage Absalon for hjemmelsmand til hovedparten af Saksess skildringer fra dette tog, der i det hele bærer præg af at bygge på øjenvidners oplevelser (om Sakse selv har været blandt disse, er mere tvivlsomt); referatet af forhandlingerne i høvdingerådet om Vendernes fredstilbud (I 5) må i hvert fald med stor sandsynlighed antages meddelt Sakse af Absalon personlig. Til Absalons personlige minder hører derimod ifølge sagens natur ikke slutepisoden (I 6): hvordan Esbern blev sendt i forvejen for at melde det gunstige udfald af toget, og hvilken modtagelse han fik hos Valdemar; men da Esbern her er hovedpersonen, ligger det dog nær at tænke sig Absalon som Saksess hjemmelsmand.

Det næste stykke (kap. II), om Knuds og Karls indfald i Halland samt om Knuds tilfangetagelse og Karls fald, indeholder ifølge sagens natur heller ikke Absalons personlige oplevelser, og om det bygger på hans eller andre hjemmelsmænds meddelelser til Sakse, er ikke godt at afgøre. — Inspireret af Absalon synes derimod det følgende stykke (III 1—3) om Henrik Løves

begyndende modgang og om hans forgæves forhandlinger med Valdemar om hjælp og understøttelse; Absalon var tilstede ved disse, og Valdemars svar til Henrik om hans hensynsløshed overfor bisperne er tydeligt præget af Absalonisk ånd.

Nu følger (IV 1—30) den meget udførlige og på livfulde episoder så rige skildring af det skånske oprør¹. Hele den malende skildring med dens mange livagtige småtræk må øjensynligt helt igennem bygge på øjenvidners iagttagelser, og blandt disse øjenvidner indtager Absalon ifølge sagens natur en fremtrædende plads; men også Sakses personlige minder kunde synes at gøre sig gældende. At beretningen i høj grad bærer præg af et defensorindlæg, er i og for sig en følge af den ensidige partsfremstilling af oprøret, som Sakse giver; det er næppe alene Absalon som hjemmelsmand, der har ansvaret herfor; det fremgår af en række lidenskabelige udbrud af Sakse, i hvor høj grad han selv føler sig som part i striden.

At beretningen, hvad de enkelte episoder angår, for en meget væsentlig del bygger på Absalons (og Sakses) personlige minder, får man en tydelig forsmag på straks ved det lille private træk, som indleder den (III 4): at musene skar Absalons klæder under hans ophold i Slesvig på hjemvejen fra mødet med Henrik, hvad der opfattedes som et tydeligt varsel om den modgang, der ventede ham. Det er igennem hele skildringen af oprørets forløb absolut Absalon, der er hovedperson og forgrundsfigur, og det er hans hændelser og oplevelser, der refereres og, det må tilføjes, søges stillede i det gunstigst mulige lys. At oprøret var rettet mod Absalon personlig og mod de ham nærstående ombudsmænd af sællandsk byrd, lægger Sakse egentlig ikke skjul på, selv om det til en begyndelse hedder sig (IV 1), at bevægelsen var rettet mod de kongelige fogeder; dette fremstilles dog kun som en (urigtig) melding til Absalon, der snart skulde blive gjort til skamme af begivenhederne, og hvis ophavsmænd Absalon selv i hårde ord bebrejder deres meddelelses upålidelighed (IV 3). I sådanne småtræk som den overordentlig livfulde skildring af

¹ Jfr. om dette Curt Weibull i *Hist. Tidskr. f. Skåneland* VII (1917—21) s. 89.

de forsvarsforanstaltninger, der i en hast måtte træffes på ærkebispens borg Sigøfdeø, inden oprørerne nåede frem til stedet (IV 8), kan man måske skimte Saksess personlige minder. Sådanne enkeltheder som forhandlingerne med kongen i stormandsrådet på Samsø (IV 11) har Sakse jo derimod uden tvivl fået meddelt af Absalon. Ved skildringen af den skånske almues demonstration mod Absalon ved hans landgang ved Helsingborg (IV 15—16), som frister Sakse til en forbitret udgydelse om Skåningernes utaknemlighed, har man derimod atter en fornemmelse af, at hans egne minder muligvis blander sig med ærkebispens. — Iøvrigt skal der ikke her gås nøjere ind på alle skildringens enkeltheder, så meget mindre som det næppe er gennemførligt at udskille med sikkerhed Absalons og Saksess egne erindringer fra hverandre og fra de andre hjemmelsmænds beretninger, som Sakse muligvis har haft. Hele skildringens ensidige karakter er, som nævnt, iøjnefaldende, men da ingen beretning fra modparten er bevaret, er det vanskeligt i enkeltheder at kontrollere dens sandfærdighed. At oprøret til trods for sejren ved Dysiebro (IV 26) ingenlunde endte med Absalons fulde sejr, lægger Sakse iøvrigt ikke skjul på, idet Absalon måtte gå ind på indtil videre at udsætte opkrævningen af bispetiende (IV 30).

Det næste stykke (V 1—12), om Henrik Løves nederlag overfor kejseren og om Valdemars og kejser Frederiks møde ved Lybek, indeholder også en række malende og detaljerede enkeltskildringer, der synes at måtte gå tilbage til øjenvidners oplevelser; om det indeholder træk af Absalons (og Saksess) personlige minder, kan derimod være tvivlsomt; men hele ånden er udpræget Absalonisk; karakteristisk i så henseende er f. eks. kritikken over dronning Sofias forhippelse på at blive besvogret med kejserfamilien (V 2) og den let ironiske skildring af kejserens iver for at vinde Valdemar for sig (V 1. 6).

Det sidste stykke i femtende bog (VI 1—12) omhandler det planlagte, men atter som følge af Jydernes misnøje aflyste tog til Odermundingen, samt kong Valdemars sygdom og påfølgende død. Også her er en rigdom af talende enkeltheder, der

bærer præg af øjenvidneskildringer. Absalon er her atter forgrundsfigur; det er ham, der sammen med den unge kong Knud er udset til togets leder på grund af kong Valdemars sygdom; han er tilstede ved kongens dødsleje; han læser sjælemesse over den afdøde, og man har et umiddelbart indtryk af, at det meste af skildringerne i dette afsnit bygger på hans personlige minder. Dog kan også Sakses egne erindringer tænkes at spille ind med, f. eks. i skildringen af landesorgen ved kongens død og af Absalons hjærtegrebne sorg ved vennens bære (VI 11—12) — rent menneskeligt set en af de skønneste skildringer i Sakses store historieværk.

XI. Kilderne til Sakses sekstende bog.

Indholdet af Sakses sekstende bog tør kortelig karakteriseres som Absalons militære og politiske triumf; han fremtræder her efter kong Valdemars død som den fremragende leder af rigets politik, der med sin mægtige personlighed aldeles stiller den unge konge i skygge og omsider høster frugten af de mange års Vendertog ved hele Pommerns ubetingede underkastelse. Da Absalon helt igennem er forgrundsfiguren i denne bog, ligger det i sagens natur, at meget store partier af dens beretninger må bygge på hvad ærkebispens har meddelt Sakse af sine egne personlige minder og oplevelser, og at han i det hele i høj grad har sat sit præg på skildringen, selv om også Sakses egne oplevelser kan formodes at spille ind med, ligesom man jo stadig må tænke sig, at Sakse også har haft adgang til at høre beretninger af andre mænd, der har deltaget i begivenhederne.

Bogen begynder (I 1) med en ret kort beretning om Knud Valdemarsøns hylding som konge, og umiddelbart derefter følger fortællingen om det andet skånske oprør (I 2—8). Man kan næppe være i tvivl om, at det billede, som Sakse opruller af dette, i væsentlige træk falder sammen med den fremstilling deraf, som Absalon ønskede overleveret til eftertiden; at dette billede, hvad synsmåderne angår, nødvendigvis må være stærkt

ensidigt og subjektivt præget, er en given sag, men nogen særlig grund til at betvivle hovedtrækkene i de faktiske meddelelser om begivenhederne synes der ikke at være. — Det samme gælder om beretningen (II 1—2) om kong Knuds ankomst til Skåne, hans forsæt om at hærge Frosta herred med ild og sværd, og hans sluttelige benådning af de skyldige på Absalons forbøn.

Derefter følger (III 1—5) fortællingen om kejserens sendefærd til den unge kong Knud for at afæske ham lenshylding, og Absalons djærve afvisning heraf. Dette afsnit, der handler om begivenheder, som Sakse sikkert ikke har haft adgang til at være vidne til, må uden tvivl bygge på Absalons meddelelser og må vel i det væsentlige opfattes som udtryk for hvad han ønskede at efterverdenen skulde vide om disse afgørende tildragelser; om dette helt svarer til de virkelige tildragelser, er en anden sag; i hvert fald er der en karakteristisk forskel mellem Absalons lidt teatralske positur hos Sakse og det mere diplomatiske svar, som Knytlingasaga lægger kong Knud i munden: at kejseren jo nok kunde give ham så stort et rige (i Vendland), at han blev hans mand, men for Danmark selv behøvede han ikke at blive hans mand. Måske kan også Saksens beundring for sin helt have bidraget noget til at fortegne billedet.

Det næste afsnit (kap. IV—V) handler om kejserens opæggelse af Bugislav til fejder mod Danmark, om fyrst Jarimar af Rygens nødråb til Absalon, om dennes undsætningstog og om de Danskes stolte sejr over den pommerske flåde i farvandet ved Rygen. Sagens forhistorie, navnlig Bugislavs skrømtede sendefærd til kong Knud, da denne opholdt sig på Samsø (IV 1—3), bærer præg af overvejende at være skildret efter Absalons meddelelser. Det samme gælder i det hele og store også om skildringen (IV 5—6) af Jarimars budsending til Absalon om det optrækkende pommerske overfald og af Absalons hastige udrustning af den sællandske ledingsflåde med tilslutning af enkelte Fynboer og Skåninger. I skildringen af selve undsætningstøget (IV 7—9) og af det afgørende sammenstød under Rygens kyst (V 1—11), der stilistisk set betegner et af højdepunkterne i Saksens værk, har man en ret bestemt fornemmelse af at Saksens

egne minder blander sig med Absalons (og måske andre øjenvidners) fortællinger, f. eks. på det berømte sted (V 1), hvor han skildrer, hvorledes Absalon ved tidenden om den pommerske flådes komme afbryder gudstjenesten og kalder mandskabet til våben.

Også i skildringen af de følgende Vendertog (kap. VI—VIII) er det helt igennem Absalon, der står i forgrunden, og en stor del af hvad der fortælles må uden tvivl gå tilbage til hans egne meddelelser om sine personlige oplevelser, f. eks. det lille træk om Nordmanden Erlings uhyggelige drøm (VI 5), der advarede Absalon mod at efterkomme Bugislavs indbydelse til et forligsmøde i hans telt. Men foruden Absalon spiller forøvrigt også Esbern Snare og flere andre medlemmer af Hvideätten en vis rolle i beretningerne (VI 7, VIII 3—4) — uden at det i enkeltheder lader sig udrede, hvor meget af fortællingerne Sakse kan have fået fra disse eller andre øjenvidner, og hvormed han har fået gennem Absalon, ligesom hans egne minder også kan have gjort sig gældende. Navnlig i de meget livfulde skildringer af Kamins indtagelse og Bugislavs overgivelse (VIII 3—9) synes man atter at kunne spore Sakses egne oplevelser i Absalons følge som en af fortællingens kilder; tordenvejret, der ledsagede Bugislavs hyldning (VIII 9), genfindes hos Sven Aggesøn, der jo selv var øjenvidne. Den beretning om Bugislavs ord til sine venner på dødslejet (VIII 10), hvormed værket slutter, er også præget af Absalonisk ånd, selv om den ifølge sagens natur ikke kan bygge på hans (eller Sakses) personlige oplevelser.
